

Colofon

Justitiële Verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie en Gouda Quint BV. Het tijdschrift verschijnt negen keer per jaar.

Redactieraad

dr. M.M.J. Aalberts
drs. R.B.P. Hesseling
dr. J. Horn
dr. J. Junger-Tas
dr. A. Klijn
drs. Ed. Leuw
drs. C.J. Wiebrens

Redactie

dr. C.J.C. Rutenfrans
drs. J.C.J. Boutellier
mr. P.B.A. ter Veer

Redactieadres

Ministerie van Justitie, WODC
Redactie Justitiële Verkenningen
Postbus 20301
2500 EH 's-Gravenhage
Fax: 070-370 79 02
Tel: 070-370 71 47

WODC-documentatie

Inlichtingen: 070-370 65 53/66 56
(mr. E.M.T. Beenakkers, C.J. van Netburg en P. van Rossem).

Abonnementen

Justitiële Verkenningen wordt gratis verspreid onder personen en instellingen die beleidsmatig werkzaam zijn ten behoeve van het Ministerie van Justitie. Degenen die in aanmerking denken te komen voor een gratis abonnement kunnen zich uitsluitend schriftelijk wenden tot bovenstaand redactieadres. Andere belangstellenden kunnen zich tegen betaling abonneren. Zij dienen zich te wenden tot: Uitgeverij Gouda Quint BV
Postbus 1148
6801 MK Arnhem
tel: 085-45 47 62

Administratie en adreswijzigingen

De abonnementenadministratie wordt verzorgd door:
Libresso BV
Postbus 23
7400 GA Deventer
tel: 05700-3 31 55
Adreswijzigingen kunnen worden doorgegeven door het adresstrookje toe te zenden aan Libresso.

Beëindiging abonnement

Betaalde abonnementen kunnen tot uiterlijk 31 december van het lopende abonnementsjaar worden opgezegd. Bij niet tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd. Gratis abonnementen kunnen desgevraagd te allen tijde beëindigd worden.

Abonnementsprijs

De abonnementsprijs bedraagt f 80,- per jaar; studenten-abonnementen f 64,- per jaar (gedurende maximaal vijf jaar). Betaling geschiedt bij voorkeur met de te ontvangen stortings-acceptgirokaarten.

Nabestellingen

Losse nummers kunnen worden nabesteld bij Libresso of Uitgeverij Gouda Quint (bij meer dan dertig exemplaren). De prijs van losse nummers bedraagt f 13,- (exclusief verzendkosten).

Ontwerp en drukwerk

SDU

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Inhoud

5	Voorwoord
9	drs. J.L. van Emmerik De maatregel tbs; een overzicht in cijfers
39	mr. dr. J. van Zeijst Geschiedenis van de tbs
56	mr. dr. D. van der Landen Een pleidooi voor de afschaffing van tbs
74	drs. M.J. Zomer Terbeschikkingstelling vanuit gedrags- kundig perspectief
96	drs. Ed. Leuw De tbs met aanwijzing; gemiste kans of doodgeboren kind
116	prof. dr. J. Goethals De wet ter bescherming van de maatschappij in België
142	Summaries
147	Literatuuroverzicht
147	Algemeen
149	Strafrecht en strafrechtspleging
152	Gevangeniswezen/tbs
153	Criminologie
158	Jeugdbescherming en -delinquentie
160	Politie
162	Verslaving
163	Slachtofferstudies
165	Preventie van criminaliteit

Voorwoord

Vanaf zijn invoering heeft de tbs-maatregel problemen opgeroepen. Deze hangen samen met de tegenspraak die kan ontstaan tussen de verschillende doeleinden. Beveiliging, behandeling en vergelding staan in de praktijk vaak op gespannen voet. Zo kan de behandeling te vroeg als beëindigd worden beschouwd, waardoor de maatschappelijke beveiliging in gevaar komt. Om die reden worden aan verminderd toerekeningsvatbaren, naast tbs, vaak zeer lange gevangenisstraffen opgelegd. Hierdoor ontstaan nieuwe problemen. Wanneer eerst de straf en dan de maatregel ten uitvoer wordt gelegd, wat nu gebruikelijk is, dan komen psychisch gestoorde mensen in een voor hen volstrekt ongepaste omgeving terecht: de gevangenis. Gebeurt het omgekeerde dan bestaat het gevaar dat het eventueel gunstige resultaat van de behandeling tijdens het daarop volgende verblijf in de gevangenis teniet wordt gedaan.

Ter oplossing van deze en dergelijke problemen is in 1992 de commissie Fokkens ingesteld. Mede naar aanleiding van het rapport van de commissie, dat naar verwachting deze maand zal verschijnen, is deze aflevering van *Justitiële Verkenningen* gewijd aan de toekomst van tbs.

In de eerste bijdrage geeft J.L. van Emmerik een beeld van de terbeschikkinggestelden en van enkele belangrijke aspecten van de tenuitvoerlegging van tbs. Een belangrijke constatering is dat het aantal terbeschikkinggestelden de laatste tien jaar is toegenomen en dat, onder meer door de striktere eisen die worden gesteld aan de oplegging van tbs, de populatie van terbeschikkinggestelden voor een steeds groter wordend deel bestaat uit geweldsdelinquenten. Wat betreft de effectiviteit van de maatregel concludeert de auteur, na extrapolatie van de beschikbare gegevens,

dat ruim drie keer per maand een tbs-gestelde tenminste een dag ongeoorloofd afwezig is. Daarnaast pleegt 16% van de tbs-gestelden ernstiger vormen van recidive tijdens en 22% na de tenuitvoerlegging van de maatregel. De auteur meent echter dat recidivegegevens 'een onvolledig en eenzijdig beeld van de verpleging en behandeling' geven. Daarnaast zou aandacht moeten worden gegeven aan het functioneren na het verblijf in de inrichting en aan de beoordeling van de effecten van de behandeling door de betrokkenen zelf.

Het artikel van J. van Zeijst is gewijd aan de strijd, die al voor de totstandkoming van de tbr ontstond, tussen twee doelstellingen van tbs ingeval van verminderde toerekeningsvatbaarheid: vergelding en verbetering. De aanhangers van de vergeldingsleer wilden dat aan verminderd toerekeningsvatbaren altijd een straf werd opgelegd, al dan niet in combinatie met een tbs, terwijl de moderne richting de straf slechts zag als hinderlijk voor de met de tbs beoogde verbetering. De vergeldingsleer kwam als overwinnaar uit de strijd. De verplichte strafoplegging voor verminderd toerekeningsvatbaren werd pas in 1980 afgeschaft. Bij werkelijk gevaarlijke delinquenten, voor wie de tbs in feite is bedoeld, is het echter nog steeds gebruikelijk de tbs te combineren met een lange gevangenisstraf.

D. van der Landen pleit vervolgens voor de afschaffing van tbs, onder meer om een einde te maken aan het dualisme van straf en maatregel. De oplegging van zowel gevangenisstraf als tbs is volgens hem onlogisch, omdat verdachten daarmee tegelijkertijd verantwoordelijk voor hun daden en ontoerekeningsvatbaar worden geacht. De rechtvaardiging van tbs is vooral gelegen in de noodzaak van beveiliging. Aangezien het doel van beveiliging ook kan worden bereikt met de (lange) gevangenisstraf en omdat ook gevangenen in een tbs-instelling kunnen worden geplaatst, heeft de tbs geen duidelijke eigen functie meer. Ten slotte meent de auteur dat de tbs doorgaans een zwaardere leedtoevoeging inhoudt dan de gevangenisstraf, onder meer vanwege de onbepaalde duur ervan. Als alternatief voor tbs stelt Van der Landen de verplegingsgevangenis voor.

M.J. Zomer, directeur behandeling en verpleging van de *Pompekliniek*, is het niet eens met de bezwaren van Van der Landen. Volgens haar onderscheidt de tbs-maatregel zich in gunstige zin van de straf in de

exclusieve gerichtheid ervan op resocialisatie. Gedragsbeïnvloeding wordt bewerkstelligd door 'een therapeutisch, faciliterend milieu en de mogelijkheden om de klinische omgeving flexibel aan te passen bij de behoeften van de individuele bewoner'. Een ander voordeel van tbs, boven de gevangenisstraf, is de regelmatige toetsing door O.M. en rechter van de resultaten van de behandeling in de verlengingsprocedures. De onbepaalde duur van tbs acht Zomer 'van wezenlijk belang voor een doel- en resultaatgerichte behandeling'.

De bijdrage van Ed. Leuw is gewijd aan de tbs met aanwijzing (tbsa) die sinds 1988 de voorwaardelijke tbs vervangt. Hierbij wordt de betrokkene niet opgenomen ter verpleging, maar wordt de aanwijzing gegeven dat hij of zij zich laat verplegen en behandelen. Deze maatregel wordt opgelegd wanneer het gevaarsrisico niet onacceptabel wordt geacht. Het paradoxale van de maatregel is hierin gelegen dat enerzijds de aanvaardbaarheid van het gevaarsrisico wordt bepaald door de beoogde behandeling, terwijl anderzijds op het niet nakomen van de aanwijzing zich te laten behandelen geen sancties zijn gesteld. Dit onverplichtende karakter van de tbsa leidt tot uitvoeringsproblemen. Uit een WODC-onderzoek dienaangaande blijkt dat de opleggers van de tbsa weinig vertrouwen hebben in de mogelijkheden van de maatregel, terwijl de uitvoerders de kwaliteit van de maatregel willen verbeteren. De auteur noemt de conclusie van een paneldiscussie, dat de tbsa kan worden gemist in het repertoire van strafrechtelijke mogelijkheden, en eindigt met de bespreking van enige alternatieven.

Het laatste artikel is van prof. J. Goethals die de Belgische Wet ter Bescherming van de Maatschappij bespreekt en deze vergelijkt met de Nederlandse tbs. De auteur concludeert dat, hoewel beide maatregelen dezelfde achtergrond hebben, de vormgeving van de maatregel in Nederland kwalitatief beter is dan die in België. Een belangrijk praktisch verschil is dat de maatregel in België voornamelijk ten uitvoer wordt gelegd in bestaande gevangenissen, er geen aandacht bestaat voor behandelingsmodaliteiten en -differentiatie en deskundig personeel ontbreekt. 'De Belgische overheid heeft nooit de middelen vrijgemaakt om (de wet) te laten functioneren.' De auteur ziet een uitweg in de impasse gelegen in de intentiever-

klaring van vertegenwoordigers van de particuliere algemeen psychiatrische inrichtingen om een grotere rol te spelen bij de behandeling van de geïnterneerde delinquenten.

De maatregel tbs

Een overzicht in cijfers

drs. J.L. van Emmerik*

Inleiding

De nota *Tbs, een bijzondere maatregel* neemt als uitgangspunt de stelling dat de tbs-maatregel¹, juist dankzij haar bijzondere aard, haar waarde in de afgelopen decennia volop heeft bewezen. Deze stelling wordt in het vervolg van de nota onderbouwd. De bijzondere aard komt tot uiting in de positionering van de tbs ten opzichte van de (lange) gevangenisstraf en de maatregel van plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis, alsmede in de bijdrage vanuit de psychiatrie, de klinische psychologie en de orthopedagogie aan de tenuitvoerlegging van de tbs als strafrechtelijke sanctie.

Aan de tbs worden vervolgens drie dimensies onderscheiden, respectievelijk die van beveiliging, behandeling en bescherming van de rechtspositie. Tussen deze drie dimensies behoort een evenwichtige verhouding te bestaan. Nagegaan is of de verhouding tussen deze dimensies is scheefgegroeid, welke knelpunten daartoe eventueel moeten worden opgelost en op welke wijze het nieuwe evenwicht in de toekomst kan worden gewaarborgd.

Enkele ontwikkelingen hebben, aldus nog steeds de nota, in het afgelopen decennium het vroegere evenwicht onder druk gezet. Zo is de samenstelling van de populatie van de tbs-inrichtingen ingrijpend gewijzigd en heeft de bescherming van de rechtspositie een groter gewicht gekregen. Daardoor worden zwaardere eisen gesteld aan de beveiliging van de maatschappij en aan de behandeling en de rechtspositie van de tbs-gestelde.

* De auteur is sinds 1989 als beleidsmedewerker/coördinator tbs werkzaam bij de directie Delinquentenzorg en Jeugdinstellingen.

Voor elk van de drie dimensies zijn doelstellingen te formuleren en criteria te ontwikkelen waarmee de mate van realisatie van de doelstellingen kan worden beoordeeld. Zo komt de rechtspositie tot uiting in de wettelijke regeling van de opleggingsgronden en de verlengingsgronden (externe rechtspositie) alsmede van de beklaggronden (interne rechtspositie). De aard van de klachten en de mate waarin deze gegrond worden verklaard, geven aanknopingspunten voor de beoordeling van de kwaliteit van de interne rechtspositie zoals die in de praktijk wordt gerealiseerd.

De mate van beveiliging tijdens de tenuitvoerlegging uit zich in de delictrisico's waaraan de samenleving wordt bloot gesteld, dat wil zeggen in de omvang van de ongeoorloofde afwezigheid en in het aantal delicten dat door tbs-gestelden wordt gepleegd. De behandelingsdoelstelling van de maatregel reikt verder dan de periode van vrijheidsbeneming; zij is erop gericht dat de tbs-gestelden zich, ook na afloop van de maatregel, onthouden van het plegen van delicten, althans dat de ernst van de delicten beduidend geringer is dan die van vóór de oplegging.

Recidivegegevens zijn onmisbaar voor de beoordeling van de vraag in welke mate die op de toekomst gerichte doelstelling wordt gerealiseerd. Dit soort gegevens is echter wel eenzijdig, omdat de beoogde gedragsverandering sterk afhankelijk is van de mogelijkheden lacunes in de psychische en sociale ontwikkeling van de tbs-gestelden op te heffen, dus van bij voorbeeld opleidingsresultaten en arbeids-training, van de resultaten van psychotherapie en kunstzinnige therapieën.

De tbs is een sterk in het persoonlijke leven ingrijpende maatregel. Het is door de wijze van tenuitvoerleggen ook een kostbare maatregel. Dat maakt het onvermijdelijk dat niet alleen naar de juridische en ideële gronden van de maatregel wordt gekeken, maar ook naar de resultaten. En ook dat de maatregel selectief wordt toegepast, niet langer duurt dan nodig is en vervangen wordt door lichtere maatregelen en doorplaatsing naar een niet strafrechtelijk circuit indien dat verantwoord wordt geacht.

In dit artikel zal aan de hand van de beschikbare empirische gegevens een beeld worden geschetst van de terbeschikkinggestelden. Verder zullen enkele belangrijke aspecten van de tenuitvoerlegging worden besproken, alsmede de resultaten op langere termijn.

Tabel 1: Veranderingen in het aantal opleggingen en beëindigingen van de tbs-maatregel en in het totaal aantal tbs-gestelden (lopende tbs). Alle gegevens per 31 december van het desbetreffende jaar

Jaar	Opgelegd	Beëindigd	Totaal tbs-gestelden (lopende tbs)
1970	131	250	985
1971	140	251	908
1972	114	232	757
1973	95	219	618
1974	100	181	521
1975	99	143	461
1976	104	121	442
1977	103	110	456
1978	103	118	430
1979	68	107	408
1980	85	105	391
1981	79	79	406
1982	97	82	409
1983	97	66	429
1984	90	76	440
1985	106	81	452
1986	94	70	467
1987	76	84	482
1988	90	77	492
1989	94	95	493
1990	95	63	522
1991	117	91	547
1992	98	64	597

Bron: Ministerie van Justitie, afd. Individuele tbs-zaken. De cijfers voor 1992 zijn gebaseerd op de op 1 februari 1993 bekende gegevens.

Allereerst zal worden ingegaan op de omvang van het tbs-circuit en de ontwikkeling van het jaarlijkse aantal opleggingen. Vervolgens zullen kenmerken als aard van de delicten naar aanleiding waarvan de tbs is opgelegd, de criminele carrière, eerdere hulpverleningscontacten, school- en beroeps carrière, de thuissituatie en aard van de stoornissen worden besproken. Daarna zal aandacht worden besteed aan aspecten van de tenuitvoerlegging als geoorloofde en ongeoorloofde afwezigheid, het plegen van delicten tijdens de tenuitvoerlegging, de duur van de vrijheidsbeneming en de kosten van de tenuitvoerlegging, de verwachtingen over mogelijke behandelingsresultaten en de wijze waarop de maatregel beëindigd cq. niet verlengd wordt. Ten slotte worden de resultaten besproken van de maatregel op langere termijn in termen van recidive en psycho-sociaal functioneren.

Oplegging en circuitomvang

In tabel 1 is het jaarlijkse aantal opgelegde en beëindigde tbs-maatregelen, alsmede het aantal lopende tbs-maatregelen weergegeven voor de periode 1970-1992. Op een enkele uitzondering na is het jaarlijks aantal opgelegde maatregelen vanaf 1981 steeds groter dan het aantal beëindigingen. Bijgevolg is vanaf 1981 het aantal personen met een tbs toegenomen nadat het in de jaren zeventig voortdurend was gedaald. Dit komt ook tot uiting in het aantal personen met een zogeheten lopende tbs.

Op 1 februari 1993 waren er 698 personen met een tbs met verpleging: 606 met een lopende tbs en 92 met een nog niet-lopende tbs. Van de 606 personen met een lopende tbs waren 45 personen (nog) niet in het tbs-circuit opgenomen en waren er 42 met proefverlof. Van de 92 personen met een nog niet lopende tbs behoorden er 22 al wel tot de administratieve sterkte van een van de tbs-inrichtingen. Dit zijn goeddeels degenen die langer dan een week ongeoorloofd afwezig zijn en in afwachting van een heropname in een HvB verblijven.

Behalve tbs-gestelden behoorden op genoemde datum ook 47 personen op grond van een andere justitiële titel – zoals ex art. 47/120 Gevangenismaatregel (GM) of de jeugdmaatregel van plaatsing in een inrichting voor Buitengewone Behandeling – tot de administratieve sterkte van één der tbs-inrichtingen. In totaal behoorden er 561 (606-45) nog elders verblijvende tbs-gestelden) + 22 (niet-lopende tbs) + 55 (andere justitietitel) = 630 personen tot de administratieve sterkte van een der tbs-inrichtingen. Daarnaast verblijven in totaal 61 personen op een civielrechtelijke titel in de tbs-inrichtingen, vooral in Hoeve Boschoord (40) en de forensisch psychiatrische kliniek (FPK) van De Grote Beek (16). Beide inrichtingen behoren tot het circuit van de algemene geestelijke gezondheidszorg. In tabel 2 wordt een en ander samengevat.

In 1991 verbleven maandelijks gemiddeld 24 tbs-gestelden in een penitentiaire inrichting in afwachting van hun opname in een tbs-inrichting. De gemiddelde wachttijd bedroeg toen 18 weken. Circa een derde moest langer dan twaalf weken wachten. In 1992 is het aantal passanten, ondanks een uitbreiding van de capaciteit van 496 tot 541 plaatsen, verder toege-

Tabel 2: Aantal personen met een tbs met verpleging en administratieve sterkte van de tbs-inrichtingen. Peildatum 1 januari 1993

	Administratieve inrichtingen	Elders	Totaal
Lopende tbs	561	45	606
Niet-lopende tbs	22	70	92
Totaal	583	115	698

Bron: Ministerie van Justitie, Maandstaat tbs.

nomen. Op 1 februari 1993 waren er 43 passanten.

Op 1 februari 1993 bedroeg de capaciteit, dat wil zeggen het feitelijk opnamevermogen, in het tbs-veld 541 plaatsen. Worden de 42 hiervoor vermelde personen die met proefverlof waren, afgetrokken van het aantal tot de administratieve sterkte behorende personen, dan resteert een tekort aan plaatsen van 588 (=630-42) - 541 = 47 plaatsen. Dit tekort wordt op dit moment in belangrijke mate opgevangen door de FPK van de Grote Beek waar in totaal 32 personen met een justitiële titel verblijven boven het afgesproken aantal van zestig plaatsen.

De feitelijke capaciteitsbehoefte is op dit moment groter dan het resterende tekort van vijftien plaatsen: 45 personen met een reeds lopende tbs zijn (nog) niet opgenomen in het tbs-circuit. Het grootste deel hiervan zou direct moeten kunnen worden opgenomen. Daarenboven zou een aanmerkelijk deel van de tbs-gestelden van wie de maatregel nog niet loopt en die nu in een penitentiaire inrichting verblijven, ook reeds op grond van hun psychische gesteldheid in het tbs-circuit kunnen worden opgenomen. Ten slotte wordt geschat dat een ruimer aantal langgestraften dan thans reeds op grond van art. 47/120 GM in een tbs-inrichting verblijft voor opname in aanmerking komt.

In aansluiting op de rapportage van de door de projectgroep Greven in 1989 gemaakte prognoses voor de benodigde capaciteit zijn inmiddels enkele follow-ups gemaakt. Op 1 februari 1993 werd tot ultimo 1997 een verdere groei van de capaciteitsbehoefte voorspeld tot in totaal 733 plaatsen. Binnen de bestaande voorzieningen is thans een uitbreiding van de capaciteit voorzien van 541 plaatsen nu tot 557 plaatsen in 1995 (eventueel 567 indien de *Van*

Mesdagkliniek tot 100 plaatsen wordt uitgebreid). Het te verwachten capaciteitstekort zal daarmee in 1997 op 166 plaatsen komen. Voor een deel wordt dit tekort verminderd door de vanaf 1995 gefaseerd in gebruik te nemen nieuwe tbs-inrichting van tachtig plaatsen bij het Deltaziekenhuis te Poortugal bij Rotterdam. Daarnaast zal het waarschijnlijk onvermijdelijk zijn bij de bestaande voorzieningen noodcapaciteit te creëren en – in afwachting van de verdere ontwikkeling van de capaciteitsbehoefte en de effectiviteit van maatregelen die gericht zijn op een betere doorstroming – de bouw van een nieuwe tbs-inrichting voor te bereiden.

De samenstelling van de tbs-populatie

Delicten en stoornissen

De samenstelling van de populatie van tbs-gestelden is in de loop der jaren ingrijpend gewijzigd. Belangrijke veranderingen in de aard van de stoornissen zijn een forse toename van het aandeel van de psychotici in de populatie van ca. 3% in 1978 tot 27% in 1990 en een afname van het aandeel van persoonlijkheidsstoornissen (antisociale persoonlijkheidsstoornis en andere persoonlijkheidsstoornissen te zamen) van 75% in 1978 tot krap 60% in 1990 (zie *Nota tbs*, p. 87, tabel 4).

In het verleden werden de psychotici vooral verpleegd in de voorganger van *De Grote Beek*, de Rijkspsychiatrische Inrichting (RPI) te Eindhoven, en in algemene psychiatrische ziekenhuizen. Om verschillende redenen, zoals bezuinigingen op gesloten plaatsen, anti-psychiatrische invloeden in de jaren zeventig en beperkingen in de behandelingsmogelijkheden door striktere toepassing van het gevaarscriterium, zijn de opnamemogelijkheden van deze patiënten in de loop der jaren geringer geworden en is in een aantal situaties eerst ernstig gewelddadig gedrag nodig gebleken alvorens behandeling, en dan in een justitieel kader, mogelijk is.

Over de afname van het aantal 'psychopaten' of – zoals deze categorie tegenwoordig wordt aangeduid – personen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis kan het volgende als toelichting dienen. Door de relatief sterke toename van het aantal psychotici verandert uiteraard het aandeel van de 'psychopaten' in de totale groep. Daarnaast is er voor een deel

sprake van een fijnere diagnostiek: de categorie 'personen met andere persoonlijkheidsstoornissen' werd vroeger waarschijnlijk vaak ook als 'psychopaat' getypeerd. Ook zal de beperking van de oplegging van de terbeschikkingstelling tot geweldsdelicten hieraan niet geheel vreemd zijn: een deel van degenen die vroeger een tbs zouden hebben gekregen, komt nu in de penitentiaire inrichtingen terecht.

In samenhang hiermee kan worden gewezen op de verwachting over het wenselijk geachte zorgsysteem op langere termijn. Zo bleek in 1990 uit een onderzoek tijdens de voorbereiding van de *Nota tbs* dat voor slechts een klein deel (6%) een zeer langdurig verblijf in het tbs-veld wordt voorzien. Waarschijnlijk zal bijna 30% echter zijn aangewezen op beschermende woonvormen, terwijl 16% langdurig in intramurale voorzieningen zal moeten verblijven. De helft, zo is de verwachting, zal te zijner tijd zelfstandig in de samenleving kunnen terugkeren.

Worden deze verwachtingen gerelateerd aan de sinds de veroordeling verstreken tijd, dan blijken de verwachtingen minder optimistisch te zijn (te worden?) voor diegenen die reeds langer geleden (zes à zeven jaar) zijn veroordeeld. Van hen wordt in sterkere mate verwacht dat ze op andere voorzieningen zullen zijn aangewezen en minder vaak zelfstandig in de samenleving kunnen terugkeren dan degenen die korter geleden (drie à vier jaar) zijn veroordeeld. Het belang van goede tussenvoorzieningen, zoals beschermende woonvormen en forensisch-psychiatrische afdelingen van algemene psychiatrische ziekenhuizen, komt in deze uitkomsten duidelijk naar voren.

Behalve veranderingen in de aard van de stoornissen heeft ook het karakter van de door de tbs-gestelden gepleegde delicten wijzigingen ondergaan: het is gebruikelijk geworden dat de maatregel nagenoeg alleen nog wordt opgelegd naar aanleiding van ernstige geweldsmisdrijven. Tabel 3 illustreert deze ontwikkeling. Uit het reeds genoemde onderzoek voor de *Nota tbs* kan het volgende overzicht worden samengesteld over de verschillende vormen van geweld in de delicten naar aanleiding waarvan de tbs is opgelegd (zie tabel 4).

Ook het aantal tbs-gestelden dat zedendelicten heeft gepleegd is toegenomen, na een aanvankelijke daling die vermoedelijk het gevolg is van een goeddeels

Tabel 3: Veranderingen in de aard van de delicten naar aanleiding waarvan de tbs wordt opgelegd in de periode 1971-1988

Aard delicten	1971	1977	1983	1988
(Mede) geweldsmisdrijf	38%	70%	89%	91%
(Mede) zedendelict	27%	19%	25%	30%
(Mede) vermogensdelict	56%	56%	33%	26%

Bron: afd. Individuele tbs-zaken, ministerie van Justitie.

Tabel 4: De aanwezigheid van agressie in de delicten naar aanleiding waarvan de betrokkenen ter beschikking zijn gesteld

Aard agressie	Frequentie	Percentage
Geen	17	3%
Materiële schade	8	2%
Slachtoffer in bewusteloze toestand, onmachtig, e.d.	16	3%
Bedreiging met geweld	93	20%
Lichamelijk letsel	158	33%
Brandstichting levensgevaar	42	9%
Dodelijke afloop	143	30%
Totaal	477	100%

Bron: enquête tbs-inrichtingen 1990.

achterwege blijven van tbs in geval van 'zachte' pedofilie en exhibitionisme in de jaren zeventig. In 1990 was van 34% van de tbs-populatie het delict naar aanleiding waarvan de tbs was opgelegd (mede) een seksueel delict (zie ook tabel 5). De huidige seksuele delicten betreffen vooral verkrachting, aanranding en gewelddadige vormen van pedofilie (Van Emmerik, 1989b).

Het aantal tbs-gestelden dat (mede) vermogensdelicten heeft gepleegd is in 1990 op hetzelfde niveau (27%) gebleven als in 1988 (vergelijk tabel 3). De vermogensdelicten moeten nu wel in een andere context worden geplaatst dan in 1971. Werd destijds het delictgedrag van 43% van de tbs-gestelden gekenmerkt door vermogensdelicten zonder geweldpleging, nu is dat bij slechts 1% het geval. Vermogensdelicten worden door de huidige tbs-gestelden dus vrijwel zonder uitzondering in een gewelddadige context gepleegd dan wel in combinatie met gewelddadige seksuele delicten of andere gewelddadige delicten.

Voor 21% van de tbs-gestelden is de veroordeling waarbij de thans lopende maatregel is opgelegd de

Tabel 5: Aantal tbs-gestelden met seksuele aspecten in de delicten naar aanleiding waarvan zij ter beschikking zijn gesteld

Aard	Frequentie	Percentage
Geen seksuele aspecten	315	66%
Slachtoffer < 16 jaar	55	12%
Slachtoffer >=16 jaar	98	20%
Slachtoffers < en >=16 jaar	9	2%
Totaal	477	100%

Bron: enquête tbs-inrichtingen 1990.

eerste veroordeling. Het overgrote deel van de tbs-gestelden is wel al eerder veroordeeld geweest. Het gemiddelde is bijna zes veroordelingen, de mediaan drie.² Het verleden spreekt in dit opzicht ook uit het feit, dat een derde deel al eerder een maatregel opgelegd heeft gekregen (jeugdmaatregel met opname, voorwaardelijke of onvoorwaardelijke maatregel tbr cq: tbs met of zonder verpleging).

Allochtonen

Vijfentwintig procent van de tbs-gestelden heeft een allochtone achtergrond. De helft daarvan bestaat uit Surinamers of Antillianen. De andere helft is zeer heteroog van samenstelling (Europees, Noord- en Zuidamerikaans, Aziatisch, Australisch, Afrikaans). Het aantal Turken of Marokkanen is nog beperkt (ruim 3%). Wel mag vanwege de toename van het aantal allochtonen in de jeugdinrichtingen tot meer dan 50% en de 'doorstroming' van pupillen naar het tbs-circuit, een verdere toename worden verwacht tot circa 35% van het totaal aantal tbs-gestelden. Vooral het aantal Marokkanen en Turken zal naar verwachting toenemen.

De ontwikkeling wordt middels regelmatige enquêtespeilingen gevolgd, zodat op een verdere toename tijdig kan worden ingespeeld. Met het oog daarop zijn de *Studiedagen tbs* in 1993 aan de allochtonen gewijd en is tevens een literatuuronderzoek verricht waarin ervaringen in de geestelijke gezondheidszorg op bruikbaarheid voor de tbs-sector is bezien. Bij de aanname van personeel in de tbs-inrichtingen wordt al met deze ontwikkeling rekening gehouden, evenals bij de invulling van opleidingsplaatsen.

Andere kenmerken van de tbs-populatie

Behalve naar delict, aard van de stoornis en het al dan niet allochtoon zijn, kan de tbs-populatie worden beschreven op grond van enkele achtergrondkenmerken, van hun opvoedingssituatie en van eerdere manifestaties van hun problemen.

Het aantal *vrouwelijke tbs-gestelden* is zeer gering en bedraagt 2 à 3% van de totale populatie. Op de peildatum van het eerder vermelde onderzoek, 1 juni 1990, waren de tbs-gestelden gemiddeld 32 jaar oud (mediaan 31 jaar). De variatie is echter groot: de jongste tbs-gestelde was 18 jaar en de oudste 74 jaar. Slechts vijf tbs-gestelden waren ouder dan 60 jaar. Ruim 80% was jonger dan veertig jaar.

De gemiddelde *leeftijd* bij de eerste veroordeling was 21 jaar (mediaan negentien jaar), die bij de oplegging van de maatregel 28 jaar (mediaan 26 jaar). Gemiddeld ligt er dus circa zeven jaar tussen de eerste veroordeling en de oplegging van de maatregel.

In de onderzoekgegevens komt ook tot uiting dat het *opleidingsniveau* van de tbs-gestelden niet zo hoog is. Een derde heeft de lagere school niet afgerond of heeft buitengewoon onderwijs gevolgd, terwijl slechts 10% een opleiding op ten minste Mavo-niveau heeft gevolgd. Bovendien wordt de schoolperiode algemeen (80%) gekenmerkt door probleemgedrag en vele schoolwisselingen.

Bijna 20% van de tbs-gestelden is volgens de vastgestelde *intelligentie* zwakbegaafd (14%) of debiel (5%). Eveneens 20% heeft een lager dan gemiddelde intelligentie en ruim 40% een gemiddelde. Resterend 18% met een hoger dan gemiddelde of begaafde intelligentie. Deze uitkomsten maken, in combinatie met de gegevens over de schoolopleiding, duidelijk dat de schoolprestaties van de tbs-gestelden beneden hun mogelijkheden liggen. Als categorie behalen zij gemiddeld wel een wat lager testresultaat dan de normpopulatie. Niet bekend is hoe hun scores zich verhouden tot die van gedetineerden in gevangenissen en patiënten in psychiatrische inrichtingen die tot de algemene geestelijke gezondheidszorg behoren. Overigens is het heel goed mogelijk dat de betrouwbaarheid van de uitkomsten negatief beïnvloed is door het (lage) opleidingsniveau van de tbs-populatie. Ook de fase waarin de tests worden afgenomen – vóór hun berechting in het *Pieter Baan Centrum*, later in het

Meijers Instituut en eventueel opnieuw in een tbs-inrichting – kan invloed hebben op het testresultaat.

De beperkte scholing uit zich ook in het *beroep* of liever gezegd in het veelal ontbreken daarvan (44%). Vaak (39%) kan men slechts ongeschoolde arbeid aanbieden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het arbeidsverleden weinig rooskleurig is. Ruim een derde heeft voorafgaand aan de tbs niet of nauwelijks gewerkt, 40% heeft zeer onregelmatig dan wel wisselend en gedurende slechts korte perioden gewerkt. Slechts 20% van de tbs-gestelden heeft een min of meer regelmatig arbeidsverleden. Soms ligt die periode bovendien in een ver verleden en is men bij de veroordeling al geruime tijd werkloos of afgekeurd.

Voorafgaand aan de veroordeling waarbij de tbs werd opgelegd, had dan ook niet meer dan 16% van de tbs-gestelden een inkomen uit arbeid, terwijl de overigen een uitkering kregen (60%) of 'ongeregelde' inkomsten hadden (16%). Ook in een ander opzicht blijken de tbs-gestelden veelal slecht te zijn ingebed in de samenleving: voorafgaand aan de huidige vrijheidsbeneming leidde een niet onaanzienlijk deel een zwervend bestaan (14%) of verbleef in een of andere inrichting (10%).

In de *gezinsachtergronden* komen veelvuldig meldingen voor van ernstig affectieve en pedagogische verwaarlozing (58%) en zeer problematische gezinssituaties (55%), zoals alcoholisme bij ouders, prostitutie en afwezige ouders (verlating, echtscheiding). Ervaringen van seksueel misbruik (8%) en lichamelijke mishandeling (14%) worden minder vaak genoemd. Bij 83% van de tbs-gestelden is ten minste een van de hier genoemde bijzondere gezinsachtergronden bij de inrichting bekend.

Vóór de oplegging van de tbs heeft twee derde (66%) al contacten gehad met instellingen van de *geestelijke gezondheidszorg*; bij 14% al vóór het twaalfde jaar. Opvallend is voorts het grote aantal eerdere opnames: 53% van alle tbs-gestelden heeft al eerder in het kader van een civiele of strafrechtelijke maatregel een opname gekend.

Opvallend is ook het aantal *verslaafden* in de tbs-populatie: ruim een kwart (27%) wordt beschreven als verslaafd, aan alcohol (16%), harddrugs (8%) of gokken (2%).³ Wordt niet alleen het verslaafd zijn maar ook het intensief gebruik van alcohol en het regelmatig gebruik van soft- en harddrugs in de

beschouwing betrokken, dan is bij twee derde van de tbs-gestelden sprake van alcohol- of drugsproblemen.

Aspecten van tenuitvoerlegging

Duur van de verpleging

De duur van de tenuitvoerlegging van de tbs is een ingewikkelder fenomeen dan men wellicht geneigd is te denken. Met het oog op de capaciteitsbehoefte is het van belang te weten wat de duur van het (intramurale) verblijf in het tbs-circuit is. Wil men een beeld hebben van de duur van de vrijheidsbeneming dan is ook de duur van het aan de opname voorafgaande verblijf in een gevangenis of huis van bewaring van belang, alsmede de duur van de extramurale fase, het proefverlof.

Het in 1989 verschenen WODC-rapport *Tbs en recidive* (Van Emmerik, 1989b) bevat een aantal relevante gegevens. Deze hebben betrekking op de tbs-gestelden van wie de maatregel is beëindigd in de periode 1979-1983 en kunnen dus afwijken van de huidige situatie. Meer actuele gegevens zijn echter nauwelijks voorhanden. De totale duur van de vrijheidsbeneming, dat wil hier zeggen vanaf de veroordelingsdatum gerekend, is gemiddeld bijna zes jaar (69 maanden). Wordt de proefverlofperiode buiten beschouwing gelaten dan is deze duur gemiddeld ruim vijf jaar (62 maanden). De gemiddelde duur van het intramurale verblijf in het tbs-circuit is ruim vier jaar (vijftig maanden). Er is nauwelijks verband met het delict naar aanleiding waarvan men ter beschikking is gesteld, met uitzondering van de seksuele delicten. Bij de seksuele delinquenten komt een beduidend langere gemiddelde verblijfsduur voor.⁴

Uit het rapport van een interne werkgroep *Verblijfsduur tbs* kan worden afgeleid dat de duur van het verblijf in de behandelingsinrichtingen tussen 1977 en 1987 is toegenomen van circa 39 tot circa 47 maanden. Hoewel gegevens over de jaren na 1987 ontbreken, is – blijkens de groei van het tbs-circuit – de verblijfsduur in de inrichtingen verder toegenomen.

De duur van het proefverlof, is over alle tbs-gestelden gerekend gemiddeld zeven maanden (Van Emmerik, 1989), dus degenen die geen proefverlof

hebben gehad meegerekend. De werkgroep *Verblijfsduur* geeft dezelfde duur aan. Het is de vraag of dit nu, zes jaar later, nog steeds zo is. Het aantal personen dat zonder proefverlof de tbs afsluit, is namelijk de laatste jaren geleidelijk gedaald van 64% (1974-1979) via 55% (1979-1983) naar 29% (1989-1990).

Kosten van de verpleging

In de referentienota bij de *Nota tbs* is een overzicht gegeven van de kosten van de verpleging van ter beschikking gestelden. Kernegegevens daarin zijn de dagverpleegprijzen. Uit dat overzicht kan worden afgeleid dat de verpleegprijs per capaciteits-eenheid, dat wil zeggen bij een bezetting van 100%, in 1990 gemiddeld f 625,- per dag heeft bedragen. In dat bedrag zijn niet de kosten van groot onderhoud en van rente en afschrijving begrepen.⁵

De kosten van de tbs-verpleging zijn hoger dan de gemiddelde kosten van de jeugdinrichtingen en de penitentiaire inrichtingen. Daarvoor zijn verschillende verklaringen. De tbs-inrichtingen zijn in feite niet te vergelijken met gemiddelde inrichtingen van het gevangeniswezen. Zo heeft circa 20% van de capaciteit van de penitentiaire inrichtingen een bestemming als inrichting voor kortgestraften, als half-open of open inrichting of als meldingsinrichting. Meer dan de helft van de capaciteit van de penitentiaire inrichtingen is capaciteit in huizen van bewaring.

In de tweede plaats vereist de aard van de tbs-populatie dat de verpleging aanmerkelijk intensiever is dan de bejegening van gedetineerden in een penitentiaire inrichting. Dit komt onder andere tot uitdrukking in een andere staf-bewoner ratio. Om een vergelijking te maken met de somatische gezondheidszorg, de tbs-bedden zijn ten opzichte van de penitentiaire inrichtingen te beschouwen als intensive care-bedden en de kosten daarvan moeten dan ook niet worden vergeleken met de standaard-bedden maar met voorzieningen die in zorgniveau vergelijkbaar zijn. Zo vormt de Forensische Observatie en Begeleidingsafdeling van huis van bewaring 't Veer (FOBA) in een aantal opzichten een meer relevante referentie. Dan blijkt ook dat de dagverpleegprijs van de FOBA aanmerkelijk hoger is dan die van een gemiddelde penitentiaire inrichting.⁶ In 1992 bedroeg

de dagverpleegprijs f 523,-. Een andere referentie is de Forensisch Psychiatrische Kliniek (FPK) van ziekenhuis *De Grote Beek*. Daarvoor gold in 1990 een tarief van f 685,- per dag.

Ten slotte zijn de penitentiaire inrichtingen in het algemeen grootschaliger dan de tbs-inrichtingen op grond van de overweging dat een beheersbaar therapeutisch milieu geen grotere inrichtingen toestaat dan vijfenzeventig à honderd bedden. In beperkte mate draagt deze kleinschaligheid bij aan een hogere dagverpleegprijs. Een en ander neemt niet weg, dat de kosten van de tbs-verpleging per capaciteits-eenheid aanzienlijk zijn. Kostenbeheersing zal echter niet zozeer moeten komen van een verlaging van het zorgniveau of van een geringer aantal terbeschikkingstellingen – de omvang daarvan wordt trouwens door de rechter bepaald – maar door een zo kort mogelijk verblijf in een tbs-inrichting. Dit kan in de eerste plaats worden gerealiseerd door ruimer gebruik te maken van proefverlof.

De reële mogelijkheid van een contraire beslissing tot niet-verlenging indien betrokkene reeds met proefverlof is, maakt de inrichtingen nu soms terughoudend een proefverlof te doen ingaan als de eerstvolgende verlengingszitting op betrekkelijk korte termijn zal plaatshebben en men een plotselinge beëindiging van de verpleging niet verantwoord vindt. De *Commissie tbs en sanctietoepassing geestelijk gestoorde delinquenten* (de commissie Fokkens) onderzoekt op verzoek van de staatssecretaris van Justitie de mogelijkheid van voorwaardelijke beëindiging en/of beëindiging op termijn door de rechter. Een dergelijke mogelijkheid kan wellicht leiden tot een afname van het aantal contraire beslissingen tot niet-verlenging en een eerder verlenen van proefverlof stimuleren.

In de tweede plaats kan het verblijf in een tbs-inrichting worden verkort door betere doorplaatsingsmogelijkheden naar algemene zorgvoorzieningen (algemene psychiatrische ziekenhuizen, beschermde woonvormen), van tbs-gestelden die nog wel zorg nodig hebben als (chronisch) patiënt maar niet meer een zodanig gevaar vormen dat daarvoor tbs-voorzieningen dienen te worden gebruikt. Het proefverlof biedt thans een kader omdat dat een terugnamegarantie mogelijk maakt. Een en ander kan wel een paradoxale uitkomst geven. Naarmate de intramurale voorzieningen van de tbs spaarzamer worden

toegepast, leidt dat bij een gelijkblijvend aantal tbs-gestelden weliswaar tot lagere totaalkosten maar tegen een hogere dagverpleegprijs. Je houdt binnen de tbs-voorzieningen de moeilijkste categorie over!

Beveiliging gedurende de tenuitvoerlegging

De direct beveiligende werking van de tbs wordt gerealiseerd door adequate bouwkundige en personele voorzieningen en een zo zorgvuldig mogelijk verlof-beleid. De mate van gerealiseerde beveiliging komt tot uiting in de omvang van de geoorloofde en ongeoorloofde afwezigheid en in de aard en omvang van de recidive. In het volgende worden deze vier aspecten uitgewerkt. Alle tbs-inrichtingen hebben een hoog minimaal niveau van materiële en personele beveiliging. Ontsnappingen uit de inrichtingen komen dankzij deze voorzieningen niet dan bij hoge uitzondering voor. Ongeoorloofde afwezigheid ontstaat meestal vanuit begeleid of onbegeleid verlof. Hieronder wordt daar nog op teruggekomen.

Verlofbeleid

Wanneer een inrichting voor het eerst verlof wil verlenen, is beginselinstemming van de minister van Justitie vereist. De beginselinstemming voor begeleid verlof kan met de plaatsing in een inrichting zijn gegeven. Beginselinstemming is voorts altijd vereist bij verdere (substantiële) uitbreiding van de bewegingsvrijheid: onbegeleid verlof, onbegeleid verlof van langere duur, meerdaags onbegeleid verlof en woonverlof. Voor het proefverlof geldt een aparte regeling, vastgelegd in onder meer art. 38g, WvSr. Behoudens bijzondere gebeurtenissen is de inrichting vervolgens gerechtigd verlopen met eenzelfde mate van bewegingsvrijheid zonder overleg met het departement te verlenen.

De minister van Justitie toetst de verlofaanvraag aan algemene bestuurlijke en politieke overwegingen, zoals: wat zijn de consequenties indien dit verlof zou mislukken en hoe groot wordt de kans daarop geacht; wat is de consistentie tussen de voorgestelde mate van bewegingsvrijheid, de voortgang in de behandeling en de daaruit voortvloeiende indicaties voor het voorgenomen verlof en de afname van de delictgevaarlijkheid;

wat is de relatie tussen verlofdoel en plaats van het delict; is voorzien in adequate controleprocedures?

De algemene werking van het systeem van beginselinstemming beoogt een te gedetailleerde bemoeienis van de centrale overheid met de feitelijke verlofverlening te vermijden, terwijl door heldere besluitvormingsprocedures, een adequate verslaglegging daarvan en de controle op het verloop van de verloven door de inrichtingen toch een goede verantwoording mogelijk is aan de minister van Justitie.

Geoorloofde en ongeoorloofde afwezigheid

Statistische gegevens over ongeoorloofde afwezigheid zijn bekend uit onder meer de recidive-onderzoeken van het WODC. Die gegevens hebben hun beperkingen, omdat de gebruikte dossiergegevens niet altijd uitsluitel geven over de situaties van waaruit de ongeoorloofde afwezigheid is ontstaan, noch een ondubbelzinnige koppeling mogelijk is tussen de eventueel gepleegde delicten en de situatie waarin deze zijn gepleegd.

Toch geven deze gegevens wel een indruk van de aard en omvang van het verschijnsel. Uit het meest recente onderzoek dat in 1989 is gepubliceerd en betrekking heeft op tbs-gestelden van wie de maatregel in de periode 1979-1983 is beëindigd, blijkt dat 58% van de tbs-gestelden tijdens de tenuitvoerlegging van de maatregel ten minste één keer gedurende ten minste één dag ongeoorloofd afwezig is geweest. Een kwart van de onderzoeksgroep is ten minste vier keer één dag of langer ongeoorloofd afwezig geweest. Een aanzienlijk deel van de tbs-gestelden is dus wel eens ongeoorloofd afwezig geweest. Hoe moeten deze gegevens worden beoordeeld?

In de eerste plaats is het belangrijk de gegevens over ongeoorloofde afwezigheid in verband te brengen met de duur van het intramuraal verblijf in het tbs-circuit – straf-tijd en tbs-tijd te zamen duren gemiddeld 57 à 58 maanden – en de gelegenheid tot ongeoorloofde afwezigheid vanuit onbegeleid verlof.⁷ Wordt het aantal ongeoorloofde afwezigheden van tenminste één dag voor alle tbs-gestelden gerelateerd aan de duur van het verblijf in het tbs-circuit, dan geldt voor de 436 personen in het WODC-onderzoek dat gemiddeld achttien personen per maand één dag of langer

afwezig waren. Wordt dat verdeeld over de zeven justitiële en niet-justitiële tbs-inrichtingen, dan komt dat per inrichting neer op tweëneenhalf keer per maand. Worden deze uitkomsten geëxtrapoleerd naar de nu circa 550 intramuraal verpleegde tbs-gestelden, dan zou bij gelijkblijvende omstandigheden ruim drie keer per maand een ongeoorloofde afwezigheid van tenminste één dag kunnen worden verwacht.

Uit het Jaarverslag over 1989 van de *Van der Hoevenkliniek* worden over 1985 gegevens gemeld die inderdaad neerkomen op zo'n tweëneenhalf keer per maand. Uit datzelfde jaarverslag blijkt echter ook, dat voor deze inrichting de cijfers in de daarop volgende jaren zijn gedaald tot ruim een keer per maand in 1989. Uit recent gemaakte tellingen blijkt deze uitkomst voor de periode 1989-1991 overeen te komen met het gemiddelde voor alle tbs-inrichtingen. Het extrapoleren van de gegevens uit het recidive-onderzoek van het WODC naar latere jaren is dus niet zonder problemen.

Datzelfde jaarverslag geeft ook een beeld van het aantal geoorloofde afwezigheden. In 1985 waren dat er 2907, ruim 240 per maand. De zojuist genoemde tweëneenhalf keer ongeoorloofde afwezigheid per maand is hiervan 1%. In 1989 bedroeg het aantal geoorloofde afwezigheden 4527, ruim 370 per maand. Het gemiddeld aantal keren ongeoorloofde afwezigheid van ten minste één dag was dus in 1989 minder dan een half procent van het totaal aantal geoorloofde afwezigheden.

Behalve over de *Van der Hoevenkliniek* zijn er over 1990 ook gegevens over de *Pompekliniek*. In dat jaar kregen de daar verblijvende tbs-gestelden 6746 keer bewegingsvrijheid buiten de inrichting. In 2638 gevallen betrof het begeleid verlof. In acht gevallen (0,3%) onttrok een verpleegde zich aan de begeleiding. Van de 4108 onbegeleide verlopen kwam tien keer (0,24%) een verpleegde niet op tijd uit eigen beweging terug. Deze gegevens zeggen natuurlijk niets over de mate waarin ongeoorloofde afwezigheid in de andere inrichtingen voorkomt.

Iedere ongeoorloofde afwezigheid en zeker ontvluchtelingen uit de inrichtingen zijn potentieel risicovolle situaties. Toch lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat er geen aanleiding is al te bezorgd te zijn over het aantal ongeoorloofde afwezigheden, mede gelet op het aantal geoorloofde afwezigheden. Wel is

uiteeraard een zorgvuldige besluitvorming over verlofverlening, zoals deze hierboven is beschreven, bij voortduring noodzakelijk.

De recidive van terbeschikkinggestelden

De recidive van tbs-gestelden is – het werd in de inleidende paragraaf reeds opgemerkt – één van de beoordelingscriteria voor de effectiviteit van de tbs. Andere criteria hebben betrekking op de effectiviteit van de psychiatrische en psycho-sociale zorg die in het kader van de verpleging wordt gegeven (Van Emmerik, 1982; Ten Wilde, 1990). Daarbij dient uiteraard rekening te worden gehouden met de ontwikkelingsmogelijkheden van tbs-gestelden. Een derde categorie criteria heeft betrekking op de wijze waarop in ons strafrechtstelsel met gestoorde delinquenten wordt omgegaan, de zogeheten interne en externe rechtspositie.

Met de oplegging van de tbs wordt beoogd de samenleving een directe bescherming te bieden tegen onaanvaardbare delictisico's door de vrijheidsbeneming waarmee de tbs gepaard gaat. De mate waarin dat lukt komt tot uiting in de omvang van de ongeoorloofde afwezigheid en de aard en omvang van de recidive tijdens de tenuitvoerlegging.

Behalve deze directe bescherming wordt ook een indirecte bescherming nagestreefd door de op gedragsverandering gerichte behandeling die in het kader van de verpleging wordt aangeboden. Omdat het de bedoeling is dat tbs-gestelden op enig moment weer terugkeren in de samenleving, en dat ook bijna altijd gebeurt, is recidive na beëindiging van de maatregel een tweede maatstaf voor de beveiligende werking van de tbs.

De meest recente gegevens zijn afkomstig uit het in 1989 gepubliceerde WODC-onderzoek *Tbs en recidive* en hebben betrekking op tbs-gestelden van wie de maatregel is beëindigd in de periode 1979-1983 (Van Emmerik, 1989a). Aan het eind van het jaar zullen meer actuele gegevens van het WODC beschikbaar komen over de periode 1984-1988.

Recidive tijdens de tenuitvoerlegging

Omdat de wijze van afdoening van delicten die tijdens de tenuitvoerlegging worden gepleegd vaak

wordt beïnvloed door de omstandigheid dat betrokkene tbs is gesteld, is een op het parket ingeschreven proces-verbaal ter zake van een misdrijf als maatstaf voor recidive genomen en niet een veroordeling cq. een veroordeling tot een vrijheidsbenemende sanctie.⁸ In dat geval zou het aantal recidivisten en het aantal recidive-delicten worden onderschat.

Wel levert deze keuze het probleem op dat de ernst van de delicten uiteen kan lopen, van eenvoudige diefstal en vernieling tot aanranding of verkrachting. Daarom is een categorie 'gewelddelicten' onderscheiden. In deze categorie zijn de processen-verbaal meegerekend die betrekking hebben op delicten als vermogensmisdrijven met geweldpleging jegens personen, mishandeling met ernstig letsel, aanranding en verkrachting, ontucht en (pogingen tot) levensdelicten. Ook dan blijft er nog een zekere mate van onzekerheid over de precieze ernst van deze delicten. Wel weten we dat het gaat om de meer ernstige vormen van recidive.

Het geleidelijk verruimen van de bewegingsvrijheid (begeleid verlof, onbegeleid verlof, meerdaags onbegeleid verlof en ten slotte proefverlof) is een onmisbaar onderdeel van de verpleging om de voortgang in de behandeling te kunnen toetsen. Gedurende de gemiddeld vijf à zes jaar dat de tbs duurt, het proefverlof inbegrepen, heeft een aanmerkelijk deel van de tbs-gestelden wel eens misbruik gemaakt van de hen gegeven bewegingsvrijheid: zo'n 40% van de totale populatie (zie tabel 6). Wordt echter naar de meer ernstige vormen van recidive gekeken, dat wil zeggen naar die delicten waarbij geweld jegens personen is gebruikt, dan kan worden vastgesteld dat maar een betrekkelijk klein deel van de tbs-gestelden zich daaraan heeft schuldig gemaakt (16% van de totale populatie). De seksuele delinquenten vallen daarbij in negatieve zin op. We herinneren eraan dat de vrijheidsbenaming in het kader van de tbs juist bij deze categorie aanmerkelijk langer duurt dan gemiddeld.

Doorstromingsproblematiek

De doorstroming van tbs-gestelden naar instellingen van de algemene geestelijke gezondheidszorg vormt een belangrijk knelpunt. Voor veel tbs-gestelden geldt

Tabel 6: Recidive volgens het criterium 'proces-verbaal opgemaakt' tijdens de tenuitvoerlegging van de tbs voor de totale groep tbs-gestelden en uitgesplitst voor degenen die tbs zijn gesteld voor respectievelijk een vermogensdelict en een zedendelict

Aard van de delicten	Totale groep	Vermogensdelinquenten	Gewelddelinquenten	Zedendelinquenten
Enig delict bekend geworden	42%	63%	26%	51%
Gewelddelicten en seksuele delicten met geweld	16%	13%	9%	25%
Totaal aantal personen	434	128	219	87

Bron: WODC-onderzoek *Tbs en recidive* 1989.

de prognose, dat zij na ontslag langdurig in dat zorgcircuit zullen blijven (30% beschermende woonvormen, 16% psychiatrische ziekenhuizen). Hooguit de helft van de tbs-gestelden zal zich na beëindiging van de tbs zelfstandig in de samenleving kunnen handhaven. Deze prognose legt een zware hypotheek op de inspanningen om patiënten door te plaatsen. Sneller doorplaatsen maakt het mogelijk de tbs eerder te beëindigen.

De instellingen van de algemene geestelijke gezondheidszorg waar deze tbs-gestelden geplaatst zouden moeten worden, zijn daartoe doorgaans niet erg bereid. Hierbij speelt vaak een rol, dat de betreffende instelling vreest dat, indien de begeleiding en de structuur die zij kan bieden onvoldoende zou blijken te zijn, de betrokken tbs-gestelde niet meer kan worden teruggeplaatst. Zolang de tbs loopt en de plaatsing derhalve in het kader van een proefverlof geschiedt, is deze terugplaatsing geen probleem. Een plaatsing in het kader van het proefverlof kan voor de rechter evenwel gemakkelijk aanleiding zijn de tbs niet meer te verlengen. Dan is betrokkene definitief, en op basis van vrijwilligheid, aangewezen op voorzieningen van de algemene geestelijke gezondheidszorg.

De instellingen die (ex-)tbs-gestelden wél willen opnemen, kunnen het aanbod nauwelijks aan en moeten werken met lange wachtlijsten. Er zijn aanwijzingen, dat bij de betrokken instellingen het begrip groeit voor de wenselijkheid ook tbs-gestelden op te nemen, alsmede de bereidheid dit mogelijk te maken. Een werkgroep, waarin ook het ministerie van WVC participeert, is belast met het ontwikkelen van voorstellen om deze problematiek te verminderen.

Op dit moment zijn geen cijfers beschikbaar voor de uitstroom van tbs-gestelden naar voorzieningen van de algemene geestelijke gezondheidszorg. Wel zijn plaatsingen tijdens proefverlof bekend in onder meer Regionale Instituten voor Beschermd Wonen (RIBW's) en Algemene Psychiatrische Ziekenhuizen. In 1991 waren er bij voorbeeld maandelijks gemiddeld 42 tbs-gestelden met proefverlof op een totaal van circa 530 tbs-gestelden. Uit de desbetreffende dossiers bleek dat van deze proefverlofgangers in december 1991 en januari 1992: tien personen verbleven in een Regionale Instelling voor Beschermd Wonen, veertien personen verbleven in een (vervolg)voorziening behorend tot een algemeen psychiatrisch ziekenhuis, vier personen gebruik maakten van andere voorzieningen (bijvoorbeeld van de reclassering) en veertien personen zelfstandig woonden.

Beëindiging van de tbs en contraire beslissingen tot niet-verlenging

Jaarlijks vindt circa driehonderd keer een zogeheten verlengingszitting plaats. In het overgrote deel van deze beslissingssituaties, eerste en tweede verlengingszittingen inbegrepen, volgt de rechter het advies van de inrichting (circa 85%). De toename van het aantal contraire beslissingen tot niet-verlenging waarop in de titel van deze paragraaf wordt bedoeld, heeft betrekking op de niet-verlengde maatregelen. Jaarlijks eindigen zeventig à tachtig maatregelen door niet-verlenging. Van deze niet-verlengde maatregelen is het afgelopen decennium een steeds groter deel contrair aan het advies van de behandelingsinrichting door de rechter niet-verlengd. Tabel 7 geeft van deze ontwikkeling in de jaren 1985-1990 een beeld.

Het aantal adviezen tot niet-verlenging is afgenomen. In 1988 en 1989 werd in 7% van alle adviezen geadviseerd tot niet-verlenging, in 1990 nog slechts in 3%. In 1985 en 1986 was dit nog 16%. Deze ontwikkeling suggereert volgens sommigen dat zo langzamerhand alleen via een beslissing van de rechter een niet-verlenging is te verwachten (Drost, 1991). Bij deze conclusie zijn echter wel enkele kanttekeningen te plaatsen.

Allereerst wijzen we op de ontwikkeling dat in afnemende mate tbs-gestelden vanuit een proefverlofsituatie hun tbs beëindigd cq. niet-verlengd krijgen. In de periode 1974-1979 was dit bij voorbeeld bij 64%

Tabel 7: Verloop van het aantal beëindigingen

Jaar	Aantal advie- zen	Aantal geedvi- seerde beëind- digen	% Geadvi- seerde beëindi- van aantal adviezen	Aantal beëindi- gingen	Aantal contraire beëindi- gingen	% Contraire beëindigingen t.o.v. aantal adviezen	% Contraire beëindigingen t.o.v. aantal beëindigingen
1985	-	-	-	85	39	-	46 % (47 %)*
1986	-	-	-	71	28	-	39 % (44 %)*
1987	-	-	-	82	47	-	57 % (60 %)*
1988	323	24	7%	81	52	18%	64 % (70 %)*
1989	299	21	7%	69	46	16%	67 % (70 %)*
1990	326	11	3%	50	38	12%	76 % (78 %)*

*) Tussen haakjes: inclusief contraire beëindigingen door OM.

Bron: Jearcijfers tbs.

het geval, in de periode 1979-1983 daalde dit tot 55% en in 1989-1990 was dit nog slechts 29%. Een advies tot niet-verlenging is moeilijk te verwachten wanneer de behandeling volgens de inrichtingen nog niet zo ver gevorderd is dat het verantwoord is de betrokkene met proefverlof te laten gaan. Omdat er brede overeenstemming is over de wenselijkheid van een geleidelijke en begeleide terugkeer naar de samenleving en over de ongewenstheid van het onvoorbereid en plotseling op straat komen staan, geeft deze ontwikkeling zorg.

Er is geen reden te twijfelen aan de zorgvuldigheid van de rechter. Drost heeft in haar dissertatie aanmerkelijk gemaakt dat in sommige situaties de delictgevaarlijkheid moeilijk kan worden hard gemaakt en dat vooral dan de adviezen niet worden gevolgd en de rechter beslist tot niet-verlenging. Vermoedelijk gaat het daarbij in belangrijke mate om die gevallen voor wie doorplaatsing naar voorzieningen als beschermende woonvormen aangewezen wordt geacht, dat wil zeggen om personen die binnen een voldoende gestructureerde omgeving niet meer direct gevaarlijk zijn. Realisering en continuering van die doorplaatsing veronderstelt echter een zekere garantie voor de verdere duur van het proefverlof. Dat is thans het wettelijk kader waarin deze doorplaatsingen gerealiseerd kunnen worden en een terugnamegarantie door de tbs-inrichting kan worden gegeven.

Een tweede kanttekening heeft betrekking op de recidiverisico's bij de verschillende manieren van tbs-beëindiging. Uit tabel 10 blijkt dat er verschillen zijn in recidive tussen tbs-gestelden bij wie de maatregel al

dan niet contrair is beëindigd of niet is verlengd. Vooral tussen de combinatie van beëindiging conform advies van de inrichting en vanuit proefverlof enerzijds en de combinatie contrair het advies van de inrichting terwijl de tbs-gestelde nog in de inrichting verblijft, anderzijds, zijn er onmiskenbare verschillen in recidive.⁹

Behalve door een zo goed mogelijk op het beslissingsmodel van de rechter afgestemde advisering, een bewaking van de voortgang van de behandeling (monitorfunctie) en een verbetering van de doorstromingsmogelijkheden naar niet-justitiële voorzieningen, kan ook de reeds genoemde mogelijkheid van voorwaardelijke beëindiging en/of beëindiging op termijn wellicht een bijdrage leveren aan het terugdringen van het aantal plotselinge en onvoorbereide beëindigingen.

Beveiliging na afloop van de maatregel

Recidive na beëindiging van de maatregel

De gepleegde delicten kunnen worden onderscheiden naar de wijze waarop zij zijn afgedaan. Daarin wordt tot op zekere hoogte de ernst van het gebeurde weerspiegelt. In het algemeen zal van een geringer feit sprake zijn geweest indien daarop is gereageerd met een sepot dan met een vrijheidsstraf van enige duur of met een nieuwe tbs. Op grond van de wijze van afdoening zijn verschillende recidive-criteria te definiëren: sepot (er is dus een proces-verbaal opgemaakt), veroordeling (geldboete, voorwaardelijke veroordeling of veroordeling tot een vrijheidsbenemende sanctie), veroordeling tot een vrijheidsbenemende sanctie (onvoorwaardelijke gevangenisstraf en/of tbs met verpleging) en veroordeling tot een vrijheidsbenemende sanctie van minimaal enige duur (i.c. een half jaar gevangenisstraf onvoorwaardelijk en/of tbs met verpleging). De lichtere recidivemaatstaven zeggen meer over het delictgedrag in het algemeen, het zwaardere recidive-criterium is vooral van belang voor een beoordeling van de duurzaam beveiligende werking van de tbs tegen ernstige delicten, dat wil zeggen tegen delicten waarvoor de tbs kan worden opgelegd.

Tabel 8: Algemene recidive, speciale en specifieke recidive volgens het criterium onvoorwaardelijke vrijheidsstraf van ten minste een half jaar gevangenisstraf onvoorwaardelijk en/of tbs met verpleging voor de totale groep ex-tbs-gestelden en uitgesplitst voor degenen die tbs zijn gesteld voor respectievelijk een vermogensdelict, een geweldsdelict of zedendelict

Recidive-soort	Totale groep	Vermogensdelinquenten	Geweldsdelinquenten	Zeden- delinquenten
Algemene recidive	22%	36%	14%	22%
Speciale recidive	12%	23%	6%	12%
Specifieke recidive	7%	13%	3%	7%
Totaal aantal personen	422	125	210	85

Bron: WODC-onderzoek *Tbs en recidive*, 1989.

De recidive-cijfers in tabel 8 zijn op dit zwaardere recidivecriterium gebaseerd.

Recidive wordt voorts onderscheiden in algemene, speciale en specifieke recidive. Bij algemene recidive wordt ieder nieuw bekend geworden misdrijf als recidive geteld. Bij speciale recidive worden alleen gelijksoortige delicten als waarvoor destijds ter beschikking werd gesteld als recidive geteld (bij voorbeeld ernstige mishandeling na ter beschikking gesteld te zijn voor doodslag). Bij specifieke recidive worden alleen dezelfde misdrijven als recidive geteld (bij voorbeeld verkrachting na ter beschikking te zijn gesteld voor een verkrachting). In tabel 8 zijn de algemene, speciale en specifieke recidivecijfers weergegeven, zowel voor de totale groep van ex-tbs-gestelden als uitgesplitst voor degenen die ter beschikking zijn gesteld voor respectievelijk een vermogens-, een gewelds- of een zedendelict.

Op nog een andere manier kan worden gekeken naar de aard van de gepleegde delicten. In tabel 9 is de recidive weergegeven met geweldsdelicten (vermogensdelicten met geweldpleging, geweldsdelicten als mishandeling met ernstig letsel, (poging tot) levensdelicten en zedendelicten met gebruik van geweld). De manier waarop deze gegevens in het onderzoek zijn vastgelegd, staat alleen een weergave toe als 'bekend geworden delict'. De wijze van afdoening kan dus variëren van een sepot tot een vrijheidsbenemende sanctie van enige duur.¹⁰ In de 'ware' ernst van deze delicten bestaat dan ook geen nauwkeurig inzicht. Daarvoor zouden de oorspronkelijke processen-verbaal moeten worden geraadpleegd.

In het verslag van het WODC-onderzoek wordt de

Tabel 9: Recidive met geweldsdelicten volgens het criterium proces-verbaal opgemaakt voor de totale groep ex-tbs-gestelden en uitgesplitst voor degenen die ter beschikking zijn gesteld met respectievelijk een vermogensdelict, een geweldsdelict of een zedendelict

Recidive-criterium	Totale groep	Vermogensdelinquenten	Geweldsdelinquenten	Zeden-delinquenten
Proces-verbaal	18%	19%	10%	35%
Totaal aantal personen	422	125	210	85

Bron: WODC-onderzoek *Tbs en recidive*, 1989.

conclusie getrokken, dat in algemene zin een aanzienlijk deel van de ex-tbs-gestelden opnieuw met justitie in aanraking is gekomen. Het gaat dan wel overwegend om lichtere delicten als eenvoudige diefstal. Wordt meer de nadruk gelegd op ernstiger vormen van recidive – en Drost is in haar recente proefschrift *Wikken en wegen* van mening dat het WODC daarvoor te lichte criteria hanteert – dan is de recidive beperkt van omvang: vier van de vijf ex-tbs-gestelden heeft zich voorzover bekend niet meer schuldig gemaakt aan meer ernstige vormen van recidive (22% recidive in de totale groep, zie tabel 8). Dit kan ons inziens een alleszins aanvaardbaar resultaat worden genoemd bij een categorie van personen van wie bij de oplegging van de tbs de kans op recidive onaanvaardbaar werd geacht.

Recidive bij afloop tbs

In aansluiting op de hiervoor besproken gegevens over de contraire en niet-contraire beslissingen van de rechterlijke macht volgen in tabel 10 nog de gegevens over recidive waarbij tevens het onderscheid is gemaakt of de tbs-gestelden op het moment van beëindiging cq. niet-verlenging al met proefverlof buiten de tbs-inrichting verbleven of nog in de inrichting opgenomen waren. In deze tabel is tevens het resultaat van een latere bewerking van de onderzoekgegevens opgenomen, namelijk voor de recidive opgevat als een veroordeling tot een gevangenisstraf van twaalf maanden onvoorwaardelijk en/of een tbs.

De recidive, zo kan de conclusie luiden, is bij ex-tbs-gestelden van wie de maatregel overeenkomstig het advies en vanuit een proefverlofsituatie wordt beëindigd, een derde tot de helft van de recidive van ex-tbs-

gestelden van wie de maatregel contrair het advies en vanuit een inrichtingssituatie wordt beëindigd (vergelijk de eerste en de vierde cijferkolom). Hoeveel delicten worden gepleegd tijdens de tenuitvoerlegging van de maatregel en na beëindiging cq. niet-verlenging? In het voorgaande is de omvang van de recidive steeds opgevat als het deel van de (ex-)tbs-gestelden dat zich opnieuw schuldig heeft gemaakt aan een of meer delicten. Een andere benadering is: nagaan hoe vaak het voorkomt dat opnieuw een delict wordt gepleegd, ongeacht wie die delicten pleegt. Met andere woorden hoeveel delicten worden er per tijdseenheid van bij voorbeeld een jaar, door (ex-)tbs-gestelden gepleegd?

In het in 1989 gepubliceerde recidive-onderzoek van het WODC is daarvan een berekening gemaakt. Voor de recidivedelicten, zoals gedefinieerd in tabel 9 – dus de recidive met een delict waarbij geweld is gebruikt jegens het slachtoffer maar geen rekening is gehouden met de afdoening –, kan daarvan het volgende overzicht worden gegeven: vóór de tbs-veroordeling worden er per jaar gemiddeld 97 geweldsdelicten gepleegd door de totale onderzoekspopulatie van 436 personen. Tijdens de tbs-verpleging daalt dit tot gemiddeld 14 per jaar. Na beëindiging van de tbs neemt de recidive weer toe tot gemiddeld 27 per jaar.

Deze gemiddelden vormen als het ware de 'gezamenlijke gemiddelde jaarlijkse produktie' van de 436 in het onderzoek betrokken ex-tbs-gestelden. Er is geen directe relatie met het aantal in een bepaald jaar gepleegde delicten. Wel laten de cijfers de beveiligende werking van de tbs zien: een reductie van het aantal delicten tot 14% tijdens de tbs in vergelijking met de voorafgaande periode en een reductie tot 28% na beëindiging van de tbs in vergelijking met de periode vóór de tbs. Opnieuw is ons inziens de conclusie gewettigd, dat een alleszins aanvaardbaar resultaat wordt geboekt bij deze categorie delinquenten.

Commentaar

In de WODC-onderzoeken is voor het beschrijven van de delicten gebruik gemaakt van de uittreksels uit de justitiële documentatie. Een beperking van deze bestanden is dat alleen de delictomschrijving en de afdoening aanknopingspunten bieden voor een indruk

Tabel 10: Recidive (volgens drie criteria) na beëindiging van de tbs naar wijze van beëindiging van de maatregel en naar situatie van waaruit beëindigd

Recidive criterium	Uit proefverlof conform advies	Uit proefverlof contrair advies	Uit inrichting conform advies	Uit inrichting contrair advies	Totaal
Opnieuw veroordeeld tot vrijheidsstraf en/of tbr/tbs	24%	31%	40%	48%	33%
Idem, duur vrijheidsstraf ten minste 6 maanden onvoorw.	16%	23%	27%	32%	22%
Idem, duur vrijheidsstraf ten minste 12 maanden onvoorw.	8%	19%	19%	27%	16%
Aantal personen waarop gepercendeerd	190	48	67	99	404

Bron: WODC-onderzoek *Tbs en recidive*, 1989.

van de ernst van de gepleegde delicten. Hoe verhoudt zich echter een aanranding die is geseponeerd (beleidssepot) tot die welke heeft geleid tot een straf van drie maanden onvoorwaardelijk, of tot anderhalf jaar of tot een nieuwe tbs? Is de geseponeerde aanranding geen recidive? Zou je alleen de met anderhalf jaar bestrafte of met een nieuwe tbs gesanctioneerde aanranding als recidive moeten tellen? Een ondubbelzinnig antwoord op deze vragen is ons inziens niet mogelijk en mede afhankelijk van het concreet voorliggende doel van de vraagsteller.

In sommige opvattingen wordt de nadruk gelegd op speciale of specifieke recidive, dus de recidive met gelijksoortige of gelijke delicten als waarvoor de tbs werd opgelegd. Daar zijn om voor de hand liggende redenen vraagtekens bij te zetten. Een mishandeling met letsel zou dan bij voorbeeld geen recidive zijn indien de tbs is opgelegd voor een seksueel misdrijf. De logica van een dergelijke benadering van de beveiligingsvraag van de tbs ontgaat ons. De enige zinvolle

schifting is die naar ernst, dat wil zeggen naar delicten waarvoor de tbs is bedoeld, althans toegelaten. Deze staan aangegeven in de desbetreffende artikelen van het WvSr. en zijn, globaal, alle delicten waarop een gevangenisstraf is gesteld van vier jaar of meer. Beperking tot deze delicten zou in het WODC-onderzoek niet tot andere recidivecijfers hebben geleid: alle recidivisten hebben zich (ook) aan dergelijke misdrijven schuldig gemaakt.

Door de aard van de bemoeienis tijdens de tenuitvoerlegging van de tbs, geven recidivegegevens bovendien een onvolledig en eenzijdig beeld van de effectiviteit van de verpleging en behandeling. Zowel het in 1982 verschenen follow-up onderzoek bij de *Van der Hoevenkliniek* als het in 1990 gepubliceerde verslag van het follow-up onderzoek bij *Hoeve Boschoord* bevat, naast recidivegegevens, ook relevante informatie over het functioneren na het verblijf in deze inrichtingen en over de beoordeling van de effecten van de behandeling door de betrokkenen zelf. De uitkomsten van beide onderzoeken zijn bemoedigend in die zin dat een aanzienlijk deel van beide populaties (de helft respectievelijk tweederde) een duidelijke verbetering in het eigen functioneren heeft ervaren en de effecten van de behandeling in deze inrichtingen positief beoordeelt. Uit het follow-up onderzoek bij de *Van der Hoevenkliniek* blijkt wel dat het 'volgens plan' beëindigen van de behandeling de beste voorspeller is van hoe het verder zal gaan. De tbs-gestelden die met proefverlof de inrichting hebben verlaten, gaat het beduidend beter dan de tbs-gestelden die naar een andere inrichting moesten worden overgeplaatst.

Aan deze beide onderzoeken is in ieder geval voldoende motivatie te ontlenen om de behandelingsmogelijkheden bij tbs-gestelden met vertrouwen verder te ontwikkelen. Beide onderzoeken geven overigens maar in beperkte mate inzicht in de relatieve effectiviteit van de behandeling van onderscheiden problemen of de bijdrage van afzonderlijke onderdelen van de behandeling aan het totaal-resultaat. In feite wordt een soort totaal-effect vastgesteld.

Een beperking van dit soort onderzoeken is voorts de lange 'feedback-loop'. Er ligt geruime tijd tussen het bekend worden van de recidive- en follow-upgegevens en de periode waarop zij betrekking hebben. Als gevolg daarvan is maar in beperkte mate een

doorwerking van de uitkomsten in de behandelingsaanpak te verwachten. Daarvoor is vooral nodig, naast gegevens over recidive, ook gegevens te verzamelen over de 'conditie' van tbs-gestelden bij beëindiging van de maatregel, over het verloop van de eerste periode na beëindiging, alsmede over de verwachtingen van de inrichting over het verloop van die periode. Het WODC zal bij de opzet van volgende recidive-onderzoeken zoveel mogelijk rekening houden met deze wenselijkheden.

Noten

¹ Wanneer hier over de maatregel tbs wordt gesproken, wordt steeds de tbs met bevel tot verpleging bedoeld.

² De mediaan is de waarde die behoort bij de middelste waarneming in een naar grootte geordende reeks waarnemingen, hier dus het aantal veroordelingen van de tbs-gestelden: er zijn evenveel tbs-gestelden met ten hoogste drie veroordelingen als met tenminste drie veroordelingen. De mediaan wordt, net als het 'gewone' gemiddelde gebruikt om een reeks waarnemingen of gegevens te typeren. De waarde ervan wordt minder beïnvloed door extreem hoge of lage waarden.

³ Van 1% worden gecombineerde verslavingen gemeld: dat brengt het totaal op 27%.

⁴ De duur van de vrijheidsbeneming vanaf de veroordelingsdatum is gemiddeld 8½ jaar (102 maanden), idem zonder de periode van proefverlof 8 jaar (96 maanden), terwijl de duur van het verblijf in het tbs-circuit ruim 6 jaar (76 maanden) is.

⁵ Anders zouden de exploitatiekosten van de inrichtingen niet goed te vergelijken zijn. De financiering van de gebouwen vindt namelijk op geheel verschillende manieren plaats, terwijl ook de bouwkosten van de inrichtingen sterk uiteen kunnen lopen.

De bouw van particuliere inrichtingen wordt bij voorbeeld gefinancierd via leningen op de kapitaalmarkt (waarbij overigens ook veelal sprake is van incidentele bijdragen van de rijksoverheid). De bouw van de rijksinrichtingen wordt via de begroting van de Rijksgebouwendienst gefinancierd. Vaak, denk aan JR-120, worden aparte geldstromen gecreëerd voor de bouw van rijksinrichtingen.

⁶ Vergeleken met het gemiddelde voor alle penitentiaire inrichtingen samen is de dagverpleegprijs van de tbs-inrichtingen drie keer zo hoog. Vergeleken met inrichtingen als Norgerhaven, Esserheem en het Haagse complex zijn de tbs-inrichtingen echter krap twee keer zo duur (1,9 keer). Ten opzichte van FOBA en Penitentiair Selectie Centrum (PSC) samen zelfs niet meer dan 1,2 keer. Vergeleken met het gemiddelde voor alle jeugdinrichtingen samen is de dagverpleegprijs van de tbs-inrichtingen twee keer zo duur, ten opzichte van de rijksopvanginrichtingen echter ruim 1,5 keer. Deze vergelijking is gebaseerd op gegevens over 1989 (laatst beschikbare vergelijkbare gegevens).

⁷ Met intramuraal verblijf in het tbs-circuit wordt bedoeld op de fase waarin de tbs-gestelde in een inrichting verblijft. Dit intramurale verblijf kan met

toestemming voor een beperkte tijd (verlof) worden onderbroken. De intramurale fase onderscheidt zich van die van het proefverlof, waarin de tbs-gestelde permanent buiten de inrichting woont. Het proefverlof is de extramurale fase van de tbs.

* De 'sepots-geen bewijs' zijn uiteraard wel buiten beschouwing gelaten.

⁹ De verschillen in recidive zijn voor elk van de recidive-criteria statistisch significant ($p < .01$).

¹⁰ Voor de beide recidive-onderzoeken van het WODC geldt dat alle delicten waarop is gereageerd met 'sepot geen bewijs' of 'technisch sepot' uiteraard buiten beschouwing zijn gelaten.

Jaarcijfers

Jaarcijfers tbs 1988, 1989, 1990, 1991

's-Gravenhage, Ministerie van Justitie, directie D&J

Tbs

Tbs, een bijzondere maatregel
's-Gravenhage, Ministerie van Justitie, directie D&J, 1991

Wolde, A.C. ten

Follow-up 1990 Hoeve Boschoord, evaluatieonderzoek onder bewoners die in de periode 1980 tot en met ⁸ 1985 met ontslag gingen

Boschoord, 1990

Literatuur

Drost, Th.

Wikken en wegen

Groningen, 1991, dissertatie

Emmerik, J.L. van

Ter beschikking gesteld; verslag van een follow-up onderzoek bij ex-patiënten van de Dr. Henri van der Hoevenkliniek

Den Haag, Staatsuitgeverij,

WODC-reeks nr. 28, 1982

Emmerik, J.L. van

Tbs en recidive; een vervolgstudie naar de recidive van ter beschikking gestelden van wie de maatregel is beëindigd in de periode 1979-1983

Arnhem, Gouda Quint, 1989a,

WODC-reeks Onderzoek en

Beleid nr. 95

Emmerik, J.L. van

Het delictgedrag van ter beschikking gestelde seksuele delinquenten

Justitiële Verkenningen, nr. 9,

1989b, pp. 20-33

Geschiedenis van de tbs

mr. dr. J. van Zeijst*

Inleiding

De terbeschikkingstelling van de regering (tbr) is in 1920 ingevoerd. In 1980 heeft een ingrijpende herziening van de wettelijke regeling plaatsgevonden en sindsdien heet de maatregel kortweg Terbeschikkingstelling (tbs). Zowel aan de invoering van de tbr als aan die van de tbs is een langdurige parlementaire geschiedenis voorafgegaan (respectievelijk zeventien en zestien jaar). Daaruit mag worden afgeleid dat het een weerbarstige materie betrof, die regelmatig voorwerp was van diepgaande meningsverschillen.

Een van deze meningsverschillen behelsde de tegenstelling tussen de aanhangers van de klassieke vergeldingsleer en die van de moderne richting. Hoe de standpunten precies lagen, zal nog nader worden uiteengezet. In essentie kwam het erop neer dat de situatie aan het begin van deze eeuw volgens beide richtingen om een beveiligingsmaatregel vroeg, met dit verschil dat de aanhangers van de vergeldingsleer de tbr primair zagen als middel om de dader, na ommekomst van zijn straftijd, van zijn vrijheid beroofd te houden, terwijl de moderne richting de combinatie van straf en maatregel zinloos achtte en de tbr wilden benutten om de dader te verbeteren.

Hieronder zal worden nagegaan welke van genoemde richtingen erin is geslaagd haar gedachtengoed in de tbr te verwezenlijken. Daartoe zullen eerst de historische achtergronden van de tbr worden geschetst. Vervolgens zal worden uiteengezet hoe tijdens de parlementaire behandeling de richtingenstrijd is verlopen, alsmede welke kant de feitelijke toepassing is opgegaan. Ten slotte zal aan de orde

* De auteur werkt als wetenschappelijk onderzoeker mee aan de uitgave Het Penitentiair Recht.

komen of bij de verandering van de tbr in de tbs ook op het punt van de richtingstrijd een ander beeld is ontstaan.

Historische achtergrond van de tbr

Het ontstaan van de tbr is te danken aan het feit dat, vanwege tekortkomingen in de toenmalige wetgeving, gevaarlijke delinquenten niet zelden voortijdig in de samenleving terugkeerden. Het ging daarbij om de volgende lacunes.

Ontoerekeningsvatbare daders

Vóór de invoering van de tbr kon op de ontoerekeningsvatbare daders alleen de maatregel van plaatsing in een krankzinnigengesticht (thans plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis geheten) worden toegepast, ervan uitgaande dat de psychische stoornis tijdens de berechting nog bestond. De strafrechter had echter geen enkele invloed op de duur van deze maatregel. Zodra de betrokkene naar het oordeel van het hoofd van de inrichting voldoende van zijn krankzinnigheid was genezen, werd hij ontslagen. Of er nog gevaar voor de samenleving bestond was daarbij geen punt van overweging. Het gevolg was dat gevaarlijke delinquenten niet zelden korte tijd na de rechterlijke uitspraak weer in de samenleving terugkeerden, welke gang van zaken nog werd bevorderd door de overbevolking in de enige inrichting die deze patiënten opnam, het krankzinnigengesticht Medemblik.

Ter oplossing van dit probleem werd in 1902 een Staatscommissie ingesteld. In haar uit 1904 daterend rapport stelde deze commissie voor dat gevaarlijke krankzinnigen gedurende het eerste jaar van hun verblijf alleen uit het gesticht zouden mogen worden ontslagen op bevel van de rechter die de plaatsing had gelast. Na dat jaar zou het ontslag alleen mogen plaatsvinden met toestemming van de rechtbank binnen wier arrondissement het gesticht was gelegen. Dit voorstel is nimmer tot wet verheven, mede omdat de commissie niet onverdeeld enthousiast was over haar eigen ideeën. Zij zag liever dat herstelde krankzinnigen wier gevaarlijkheid nog niet was geweken, overgeplaatst werden naar speciale beveiligde inrichtingen. Zolang die inrichtingen er (nog) niet waren

eiste volgens de commissie het maatschappelijk belang dat deze daders noodgedwongen in het krankzinnigen-gesticht werden vastgehouden.

Genoemd pleidooi voor dwangverpleging in beveiligde inrichtingen werd pas gehonoreerd in 1920, toen de tbr werd ingevoerd. Voor het zover was moesten rechters zich niet zelden in bochten wringen om tot een aanvaardbaar resultaat te komen. Het gebrek aan eenstemmigheid over de vraag welke psychische stoornissen ontoerekeningsvatbaarheid opleverden bood hiertoe de gelegenheid. Zo kwam het voor dat een gevaarlijke delinquent met een ernstige psychische stoornis op advies van een psychiater toerekeningsvatbaar werd verklaard, enkel om een langdurige verwijdering uit de samenleving mogelijk te maken. Ook werd wel eens van een psychiatrische expertise afgezien uit vrees dat het rapport de ontoerekeningsvatbaarheid van de dader aan het licht zou brengen. Omgekeerd werd bij minder ernstige delicten soms ontoerekeningsvatbaarheid aangenomen omdat een gevangenisstraf voor de betrokkene niet geschikt werd geacht (Jonkers, p. IX-209).

Verminderd toerekeningsvatbare daders

Volgens de klassieke vergeldingsleer moest aan verminderd toerekeningsvatbare daders een lagere straf worden opgelegd, naar rato van de verminderde schuld. Gevolg was dat deze daders na betrekkelijk korte tijd weer in de samenleving terugkeerden met alle gevaren vandien. Vooral bij de oplossing van dit probleem ontspon zich het gevecht tussen de aanhangers van de vergeldingsleer en die van de moderne richting. De aanhangers van eerstgenoemde leer wilden de straf voor de verminderd toerekeningsvatbaren *coûte que coûte* handhaven. Eerst na het ondergaan van de – ter vergelding noodzakelijke straf – zou de tbr aan bod kunnen komen.

De aanhangers van de moderne richting daarentegen hechtten geen betekenis aan het vereffenen van schuld. Zij hadden meer belangstelling voor de persoon van de dader en waren voorstander van een sterk geïndividualiseerde strafrechtspleging. Mede onder invloed van het determinisme zagen zij in het karakter en de maatschappelijke achtergrond van de dader, alsmede in de sociale en economische omstandigheden, de belangrijkste oorzaken van het strafbaar

gedrag. Aan de vrijheid van wilsbepaling kenden zij geen of slechts beperkte betekenis toe. Het sanctiestelsel dat zij voorstelden diende dan ook niet ter vergelding van op wilsvrijheid gebaseerde schuld, maar veeleer ter beveiliging en ter voorkoming van recidive. Het verschil tussen straf en maatregel was daarbij nauwelijks relevant. Men kende als sancties slechts repressiemiddelen die dienden ofwel ter verbetering en educatie van hoopgevende gevallen ofwel ter onschadelijkmaking van onverbeterbare gevallen. Duur en aard van de sanctie moesten niet in verhouding staan tot de ernst van het delict, maar tot de gevaarlijkheid van de dader.

Het sanctiestelsel volgens Van Hamel

Eén van de voornaamste representanten van de moderne richting, G.A. van Hamel¹ stelde in zijn preadvies voor de Nederlandse Juristen Vereniging in 1906 een oplossing voor in de geest van het bovengenoemde gedachtengoed.² Zijns inziens kon de kwestie van het voortijdig ontslag van gevaarlijke delinquenten uit het krankzinnigengesticht alleen een bevredigende oplossing vinden als tegelijkertijd een oplossing werd getroffen voor de kwestie van de verminderd toerekeningsvatbare.³

Het onderscheid tussen ontoerekeningsvatbaarheid en verminderde toerekeningsvatbaarheid had betrekking op de te vergelden schuld en had daarom voor Van Hamel c.s. geen betekenis. Voor iedere delinquent, wel of niet toerekeningsvatbaar, moest de sanctie worden gekozen die het meest was aangepast aan zijn misdadige aanleg en gevaarlijkheid. Van Hamel ontwierp daartoe een sanctiestelsel dat sterke overeenkomst vertoonde met het stelsel in de kort daarvoor (in 1905) ingevoerde Kinderwetten. In laatstgenoemd stelsel had de dogmatiek van de vergeldingsleer plaats moeten maken voor een meer doelmatige, op pedagogische leest geschoeide regeling met straffen en maatregelen die elk een specifieke functie hadden, te weten de berisping, bestemd als waarschuwing; de geldboete, bestemd ter afschrikking en verbetering; de tuchtschool, eveneens bestemd ter afschrikking en verbetering en ten slotte de (jeugd)tbr, bestemd ter beveiliging en verbetering. In de wetsontwerpen-Regout, die nog nader aan de orde zullen komen, vindt men deze benadering terug in het stelsel

van psychopathenstraffen, zij het dat de klassieke vergeldingsleer daarin onverkort gehandhaafd bleef.

Gezien de voorgeschiedenis was het te verwachten dat de tegenstellingen tussen de klassieke vergeldingsleer en de moderne richting een belangrijk rol zouden spelen bij de parlementaire behandeling van de tbs. Deze verwachting is, zoals we hieronder zullen zien, ruimschoots bewaarheid.

De parlementaire geschiedenis van de tbs

De ontwerpen Regout

Mede dankzij de invloed die uitging van bovengenoemde preadviezen en het rapport van de Staatscommissie uit 1904 werden in 1911 door minister Regout twee wetsontwerpen ingediend waarin de tbr voor het eerst in een regeling gestalte kreeg. Deze gebeurtenis stond aan het begin van de 17-jarige parlementaire geschiedenis van wat in de wandeling 'de psychopathenwetten' is gaan heten.

In de ontwerpen Regout kon slechts in geval van algehele ontoerekeningsvatbaarheid een straf achterwege blijven. Indien toerekening ook maar enigszins mogelijk was eiste volgens Regout de vergelding dat een straf werd opgelegd naar de mate van schuld. Hoewel de vergeldingsleer dus domineerde waren de invloeden van de moderne richting niet geheel uitgesloten. Mede op aanbeveling van Van Hamel waren voor 'geestelijk minderwaardigen' speciale psychopathenstraffen in het leven geroepen, bestaande uit: plaatsing in een bijzondere strafgevangenis; geldboete ter vervanging van een korte vrijheidsstraf alsmede de aan het kinderstrafrecht ontleende straf van berisping. De tbr kon zowel aan ontoerekeningsvatbaren (al dan niet in combinatie met de plaatsing in een krankzinnigengesticht) als aan verminderd toerekeningsvatbaren (altijd in combinatie met een straf) worden opgelegd. Uit vrees dat het verschil tussen straf en maatregel zou verwateren, hetgeen koren op de molen zou zijn van de moderne richting, werd de toepassing van maatregelen aan het strafrecht onttrokken. Voor het opleggen van een tbr moest de strafrechter de delinquent naar de burgerlijke rechter verwijzen. Deze laatste besliste onder meer

over de duur van de tbr, de plaats van tenuitvoerlegging en de verlenging.

De ontworpen regeling ontmoette veel kritiek. De scheiding tussen strafrechter en burgerlijke rechter bij de toepassing van maatregelen achtte men weinig doelmatig en de vrees voor verwatering van de vergeldingsleer overdreven. Voorts verzetten de aanhangers van de moderne richting zich tegen de verplichting aan verminderd toerekeningsvatbaren altijd een straf op te leggen, al dan niet in combinatie met een tbr.

De ontwerpen Ort

Bovengenoemde bezwaren vonden gehoor bij minister Ort die in 1915 totaal gewijzigde ontwerpen indiende, waarin van Regout's principiële uitgangspunten weinig intact bleef. Zo kwam de scheiding tussen strafrechter en burgerlijke rechter te vervallen. De beslissingen omtrent de tbr en de plaatsing in een krankzinnigengesticht kwamen (weer) in handen van de strafrechter te liggen. Volgens Ort diende de constructie van Regout slechts als demonstratie dat de wetgever de theorieën van de moderne richting niet dulde en werd de doelmatigheid daaraan opgeofferd.

Een nog belangrijker stap in de 'moderne richting' was dat de verplichte koppeling van de tbr aan de straf bij verminderd toerekeningsvatbaren kwam te vervallen. De gecombineerde oplegging van straf en tbr werd zelfs geheel onmogelijk gemaakt. In het systeem-Ort bleef, wanneer de beveiliging het opleggen van een tbr eiste, de straf achterwege en kon, wanneer een straf geïndiceerd was, geen tbr worden opgelegd. De mogelijkheid speciale 'psychopathenstraffen' op te leggen bleef gehandhaafd, zij het dat de straf van berisping uit het arsenaal werd verwijderd.

Ter verdediging van zijn ingrijpende wijzigingen beriep Ort zich niet op de moderne richting maar op de – enigszins vage – notie van het staatsbelang. Met de tbr werd, aldus Ort, beoogd de delinquent te genezen en als dit resultaat was bereikt, was voldaan aan dit staatsbelang, te meer daar in de tussentijd aan de noodzaak tot beveiliging gevolg was gegeven. Een additionele straf kon slechts strijdig zijn met het staatsbelang, aangezien deze de genezing alleen maar zou bemoeilijken. De aanhangers van de vergeldingsleer hield hij voor dat het bij de tbr-gestelden in

de regel ging om personen die de ontoerekeningsvatbaarheid dicht naderden, zodat het geen bezwaar was de vergelding achterwege te laten. Bovendien zouden dezulken de vergelding van hogerhand, althans in de visie van de vergeldingsleer, toch niet ontlopen. Ten slotte betoogde hij dat ook de tbr het nodige leed met zich bracht en dat deze maatregel tevens kon dienen ter preventie en repressie, zodat een straf daarbovenop overbodig was.

De ontwerpen Heemskerk

Genoemde argumenten vermochten de aanhangers van de vergeldingsleer niet te overtuigen. De voorstellen van Ort zijn dan ook niet tot wet verheven. In plaats daarvan werden door minister Heemskerk in 1921 gewijzigde ontwerpen ingediend die, gezien vanuit het standpunt van de moderne richting, als een achteruitgang dienden te worden beschouwd. De verplichting om aan verminderd toerekeningsvatbaren naast de tbr een straf op te leggen, werd namelijk in ere hersteld.

Tijdens de plenaire behandeling hebben de aanhangers van de moderne richting nog fervente pogingen ondernomen de ontwerpen bij te stellen. De socialist Kleerekoper toonde zich daarbij de vurigste pleitbezorger. Hij verwachtte een zodanig heilzame werking van de tbr dat de toepassing bij alle daders van zwaardere delicten in overweging genomen moest worden en bepleitte daarom een verplicht onderzoek naar de persoonlijkheid van de verdachte bij straffen met een langere duur dan zes maanden, opdat iedere 'psychopaat' als zodanig zou worden herkend en zou kunnen profiteren van de voordelen die een behandeling in het kader van de tbr hem bood.⁴ De confessionelen daarentegen pleitten voor een zo beperkt mogelijke toepassing uit vrees voor het opkomend tij van de moderne richting. Het kamerlid Van Wijnbergen betoogde in dit verband dat 'niet te loochenen valt dat de modernen met de verminderde toerekeningsvatbaarheid hun slag willen slaan en daarin een doeltreffend middel zien om geleidelijk hun opvatting te laten triomferen'. Om deze reden wilden zij ook niets weten van het voorstel van Kleerekoper om de verplichting tot strafoplegging bij verminderd toerekeningsvatbaren weer te laten vervallen. Alsdan zou in de ogen van Van Wijnbergen c.s. bereikt

worden wat de modernen wilden, namelijk 'de wegdoezeling van het verschil tussen straf en maatregel'.

Genoemde wijzigingsvoorstellen werden dan ook verworpen, ondanks het feit dat het voorstel tot opheffing van de verplichte cumulatie van straf en tbr door de liberalen werd gesteund. Deze laatsten waren geen aanhangers van de moderne richting maar achtten niettemin, net als minister Ort, de vergeldingsleer verouderd. Deze leer had immers door de invoering van het opportuniteitsbeginsel voor het O.M. al veel van haar betekenis verloren. De minister bracht hier tegenin dat het opportuniteitsbeginsel weliswaar gold voor het O.M., doch nimmer voor de rechterlijke macht zou mogen gelden en dat de vergeldingsleer geenszins verouderd was. Theorieën die aan deze leer wilden tornen, waren volgens de minister bestemd 'om een korter tijd te leven dan de oude klassieke theorieën, die voor alle tijden gelden en die diep in het menselijk gemoed geworteld zijn'.

Opmerkelijk is nog dat over de rechtspositie van de tbr-gestelde gedurende de parlementaire behandeling nauwelijks is gesproken. Het voorstel de tbr-gestelde een beroepsrecht te geven, werd door minister Heemskerk verworpen met als argument dat dit toch maar zou leiden tot 'vele requesten, vaak niet vrij van querulantisme'.

De herziene ontwerpen van minister Heemskerk hebben in 1925 het Staatsblad bereikt en werden ten slotte in 1920 ingevoerd, echter niet dan nadat de geldboete als bijzondere 'psychopathenstraf' daaruit was verwijderd. De inmiddels ingevoerde Geldboetewet had deze straf, naar het oordeel van minister Donner, overbodig gemaakt. Ook de straf van plaatsing in een bijzondere strafgevangenis kwam te vervallen. In plaats daarvan kreeg de rechter de bevoegdheid te bepalen dat een 'normale' straf in een bijzondere strafgevangenis ten uitvoer zou moeten worden gelegd. Deze – inmiddels weer opgeheven – mogelijkheid was ten slotte het enige dat resteerde van het, mede op instigatie van Van Hamel gecreëerde, stelsel van psychopathenstraffen.

Ontwikkelingen in de toepassing de tbr

De vooroorlogse periode

Zoals gezegd diende de tbr primair om enkele uit beveiligingsoogpunt onverantwoorde lacunes in het strafrecht op te vullen. Daarnaast was er de, door de moderne richting geïnspireerde, doelstelling de psychische stoornis van de delinquent te behandelen en zo mogelijk te genezen.

Het beveiligingskarakter van de tbr kwam tot uitdrukking in de voorwaarde dat deze maatregel alleen kon worden opgelegd indien 'het belang van de openbare orde dit bepaaldelijk vorderde'. De vrees dat dit criterium te ruim zou zijn om een beperkte toepassing te garanderen werd spoedig na de invoering bewaarheid. De tbs onttaarde al snel in een bewaringsmaatregel voor landlopers, bedelaars, gewoontemisdadigers en andere storende, doch niet werkelijk gevaarlijke, elementen. In verreweg de meeste gevallen werd de tbr toegepast terzake van diefstal of verduistering. Weliswaar werd in 1929 voor beroeps- en gewoontemisdadigers een speciale maatregel in het leven geroepen, doch deze is nimmer ingevoerd. Door de te ruime toepassing van de tbr raakten de inrichtingen al snel overbevolkt en kon van een adequate behandeling – en dus ook van realisering van het verbeteringsideaal – geen sprake zijn. De minister zag zich daarom, mede uit bezuinigingsnood, genoodzaakt in 1933 een zogenaamde Stopwet in te dienen die de mogelijkheid een tbr op te leggen terzake van vermogensmisdrijven aanzienlijk inperkte en die de tbr geheel uitsloot bij overtredingen. Deze regeling heeft gegolden tot 1945.

De Stopwet miste zijn uitwerking aanvankelijk niet. Het aantal tbr-stellingen naar aanleiding van vermogensmisdrijven verminderde aanzienlijk. De tbr-stellingen naar aanleiding van zedenmisdrijven namen daarentegen gaandeweg toe. Het gevolg was dat ook het aandeel van de werkelijk gevaarlijke tbr-gestelden steeg. Dit betekende evenwel niet dat de behandeling beter op de populatie aansloot. De mogelijkheden om delinquenten werkelijk te verbeteren bleken schromelijk te zijn overschat. Enerzijds kwam dit doordat de kansen op genezing te veel waren geïdealiseerd, anderzijds doordat het personeel te gering in aantal en te weinig deskundig was. Een negatieve factor was

ook dat men bij het verlenen van therapeutisch verlof een weinig royaal standpunt innam. Dit werd mede ingegeven door de vrees dat de 'veelal ongeremde mannen' tijdens het verlof nageslacht zouden verwekken, hetgeen ernstig afbreuk zou doen aan het streven de algemeen als erfelijk beschouwde 'psychopathie' te beteugelen (Bloemkolk, 1973, p. 16). Ondanks het feit dat de tbr in deze periode dank zij de Stopwet selectief werd toegepast werd de therapeutische doelstelling derhalve niet gehaald.

De naoorlogse periode

Na de oorlog steeg het aantal tbr-stellingen explosief. Terwijl in 1945 nog slechts 43 tbr-stellingen werden opgelegd was dit aantal in 1948 gestegen tot 367. Deels is deze toename toe te schrijven aan de beëindiging van de Stopwet. Er waren echter ook andere oorzaken. Zo werd de tijdgeest niet meer gekenmerkt door defaitisme, maar door optimisme, hetgeen zich onder meer uitte in een groot vertrouwen in de psychiatrische voorlichting en behandeling. Dit optimisme sloeg ook over op de – veelal nog onervaren – gedragsdeskundigen die, enthousiast als zij waren over de behandelingsmogelijkheden, niet zelden te snel adviseerden tot een tbr. Daar kwam nog bij dat in de aanvankelijk nog labiele toestand waarin het land verkeerde het verlangen naar orde sterk was en de behoefte aan een beveiligingsmaatregel groot (Pompe, Kempe, 1962, pp. 30-31).

Het gevolg van een en ander was dat de tbr nauwelijks selectief werd toegepast en dat zij weer dreigde te ontaarden in een bewaringsmaatregel. De minister deed in 1948 een dringend beroep op het O.M. de tbr zo min mogelijk te vorderen, maar dit kon niet verhinderen dat de inrichtingen overbevolkt raakten. Zo werden in de rijksinrichting *Veldzicht* te Avereest rond 1950 vierhonderd tbr-gestelden verpleegd, terwijl de capaciteit berekend was op tweehonderd bewoners. Het mag duidelijk zijn dat ook in deze periode van een adequate behandeling geen sprake kon zijn, of het moesten rigoureuze methoden zijn als de castratie, welke ingreep in *Veldzicht* regelmatig werd toegepast op zedendelinquenten.⁵ Voor het overige bestond de behandeling voornamelijk uit arbeidstherapie, waartoe *Veldzicht* onder meer over een boerderij beschikte met een bescheiden veestapel. Het boerenbedrijf moest

evenwel in 1957 worden gestaakt, omdat de sodomie te zeer uit de hand liep (Bloemkolk, 1973, p. 8).

Niet alleen de behandeling, ook de beveiliging liet in deze periode te wensen over. Het in zwang gekomen proefverlof en het (voorwaardelijk) ontslag werden regelmatig aangewend, niet om therapeutische redenen, maar om de doorstroming in de inrichtingen te bevorderen. Een behoorlijke begeleiding van de proefverlofganger en de voorwaardelijk ontslagene ontbrak veelal. Heropnames wegens recidive kwamen dan ook veelvuldig voor. Daarnaast was het aantal ontvluchtelingen aanzienlijk, met name vanuit enkele matig beveiligde particuliere inrichtingen. In de jaren vijftig en zestig ontstond dan ook een negatief beeld van de beveiligende werking van de tbr.

Het gevolg was dat rechters steeds vaker aan verminderd toerekeningsvatbaren lange gevangenisstraffen oplegden, al dan niet in combinatie met een tbs, om zeker te zijn dat de delinquent geruime tijd uit de samenleving zou worden verwijderd. Het behoeft geen betoog dat bij een dergelijke sanctie het behandelingsperspectief wel zeer op de lange baan wordt geschoven. In deze periode ontstonden ook de pleidooien de tbr af te schaffen en straf en maatregel te laten opgaan in één sanctie.⁶ Deze pleidooien vonden evenwel geen gehoor in de *Nota over de tbr* uit 1970, aangezien afschaffing van de tbr als een te ernstige verarming van het strafstelsel werd beschouwd.

De behandeling kwam in de loop van de jaren zestig in het teken te staan van het sociotherapeutisch leefklimaat, mede op instigatie van de in 1955 opgerichte (particuliere) *Van der Hoeven Kliniek*. Naast de van oudsher toegepaste arbeidstherapie en de medisch-psihiatrische behandeling werden talrijke andere behandelingstechnieken ontwikkeld, waarbij de accenten per inrichting verschilden. Men had daarbij de 'genezing' als doelstelling verlaten en richtte zich meer op maatschappelijke aanpassing van de delinquent, alsmede op het verkrijgen van inzicht in het eigen gedrag.

Een belangrijke ontwikkeling in de jaren zestig en zeventig was voorts dat het aantal tbr-stellingen sterk daalde. Dit vloeide voort uit het allengs groeiende besef dat een diep ingrijpende en qua duur onbegrensde sanctie als de tbr gereserveerd moest blijven voor daders van ernstige delicten. Men ziet

dan ook vooral het aandeel van de naar aanleiding van vermogensdelicten tbr-gestelden dalen. De tbr kreeg daarmee ten slotte het ultimum remedium-karakter dat haar reeds bij de invoering was toebedacht. Het gevolg was wel dat de gemiddelde behandelingsduur en de vraag naar sterk beveiligde capaciteit steeg.

De therapeutische voorzieningen zijn in deze periode verbeterd. In 1966 werd de *Pompekiniek* in gebruik genomen en in 1974 en 1970 kwamen de nieuwbouw van de *Van der Hoeven Kliniek* en *Hoeve Boschoord* gereed. In andere inrichtingen vonden ingrijpende verbouwingen plaats. Deze verbeteringen sloten aan bij de hogere eisen die de nieuwe behandelingstechnieken stelden aan de accommodatie.

Samenvattend kan worden gesteld, dat in de naoorlogse periode het aantal tbr-stellingen aanvankelijk tot ongekende hoogte steeg, mede dankzij een sterk behandelingsoptimisme. Doordat de inrichtingen overbevolkt raakten kon dit optimisme evenwel bij lange na niet worden waargemaakt. Van de zijde van het departement werd aangedrongen op beperkte toepassing van de tbr, maar pas in de jaren zestig daalde het aantal tbr-stellingen substantieel. Deze daling, die in de jaren zeventig doorzette, was mede het gevolg van het groeiende besef dat de tbr alleen voor werkelijk gevaarlijke delinquenten gereserveerd diende te blijven. Enigszins paradoxaal was echter dat de rechter juist bij deze gevaarlijke daders niet zelden veiligheidshalve een lange gevangenisstraf oplegde, waarmee de met de tbr beoogde verbetering, nu geformuleerd in termen van maatschappelijke aanpassing, werd gefrustreerd. Daarom kon, ondanks het hogere niveau van de therapeutische voorzieningen, nog steeds niet van een succesvolle aanwending van de tbr worden gesproken. Wel is ten slotte de selectieve toepassing gerealiseerd, die ten tijde van de invoering was beoogd.

Tbr wordt tbs

Mede naar aanleiding van het eindrapport van de Commissie Van der Horst uit 1967 en de *Nota over de tbr* uit 1970 werd in 1972 een wetsontwerp *Herziening-tbr* ingediend. Dit ontwerp bevatte een aantal belangrijke verbeteringen van de positie van de tbr-gestelde.

Zo werd de verlengingsprocedure met meer waarborgen omgeven (waaronder de mogelijkheid van beroep) en bovendien werd in het nieuwe artikel 37c lid 3 Sr. de basis gelegd voor een regeling van de interne rechtspositie. Voorgesteld werd tevens de woorden 'van de Regering' te schrappen en de maatregel voortaan Terbeschikkingstelling (afgekort tbs) te noemen. Ook dit ontwerp kende een lange parlementaire geschiedenis. Eerst in 1986 werd het door de Tweede Kamer aanvaard en in 1988 trad de tbs in werking. Het zou in het bestek van deze bijdrage te ver voeren het verloop van de parlementaire behandeling en de tot stand gekomen wijzigingen uitvoerig te bespreken.⁷ Ik beperk mij daarom tot enkele opmerkingen die verband houden met het litigieuze onderwerp.

Van principieel belang was de afschaffing van de verplichte strafoplegging bij verminderd toerekeningsvatbaren. Bij de bespreking van de psychopathenwetten is geconstateerd dat dit punt de slijtzwam was tussen de aanhangers van de vergeldingsleer en die van de moderne richting, waarbij de vergeldingsleer aan het langste eind trok. Men zou kunnen zeggen dat bij de verandering van de tbr in tbs ten slotte de moderne richting, althans op dit punt, heeft gezegevierd. Een verbod op de cumulatie van straf en tbs achtte de minister niet wenselijk. De functie van de straf, te weten het manifest verantwoordelijk stellen van de dader voor het begane feit, kon volgens hem niet door de tbs worden overgenomen. Hierdoor bleef de mogelijkheid bestaan om aan gevaarlijke delinquenten, naast de tbs, een lange gevangenisstraf op te leggen.

Ook al kon de tbs de functie van de straf niet geheel overnemen, toch waren er, naar het oordeel van de minister, raakvlakken met de straf. Evenals de straf was de tbs namelijk een reactie op een schending van de rechtsorde. Daarom diende de maatregel in redelijke verhouding te staan tot de ernst van die schending. Op dit uitgangspunt werd het voorstel gebaseerd de tbs alleen mogelijk te maken ter zake van zwaardere misdrijven en de duur van een tbs terzake van een niet-geweldsmisdrijf te beperken tot vier jaar. Een dergelijke erkenning van de overeenkomst tussen maatregel en straf was bij de behandeling van de psychopathenwetten nog onmogelijk geweest, bevreesd als minister Heemskerk toen was

voor de door de moderne richting gepropageerde opheffing van het onderscheid tussen straf en maatregel.

De primaire doelstelling van de tbs, naast die van reactie op een schending van de rechtsorde, was en bleef de beveiliging van de samenleving. Deze functie werd in twee facetten onderverdeeld, te weten de beveiliging op korte termijn en de beveiliging op lange termijn. De beveiliging op korte termijn was te realiseren door verpleging in een meer of minder gesloten setting, afhankelijk van de gevaarlijkheid van de delinquent. De beveiliging op lange termijn werd bereikt door middel van behandeling, welke beoogde recidive te voorkomen. Mijns inziens gaat het te ver om de behandeling als onderdeel van de beveiligingsdoelstelling te zien. Vroeg of laat ontstaat er immers een spanningsveld tussen deze twee.

Er doen zich vooral problemen voor wanneer de tbs-gestelde in aanmerking komt voor therapeutisch verlof. Uit behandelingsoogpunt is een dergelijk verlof op een zeker moment geïndiceerd, terwijl de beveiligingsdoelstelling de risico's die elk verlof nu eenmaal in zich bergt, niet verdraagt. De behandeling en beveiliging dienen derhalve als twee onderscheidene doeleinden te worden gezien die kunnen conflicteren. In de visie van de minister wordt het aloude verbeteringsideaal daarentegen in dienst gesteld van de beveiligingsdoelstelling. Wel is juist dat de behandeling geen doel op zichzelf kan zijn. De tbs dient dan ook te worden beëindigd zodra de verminderde gevaarlijkheid dit mogelijk maakt, ook al is betrokkene nog niet geheel uitbehandeld (Hofstee, 1987, pp. 442-443). De behandeling op zichzelf kan derhalve nimmer aanleiding zijn de tbs te laten voortduren; de beveiliging daarentegen wel.

Slot

De ontstaansgeschiedenis van de tbs (voorheen tbr) laat zien dat beveiligingsoverwegingen de aanzet hebben gegeven tot deze maatregel. De vraag in welke vorm een dergelijke maatregel zou moeten worden gegoten, is onderwerp geweest van een fundamenteel verschil van mening tussen de aanhangers van de vergeldingsleer en die van de moderne richting. Eerstgenoemden wilden de straf voor verminderd

toerekeningsvatbaren per se handhaven, terwijl laatstgenoemden de straf alleen zagen als een sta in de weg voor de met de tbs beoogde verbetering.

De moderne richting heeft aanvankelijk het onderspit moeten delven, aangezien de strafoplegging in de 'psychopathenwetten' verplicht werd gesteld. Dit was echter niet de enige reden waarom de verbeteringsgedachte in de praktijk niet uit de verf kwam. Ook de overbevolking in de inrichtingen en het gebrek aan deskundig personeel waren hier debet aan. Daardoor was de tbs lange tijd weinig meer dan een bewaringsmaatregel. Pas in de jaren zestig en zeventig daalde het aantal tbs-gestelden fors en werden de therapeutische voorzieningen verbeterd. De daling was het gevolg van een meer selectieve toepassing van de tbs, voortvloeiend uit het besef dat deze ingrijpende sanctie alleen bij meer ernstige geweldsdelicten geïndiceerd was. De omstandigheden voor realisering van de verbeteringsgedachte leken mede te worden begunstigd door de afschaffing van de verplichte cumulatie van gevangenisstraf en tbs in 1988. Bovendien werden de mogelijkheden om een (desondanks) gestrafte naar een tbs-inrichting over te plaatsen verruimd.

Betekent dit alles nu dat het verbeteringsidee ten slotte binnen bereik is gekomen? Mij dunkt van niet. Aan werkelijk gevaarlijke delinquenten, voor wie de tbs in feite is bedoeld, worden nog steeds maar al te vaak lange gevangenisstraffen opgelegd, terwijl de overplaatsing van deze veroordeelden naar tbs-inrichtingen moeizaam verloopt. Ook al wordt de tbs selectiever toegepast en zijn de behandelingsinstrumenten verbeterd, de recidivecijfers zijn blijkens de onderzoeken van Van Emmerik weinig bemoedigend. Hoewel het aandeel van de meest verstokte recidivisten in de populatie (de vermogensdelinquenten), dankzij de selectieve toepassing, sterk is gedaald, is de algemene recidive niet dienovereenkomstig verminderd. Dit gegeven voert Van Emmerik tot de conclusie dat de mogelijkheden om in algemene zin het delictgedrag van de tbs-gestelden duurzaam te beïnvloeden, beperkt lijken (Van Emmerik, 1989, p. 13).

Het is hier niet de plaats uitgebreid op de oorzaken van de beperkte effectiviteit van de tbs in te gaan (Van Emmerik, 1989, pp. 11-14). Ik wil slechts wijzen op een mogelijk verband met de eerdergenoemde tweeslachtigheid van de regeling. De wetgever heeft

een door de moderne richting geïnspireerde verbeteringsgedachte gestalte willen geven, maar tegelijkertijd de vergeldingsleer niet willen loslaten. Dit hinken op twee gedachten heeft tot gevolg gehad dat de verbetering of, zo men wil, maatschappelijke aanpassing, doorlopend werd gefrustreerd door de noodzaak eerst een gevangenisstraf ten uitvoer te leggen. Bij de herziening van de tbs is dit manco niet verdwenen, aangezien de mogelijkheid van een gecombineerde oplegging van straf en tbs is blijven bestaan.

Een en ander leidt tot de slotsom dat het twijfelachtig is of de aan de moderne richting inherente verbeteringsgedachte binnen het huidige stelsel ooit voldoende tot ontplooiing zal kunnen komen.

Noten

¹ Andere belangrijke aanhangers waren de Duitser F. von Liszt en de Belg A. Prins.

² Van Hamel was één van de drie preadviseurs over deze materie. De anderen waren J.W. Deknatel en H. Verkouteren.

³ De vraag of er voor verminderd toerekeningsvatbaren enigerlei vorm van dwangverpleging moest komen, werd door de NJV bevestigend beantwoord, zij het niet in de vorm van een tbs. Men was beducht voor een te grote macht van de minister, aangezien deze in het tbs-stelsel bevoegd is verlot en ontslag te verlenen.

⁴ Opmerkelijk is dat bij de behandeling van de herziening van de tbs door de partijen ter linkerzijde juist werd aangedrongen op een zo beperkt mogelijke toepassing (zie Eindverslag, 11932, TK 1981-1982, nr. 9).

⁵ In de periode 1938-1956 werden in *Veldzicht* 237 tbs-gestelden gecastreerd. Zie Bloemkolk, 1973, p. 7.

⁶ Zie bij voorbeeld B.V.A. Röling (1957), pp. 166-178. Enschedé (1963 en 1964) pleitte niet voor een éénvormige sanctie, maar wel voor een éénvormige executie van straf en tbs.

⁷ Zie voor een uitgebreide behan-

deling Hofstee (1987), hoofdstuk VI en Jonkers, *Het Penitentiair Recht*, hoofdstuk IX, par. 4.

Literatuur

Bloemkolk, D.

40 jaar Veldzicht 1933-1973; een verslag op basis van jaarverslagen Rijksinrichting Veldzicht, Balkbrug, 1973

Emmerik, J.L. van

Tbs en recidive; een vervolgstudie naar de recidive van ter beschikking gestelden van wie de maatregel is beëindigd in de periode 1979-1983

Arnhem, Gouda Quint b.v., 1989, WODC nr. 95

Enschedé, Ch. J., U.H. Overbeek

Dienen de strafrechtelijke bepalingen betreffende psychisch gestoorden te worden gewijzigd? Preadvies, Handelingen NJV, I, 1964

Zwolle, Tjeenk Willink, 1964

Hamel, G.A. van

Zijn in de wetgeving bijzondere maatregelen te verordenen ten aanzien van personen, die strafbare feiten begaan en zich bevinden op de grens van krankzinnigheid en geestelijke gezondheid (z.g.n. grensgevallen, minderwaardigen, minder toerekenbaren)? Preadvies, Handelingen NJV, I, 1906

Hofstee, E.J.

Tbr en tbs

Arnhem, Gouda Quint b.v., 1987

Horst, L. van der

Rapport van de Commissie

Psychopathenzorg

In: *Nota over de Terbeschikkingstelling van de Regering*, 's-Gravenhage, ministerie van Justitie, 1970

Jonkers, W.H.A. e.a.

Het penitentiair recht

Arnhem, Gouda Quint b.v.

(losbladig), hoofdstuk IX

Kamerstuk

Kamerstuk 11932, nrs. 2 e.v., inzake het wetsontwerp tot herziening van de tbs

Kamerstukken

Kamerstukken 239 (zitting 1910-1911), 50 (zitting 1914-1915), 73 (zitting 1920-1921) en 319 (zitting 1927-1928) inzake het wetsontwerp tot herziening van het strafrecht en strafprocesrecht ten aanzien van 'overtreders, lijdende aan storing of gebrekkige ontwikkeling hunner geestvermogens'

Kempe, G.Th., W.P.J. Pompe

Ontstaan, ontwikkeling en toepassing van de psychopathenwetten

In: *Klinisch-psychiatrisch onderzoek van delinquenten*, Assen, Van Gorcum, 1962

Nota

Nota over de Terbeschikkingstelling van de Regering, 's-Gravenhage, ministerie van Justitie, 1970

Pijnacker Hordijk, C.

Rapport van de Staatscommissie, ingesteld bij KB van 31 juli 1902, nr. 30

's-Gravenhage, ministerie van Justitie, 1904

Röling, B.V.A.

De criminologie en de hervorming van het strafrecht

Tijdschrift voor strafrecht, 1957, pp. 166-178

Een pleidooi voor de afschaffing van tbs

mr. dr. D. van der Landen*

In mijn dissertatie *Straf en maatregel, een onderzoek naar het onderscheid tussen straf en maatregel in het strafrecht* (1992) schrijf ik dat de tbs moet worden afgeschaft. Erg origineel is deze aanbeveling niet. Eerder hebben onder anderen Röling (1957), G.E. Mulder (1970), Nagel (1970) en Van Veen (1970, 1983, 1992) zich in soortgelijke zin uitgelaten. Zonder resultaat. Binnenkort bestaat de tbs 65 jaar en het ziet er niet naar uit dat deze maatregel spoedig zal verdwijnen.

Wel staan de tbs enige veranderingen te wachten. Zo zal de commissie Fokkens naar verwachting voorstellen om bij cumulatie van gevangenisstraf en tbs eerst de psychiatrische verpleging en dan pas de straf ten uitvoer te leggen (thans is de omgekeerde volgorde gebruikelijk). Daarmee wordt een einde gemaakt aan de huidige toestand waarbij veroordeelden met psychiatrische problemen in afwachting van de tenuitvoerlegging van de tbs worden opgesloten in een gevangenis.

Terecht is betoogd dat een dergelijk uitstel van een psychiatrische behandeling onbehoorlijk is (patiënten die verpleging behoeven dienen deze ook te krijgen, zeker indien zij van overheidswege van hun vrijheid zijn beroofd) en bovendien contra-productief (een verblijf in een gevangenis die niet is ingesteld op de opvang van personen met psychiatrische stoornissen draagt niet bij aan het genezingsproces). Indien echter eerst de tbs wordt tenuitvoergelegd dan rijst een nieuw probleem. De vaak na vele jaren verpleging bereikte verbeteringen in de toestand van de veroordeelde worden op het spel gezet indien deze vervolgens naar een gevangenis wordt overgeplaatst.¹

* De auteur is als universitair docent straf(proces)recht verbonden aan de Katholieke Universiteit Brabant.

Het bovenstaande voorbeeld maakt duidelijk dat aanpassingen binnen de marge van het bestaande stelsel gemakkelijk nieuwe problemen oproepen. Ik zal in dit opstel betogen dat echte verbeteringen pas mogelijk zijn indien de tbs in de gevangenisstraf opgaat. Het huidige dualisme van gevangenisstraf en tbs moet, met andere woorden, worden ingeruild voor een monistisch stelsel.² Aan het eind van mijn betoog zal ik de hoofdlijnen van zo'n alternatief stelsel schetsen. Daaraan voorafgaand zullen de manco's van het huidige stelsel worden geïnventariseerd op achtereenvolgens het terrein van de wetgeving, de berechting en de tenuitvoerlegging.

De vervagende grenzen tussen straf en maatregel

Kelk en Haffmans (1988) hebben opgemerkt dat handhaving van het onderscheid tussen straf en maatregel alleen zin heeft 'indien de ratio daarvan zich in de toepasbaarheid en de vormgeving der sancties daadwerkelijk weerspiegelt'. Aan deze voorwaarde wordt niet (meer) voldaan. Nieuwe maatregelen zoals de voordeelsontneming³ en de schadevergoeding⁴ kunnen, net als straffen, slechts bij een veroordeling worden opgelegd en kunnen, net als bijkomende straffen, met elke straf en/of maatregel worden gecombineerd. Het kost de wetgever blijkbaar steeds meer moeite het eigen karakter van de maatregel ten opzichte van de straf te definiëren.

De verwarring rondom de schadevergoeding is wat dit betreft illustratief. Volgens de commissie die het wetsvoorstel voorbereidde is schadevergoeding een straf (Commissie, 1988). De minister van Justitie meent echter met een maatregel van doen te hebben.⁵ Ook het onderscheid tussen gevangenisstraf en de maatregel tbs is vervaagd, omdat de beveiligingsfunctie van de tbs tegenwoordig goeddeels door de gevangenisstraf is overgenomen en het strafkarakter van de tbs steeds meer erkenning vindt. Deze ontwikkeling verdient onze aandacht. Het gaat immers niet om een puur academische kwestie. Niets minder dan de legitimiteit van de tbs is in het geding, en dat raakt direct de ongeveer negentig personen die jaarlijks 'tbs met verpleging' krijgen opgelegd en de ongeveer vijfhonderd personen die thans in een tbs-kliniek verblijven.⁶

De versleten dogmatiek van het dualisme

Uitgangspunt van het in 1886 ingevoerde wetboek van strafrecht is dat plegers van strafbare feiten óf geestelijk gezond en dus toerekeningsvatbaar, óf krankzinnig en dus ontoerekeningsvatbaar zijn. Dit uitgangspunt bleek al spoedig te ongenueanceerd. In 1911 wordt in de parlementaire stukken gesproken over 'het algemeen erkend verschijnsel van den zeer geleidelijken overgang tusschen geestelijke gezondheid en krankzinnigheid, van de tallooze tusschenvormen, loopende vanaf de volkomen toerekeningsvatbaarheid tot het algeheel ontbreken daarvan'.⁷

Er bestaat dus een grote groep 'verminderd toerekeningsvatbaren'. Daarbij moet worden gedacht aan: 'eenerzijds vrij onschadelijke overtreders als bijvoorbeeld imbecillen, die oloopjes veroorzaken en straat-schenderij of andere lichte overtredingen plegen, anderzijds (aan) zwakzinnige en epileptische gewoontemisdadigers van de zwaarste soort, hysterische giftmengsters en oplichtsters, zedelijk afgestompte en gewelddadige chronische alcoholisten, verder lijders aan sexueele neurasthenie, die zich schuldig maken aan openbare schennis van de eerbaarheid, hystericæ, die valselijk aangifte doen van een strafbaar feit, sexueel perversen, die een misdrijf tegen de zeden of een ander misdrijf plegen enz., enz'.⁸

Het is duidelijk dat dergelijke zogenoemde 'psychopaten', hoewel verminderd toerekeningsvatbaar, niet ongevaarlijk zijn. Aanhangers van de 'moderne richting' in het strafrecht (zie Groenhuijsen, Van der Landen, 1990) eisten dan ook dat psychopaten voor onbepaalde tijd moeten worden geïnterneerd ter bescherming van de overige burgers. Niet langer de schuld, maar de gevaarlijkheid van de delinquent diende maatstaf te zijn bij de bepaling van de strafduur. In dit streven stuitte de 'moderneren' op het verzet van de confessionele partijen in de kamer. Deze vreesden een 'psychiatrisering van het strafrecht', waarbij het uitgangspunt dat eenieder op zijn daden kan worden aangesproken, zou verwateren (Van der Landen, 1992, hoofdstuk 6). 'Verantwoordelijkheid, schuld en vergelding' waren volgens de orthodoxe volksvertegenwoordigers de pijlers waarop het strafrecht rustte, en dat moest vooral zo blijven.

Een kwart eeuw zat de discussie muurvast. Daarin kwam verandering door een vonnis van de rechtbank

Almelo. Deze rechtbank veroordeelde in 1920 een 22-jarige dienstbode die leed aan een gebrekkige ontwikkeling van haar geestelijke vermogens wegens oplichting (voor een bedrag van f 25,-) tot een, zelfs naar de normen van die tijd, exorbitant lange gevangenisstraf van vier jaar. In de strafmotivering stelde de rechtbank de regering verantwoordelijk voor het onnodige leed de veroordeelde aangedaan. Ik citeer: 'dat beklagde, (...), niet in de vrije maatschappij behoort terug te keren, zoolang zij zoo gevaarlijk is, dat echter de rechtbank geen straf kan opleggen of maatregel kan toepassen, die dit verzekert; dat de rechtbank derhalve, ofschoon zij beklagde verminderd toerekeningsvatbaar acht en meent, dat zij niet in een gewone gevangenis thuis behoort, van oordeel is, dat haar in het belang der maatschappelijke veiligheid het maximum gevangenisstraf moet opgelegd worden, daarbij den wetgever, die nog steeds in gebreke blijft te zorgen voor een doelmatige strafrechtelijke behandeling van psychopathen verantwoordelijk stellende voor het leed, dat deze beklagde daardoor zal worden aangedaan'.⁹

Met dit vonnis stond ook voor de confessionele partijen vast dat legislatief ingrijpen was geboden, omdat bij een verder uitblijven daarvan de klassieke beginselen in de rechterlijke praktijk teloor zouden gaan. De bezorgdheid gold met name de klassieke straftoemingsregel van 'straf naar de mate van schuld'. Aan dit zogenoemde beginsel van proportionele schuldvergelding zou onder geen beding mogen worden getornd. Dit uitgangspunt laat zich moeilijk rijmen met de door de aanhangers van de moderne richting geëiste bescherming van de maatschappij tegen psychopaten. Een ingenieus compromis bracht de oplossing. Door naast de (gevangenis)straf de maatregel van tbr te introduceren werd de kool én de geit gespaard: de op basis van het beginsel van proportionele schuldvergelding toegemeten straf werd aangevuld met een tbr die louter was gebaseerd op de noodzaak om de maatschappij te beveiligen.¹⁰ Straf staat voorop, de maatregel vult aan. Vandaar ook de regel dat eerst de gevangenisstraf ten uitvoer wordt gelegd en pas daarna de tbs. Daarnaast werd uit het primaat van de straf afgeleid dat, zolang de verdachte niet volledig ontoerekeningsvatbaar is, de rechter verplicht bleef om naast een eventuele tbr een (gevangenis)straf op te leggen.¹¹ Op deze bijzon-

derheden in de wettelijke regeling kom ik nog terug.

Vijfenzestig jaar na dato moet worden vastgesteld dat de functie van de tbs als 'straf-aanvullend-middel-ter-beveiliging-van-de-maatschappij' volledig teloor is gegaan. Reeds in de jaren vijftig werd in de ogen van de rechterlijke macht bij de tenuitvoerlegging van de tbr zozeer de nadruk gelegd op de verpleging van de terbeschikkinggestelde, dat de maatschappelijke beveiliging in het gedrang kwam. Daarom werden net als voor de invoering van de tbr, met voorbijgaan aan het beginsel van proportionele schuldverging, extreem lange gevangenisstraffen opgelegd aan verminderd toerekeningsvatbare delinquenten. Het 'zwarte ruit-arrest' is daarvan een voorbeeld.

In 1967 werd uiteindelijk in een spraakmakend arrest van de Hoge Raad de bodem onder het dualisme weggeslagen. Het ging om de zaak van een man (rekwirant in cassatie) die op Curaçao twee slachtoffers met een mes had gestoken ten gevolge waarvan zij waren overleden. Volgens de rapporten van een psychiater en een psycholoog was de man ten tijde van het begaan van dit delict slechts in zeer geringe mate toerekeningsvatbaar. Dat verhinderde het Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen niet de man terzake van doodslag te veroordelen tot een gevangenisstraf van vijftien jaar. In cassatie klaagt de veroordeelde over de strafmotivering van het Hof waarin de volgende passage voorkomt: '(...) dat de beklagde weliswaar slechts in geringe mate toerekeningsvatbaar is, zodat, indien uitsluitend op de schuld van beklagde zou worden gelet, een langdurige gevangenisstraf niet gerechtvaardigd zou zijn, maar (...)'. Volgens rekwirant is deze motivering niet verenigbaar met de opgelegde gevangenisstraf van vijftien jaar. De Hoge Raad oordeelt evenwel 'dat de aan het middel ten grondslag liggende stelling, dat geen straf mag worden opgelegd die zwaarder is dan door de schuld van de dader wordt gerechtvaardigd in geen rechtsregel steun vindt', en dat 'het aan het Hof vrijstond bij de bepaling van de aan rekwirant op te leggen straf niet uitsluitend op de schuld van rekwirant te letten'.¹²

Sindsdien heeft de Hoge Raad het standpunt dat bij de vaststelling van de duur van gevangenisstraf niet uitsluitend hoeft te worden gelet op de mate van schuld en dat geen enkele rechtsregel in de weg staat aan een aanzienlijk langere gevangenisstraf dan door

de schuld van de veroordeelde is gerechtvaardigd, nog herhaaldelijk bevestigd.¹³ Dat betekent dat de gevaarlijkheid van de veroordeelde wordt verdisconteerd in de duur van de opgelegde gevangenisstraf. Dat blijkt vooral uit de gelukkig nog schaarse, maar wel steeds vaker voorkomende, zeer lange gevangenisstraffen aan sterk verminderd toerekeningsvatbare plegers van gewelddadige zeden- en levensdelicten. Gevangenisstraffen van vijftien tot twintig jaar zijn in dit verband niet ongewoon. Daarnaast wordt vaak ook nog tbs opgelegd. Waarom? In ieder geval niet omdat de rechter dat nodig acht met het oog op de beveiliging van de maatschappij. Deze is reeds zeker gesteld met een lange gevangenisstraf. Veel waarschijnlijker is het dat ook de rechter meent dat het onwenselijk is om een zwaar gestoorde veroordeelde gedurende lange tijd in een gevangenis op te sluiten. Door naast de gevangenisstraf tbs op te leggen anticipeert de rechter op een overplaatsing van de veroordeelde uit de gevangenis naar een tbs-inrichting. Art. 13 Sr. (jo. art. 120 Gevangenismaatregel) verschaft deze mogelijkheid.

Overplaatsing is echter een bevoegdheid van de administratie waarover de rechter geen zeggenschap heeft. Dat de administratie lang niet altijd is genegen om aan de rechterlijke verwachtingen op dit punt tegemoet te komen, blijkt uit de recente *Nota-tbs*. Ik citeer: 'Het huidige beleid is erop gericht de combinatievonnissen volgtijdig ten uitvoer te leggen tenzij betrokkene wegens zijn gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis ongeschikt wordt geacht voor verder verblijf in een penitentiaire inrichting. Op grond van artikel 13 Wetboek van Strafrecht (Sr.), bezien in samenhang met artikel 120 van de Gevangenismaatregel (GM), wordt betrokkene dan in een tbs-inrichting opgenomen.'

Dit beleid sluit aan bij de discussie die bij de totstandkoming van de wijziging van de wettelijke regeling van de tbs over de handhaving van de combinatie is gevoerd. Het belang van een zo spoedig mogelijke behandeling van betrokkene, dat vanwege de oplegging van de tbs verondersteld mag worden aanwezig te zijn, alleen is onvoldoende om tot een gelijktijdige tenuitvoerlegging te besluiten. De rechter gaat er blijkens de door hem gegeven motiveringen van de opgelegde sancties soms vanuit dat beide sancties gelijktijdig ten uitvoer worden gelegd opdat

aldus de noodzakelijk geachte behandeling een aanvang kan nemen. Deze verwachtingen kunnen evenwel in verband met het gevoerde executiebeleid niet altijd worden gehonoreerd'.¹⁴

Achter dit ambtelijk proza gaan forse misstanden schuil. Doordat het 'penitentiare beleid' niet aansluit bij de daaromtrent bij de rechterlijke macht levende verwachtingen belanden ernstig gestoorde delinquenten in de gevangenis. Dat zulks ongewenst is behoeft geen betoog.

Ik vat het bovenstaande samen. In de jaren twintig bleken de confessionele inzichten inzake het primaat van de schuldvergelding en de moderne uitgangspunten verenigbaar in één sanctiestelsel waarbij de maatregel van tbs stond voor een vrijheidsbeneming *ter aanvulling* van een gevangenisstraf, bedoeld voor die gevallen waarin de gevangenisstraf vanwege de limiterende werking van het beginsel van proportionele schuldvergelding (straf naar de mate van schuld) te kort duurt om de maatschappij afdoende tegen gevaarlijke psychopaten te beschermen. Daarbij zouden beveiliging en psychiatrische verpleging hand in hand gaan. Door de psychopaat te behandelen kon de maatschappelijke beveiliging ook op langere termijn worden verzekerd.

Vastgesteld moet worden deze betekenis van de tbs geheel door de jurisprudentie is achterhaald. De gevangenisstraf is thans hét instrument waarmee de maatschappelijke beveiliging wordt verzekerd. Onder die omstandigheden gaat het, mijns inziens, niet aan om het middel daartoe, de psychiatrische behandeling, te reserveren voor een uitdrukkelijk van de gevangenisstraf afgegrensde tbs-maatregel.

Wetgevingsproblemen

De tbr is ontworpen vanuit dogmatische principes. De praktijk diende zich te voegen naar de diepgewortelde overtuigingen van de betrokken politici (Van der Landen, 1992, pp. 239-261). Het leerstellige karakter van de ontworpen regeling is vanaf het begin omstreden geweest. De kritiek spitste zich toe op drie punten: de (verplichte) cumulatie van gevangenisstraf en tbs bij een veroordeling, het daaruit voortvloeiende vraagstuk van de executievolgorde en de onbepaalde duur van de tbs. Op de eerste en de laatste kwestie zal

ik nader ingaan. Het in de inleiding reeds aangestipte probleem van de executievolgorde is zo evident dat ik daar verder over zal zwijgen.

Cumulatie van gevangenisstraf en tbs

Tijdens de mondelinge behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer op 4 en 5 maart 1925 hekelden vele afgevaardigden de verplichte cumulatie van straf en maatregel. Uit de vele opposities citeer ik er één. Het kamerlid Dresselhuys noemt het als dwingende eis stellen van cumulatie van maatregel en straf 'absurd': 'Dat de rechter aan een zieke (...) toch een straf moet opleggen, al weet hij dat de straf voor dezen persoon slecht is, dat wil zeggen niet afschrikkend noch verbeterend kan werken, alleen om een eeresaluut te brengen aan het antirevolutionaire strafrecht, lijkt mij eenvoudig absurd. Dat de rechter (...) zou moeten overgaan tot het opleggen van b.v. een geldboete van f 1,- of een dag hechtenis aan een apert krankzinnige, alleen om aan de eischen van dit wetsontwerp te voldoen, dat lijkt mij dwaas. (...) dat zou bewijzen, dat de rechter zelf een psychopaath is, maar die raad wordt den rechter toch in de stukken gegeven.'¹⁵

Zoals bekend, heeft het tot 1986 geduurd voordat het gelijk van Dresselhuys door het parlement werd erkend. Bij de wet van 16 november 1986 (in werking getreden op 1 september 1988) verviel de verplichting om bij veroordeling naast een tbs tevens straf op te leggen. Het was A.A.M. van Agt die de beslissende stap tot afschaffing van de verplichte cumulatie heeft gezet. Hij beriep zich daarbij op de aanbeveling van de commissie vermogensstraffen om het reeds in het kinderstrafrecht bestaande rechterlijk pardon ook in het volwassenen strafrecht in te voeren.¹⁶ Indien de rechter helemaal mag afzien van straf mag hij ook volstaan met een maatregel, zo redeneerde de bewindsman. Bovendien moet de verplichte cumulatie zijns inziens worden afgewezen omdat de straf 'op onaanvaardbare wijze afbreuk doet aan het medisch karakter van die maatregel (terbeschikkingstelling van de regering, schr.) en aan een goede therapeutische behandeling'.¹⁷

Hiermee komt een nog steeds actuele vraag aan de orde. Indien strafoplegging schadelijk is voor een 'goede therapeutische behandeling' moet het de

rechter dan niet worden verboden om naast een terbeschikkingstelling tevens een gevangenisstraf op te leggen. Deze vraag klemt te meer daar de rechterlijke macht geneigd is om, indien het belang van de maatschappelijke veiligheid in het geding is, naast een eventuele terbeschikkingstelling een (meestal langdurige) gevangenisstraf op te leggen.

De onbepaalde duur van de tbs

De tbs-gestelde zou pas nadat hij succesvol is behandeld weer in vrijheid moeten worden gesteld. Aangezien op het moment van berechting onzeker is hoe lang het genezingsproces zal gaan duren, is het logisch dat de tbs niet is gebonden aan een bepaalde duur. Dit uitgangspunt werd in de jaren zestig en zeventig heftig bekritiseerd. Volgens de critici mag de veroordeelde niet in onzekerheid worden gelaten over de duur van zijn vrijheidsbeneming. Bovendien leidde de onbepaalde duur van de tbr er in de praktijk toe dat mensen die voor betrekkelijk lichte delicten waren veroordeeld voor een zeer lange tijd in een tbr-inrichting verdwenen. Ten slotte werd gewezen op de geringe trefzekerheid van de psychiatrische prognose van criminaliteit. Daardoor loopt de betrokkene bij ieder advies tot het opleggen respectievelijk het al dan niet verlengen van de terbeschikkingstelling het gevaar dat er over zijn toekomst te somber wordt geoordeeld. Volgens de critici zou aan dit gevaar een grens moeten worden gesteld.¹⁸

Deze kritiek bleef niet onweersproken. Met name de behandelende psychiaters wilden niets van een maximering van de tbr weten.¹⁹ Zij voerden daartoe aan dat maximering zou betekenen dat in een aantal gevallen de behandeling voortijdig moet worden gestaakt waardoor patiënten in de samenleving terugkeren die een onaanvaardbaar groot risico opleveren. Daarnaast zou een gemaximeerde terbeschikkingstelling ertoe leiden dat een aantal patiënten hun tijd zou gaan 'uitzitten zonder gebruik te maken van het hulpaanbod' want juist de onbepaalde duur zou de patiënt aanzetten ernst te maken met zijn therapie.

Uiteindelijk is in de wet van 16 november 1986 gekozen voor een selectieve maximumduur. De tbs geldt twee jaar en kan na afloop van die periode worden verlengd met een periode van één dan wel twee jaar. De tbr-gestelde herkrijgt zijn vrijheid na

maximaal vier jaar verpleging tenzij de terbeschikkingstelling is opgelegd wegens een geweldsmisdrijf dat gericht is tegen of gevaar veroorzaakt voor personen. In zulke gevallen is verlenging van de tbs na verloop van vier jaar mogelijk indien de veiligheid van anderen of de algemene veiligheid van personen dat eist. Dit systeem heeft volgens de Memorie van Antwoord het voordeel dat: 'enerzijds een einde (wordt gemaakt) aan het verschijnsel, dat iemand ter zake van een minder ernstig delict aan een langdurige terbeschikkingstelling wordt onderworpen, en anderzijds de nodige ruimte (wordt gelaten) voor verdere gedwongen verpleging van diegenen die ter zake van een ernstig geweldsmisdrijf ter beschikking zijn gesteld, nog steeds geestelijk gestoord zijn en gevaar voor andere personen veroorzaken'.²⁰

Omdat thans, behoudens een enkele oplichter, vrijwel alle tbs-gestelden zijn veroordeeld wegens een geweldsdelict is de 'selectieve-maximering' nog slechts van theoretische betekenis. De facto is de duur van de tbs onbepaald. De hierboven aangehaalde bezwaren tegen de onbepaalde duur van de tbs zijn daarom onverminderd actueel.

Met het risico op mijn betoog vooruit te lopen wil ik op deze plaats reeds opmerken dat de argumenten tegen maximering van de verpleegduur niet sterk zijn. Natuurlijk is het mogelijk dat personen in vrijheid zullen moeten worden gesteld die recidiveren. Dat gebeurt nu ook. Dat is dan ook precies de reden waarom rechters in zaken waarbij de maatschappelijke beveiliging in het geding is zullen kiezen voor een gevangenisstraf van een bepaalde (lange) duur. Indien de gehele strafduur kan worden aangewend voor psychiatrische verpleging is de kans dat betrokkene op het moment van zijn vrijlating niet is 'uitbehandeld' zeer klein.

Het argument dat de onbepaalde duur de tbs-gestelde stimuleert mee te werken aan zijn therapie is mijns inziens oneigenlijk. Het mag niet zo zijn dat 'verlenging' wordt gebruikt als machtsmiddel om de instemming van betrokkene met zijn behandeling af te dwingen. 'Niet willen meewerken' aan een opgelegde therapie is eenieders goed recht.

Problemen bij de berechting van verminderd toerekeningsvatbare delinquenten

De tbs houdt doorgaans een zwaardere leedtoevoeging in dan de gevangenisstraf. In de literatuur is deze stelling afdoende bewezen. Daarbij is gewezen op de volgende eigenschappen van de terbeschikkingstelling:

- De relatieve onbepaaldheid van de tbs maakt dat deze sanctie een groter leed inhoudt dan de vrijheidsstraf. Bij de terbeschikkinggestelde voegt zich, bij het aan elke vorm van vrijheidsbeneming inherente besef van de vrijheidsinperking en de afhankelijkheid van anderen, nog dat van de onzekerheid over het moment van vrijlating.
- De tbs duurt bovendien gemiddeld langer dan de gevangenisstraf bij soortgelijke feiten. Dit bezwaar klemt te meer indien gevangenisstraf en tbs worden gecombineerd. Hierdoor ontstaat niet zelden de uit rechtstatelijk oogpunt dubieuze situatie dat de totale duur van de vrijheidsbeneming de maximale op het delict gestelde vrijheidsbeneming overschrijdt.
- De infamerende werking van de tbs is intensiever dan die van de gevangenisstraf.
- De rechtspositie van de tbs-gestelde was – en is nog steeds – slechter geregeld dan die van gevangenen.
- De dwangtherapie is een kenmerk van de terbeschikkingstelling waarvoor de vrijheidsstraf geen equivalent heeft.
- Het niet verantwoordelijk stellen van de terbeschikkinggestelde geeft aanleiding tot gevoelens van minderwaardigheid.
- De overgang in statuswisseling van gevangene naar patiënt na afloop van de straf tijd bij combinatievonnissen wordt door de betrokkene zeer ongunstig verwerkt.

Gezien het ingrijpende karakter van de tbs moet de beslissing over de toepassing van deze maatregel met de uiterste zorgvuldigheid gepaard gaan. Naar mijn overtuiging stellen rechters alles in het werk om bij hun beslissingen die zorgvuldigheid te betrachten. Er moet worden vastgesteld dat het de rechterlijke macht wel uiterst moeilijk wordt gemaakt. Niet in de laatste plaats omdat er geen eenduidig criterium bestaat aan de hand waarvan de rechter dient te beslissen over het al dan niet toepassen van een tbs.

In de wet worden weliswaar voorwaarden gesteld aan de toepassing van een tbs, maar deze voorwaarden hebben slechts betrekking op de vraag in welke gevallen de rechter tbs *mag* opleggen. De rechter kan daaraan geen maatstaf ontleen voor de beslissing in welke gevallen hij tbs *dient* op te leggen. Nu geeft de wet nooit aan met welk doel de rechter voor een bepaalde sanctie dient te kiezen. Melai heeft er in niet mis te verstane bewoordingen op gewezen dat het ontbreken van wettelijke strafdoeleinden een groot goed is.²¹

Bij de tbs ligt dat anders omdat de tbs in het huidige systeem geen duidelijke eigen plaats heeft naast de gevangenisstraf. Zolang de tbs diende ter aanvulling van een op schuldvergoeding gebaseerde straf was er wat dit betreft geen probleem. Indien de rechter van mening was dat de aan een verminderd toerekeningsvatbare veroordeelde opgelegde straf onvoldoende garanties bood voor de maatschappelijke beveiliging legde hij tevens een terbeschikkingstelling op. Nu het vaste praktijk is dat het maatschappelijke risico op herhaling van zeer ernstige delicten wordt verdisconteerd in de duur van de op te leggen gevangenisstraf is de beveiligende-tbs overbodig geworden. Bovendien heeft de exclusieve waarde van de tbs als instrument tot psychiatrisch-therapeutische behandeling geen principiële betekenis meer nu art. 13 bepaalt dat gevangenen die daarvoor in aanmerking komen in een tbs-kliniek worden geplaatst.

Het gebrek aan een duidelijke eigen functie van de tbs leidt ertoe dat sommige rechters ook indien een psychiatrisch gebrek bij de verdachte wordt geconstateerd geen tbs opleggen naast een gevangenisstraf. Andere rechters doen dat wel, niet zelden met de achterliggende gedachte dat betrokkene dringend psychiatrische hulp behoeft. Dit heeft tot gevolg dat in vergelijkbare zaken nu eens wel, dan eens niet, naast een gevangenisstraf een tbs wordt opgelegd. Hiermee wordt afbreuk gedaan aan de rechtsgeelijkheid.

Tenuitvoerleggingsperikelen

In een rechtsstaat zou het zo moeten zijn dat iedereen die dringend behoefte heeft aan (psychiatrische) verpleging deze ook krijgt. Dat geldt zeker

indien de betrokkene van staatswege van zijn vrijheid is beroofd. De praktijk is anders. Veel personen die in een gevangenis verblijven hebben evenzeer verpleging nodig als personen die in een tbs-kliniek verblijven. Gevangenen moeten deze verzorging niet zelden ontberen omdat zij of in afwachting van hun plaatsing in een tbs-kliniek eerst hun gevangenisstraf uitzitten of slechts tot een gevangenisstraf zijn veroordeeld. Het executiebeleid, zo hebben we in de *Nota-tbs* kunnen lezen, laat een overplaatsing naar een tbs-inrichting in die gevallen meestal niet toe. Enschedé heeft er reeds op gewezen dat het aanbeveling verdient de scheidsmuur tussen gevangenis en tbs-inrichting te doorbreken (Enschedé, 1963, 1964, 1965). De verplegingsbehoefte van de individuele gedetineerde zou uitgangspunt moeten zijn voor de differentiatie tussen penitentiaire inrichtingen waar de verpleging voorop staat en inrichtingen die dienen tot pure fysieke vrijheidsbeneming en niet de min of meer toevallige omstandigheid of betrokkene al dan niet terbeschikking is gesteld.

Ten slotte nog een meer concreet punt van kritiek. Volkomen terecht wordt in de tbs-nota de vraag gesteld, 'of het, gezien vanuit een gelijke behandeling van de veroordeelden tot een gecombineerde sanctie, juist is dat alleen bij een (verdere) tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf in een tbs-inrichting de termijn van de tbs loopt'. Op grond van art. 38f, tweede lid Sr. begint de termijn van een terbeschikkingstelling te lopen op het moment dat de betrokkene ex art. 13 Sr. wordt overgeplaatst naar een tbs-inrichting. Omdat tijdens de duur van de overplaatsing ook de gevangenisstraf doorloopt worden beide sancties, zoals de nota het uitdrukt, 'gelijktijdig' uitgezeten. Mijns inziens is er sprake van een grove rechtsongelijkheid ten aanzien van hen die pas na afloop van hun gevangenisstraf in een tbs-inrichting worden geplaatst. Laatstgenoemden blijven met een identieke veroordeling in het ongunstigste geval twee maal zo lang van hun vrijheid beroofd als hun 'overgeplaatste' medegedetineerden.

De tbs ontbeert een valide legitimatie

Ook degenen die mijn kritiek op de tbs niet in alle opzichten delen, zullen moeten toegeven dat het

dualisme de rechtspraktijk voor problemen plaatst. Die kan men voor lief nemen indien daartoe goede argumenten naar voren worden gebracht. Die ontbreken echter. Tijdens de laatste herzieningsronde van de tbr werd slechts één argument gebezigd. Dualisme zou onoverkomelijk zijn omdat de (gevangenis)straf de verantwoordelijkheid van de veroordeelde 'manifest maakt' terwijl de tbs deze functie zou ontberen.²²

Dit criterium kan het naast elkaar handhaven van de gevangenisstraf en de tbs mijns inziens niet rechtvaardigen. Indien een verdachte wordt veroordeeld wegens een door hem begaan delict wordt hij *per definitie* verantwoordelijk gesteld voor zijn gedrag. Het is onlogisch hem onder die omstandigheden naast een straf waarmee zijn verantwoordelijkheid tot uitdrukking wordt gebracht, te confronteren met een maatregel waarmee zijn 'niet-verantwoordelijk-zijn' wordt geïllustreerd. Het is het één of het ander: de verdachte wordt verantwoordelijk gesteld voor zijn gedrag hetgeen in een strafoplegging of een toepassing van art. 9a Sr. tot uitdrukking wordt gebracht, of hij wordt niet verantwoordelijk gesteld hetgeen dient te leiden tot ontslag van alle rechtsvervolging.

Bovendien, indien het zo is dat de terbeschikkinggestelde niet verantwoordelijk wordt gesteld voor zijn handelen, dan rijst de vraag waarop het recht van de overheid is gebaseerd om hem, in het kader van tbs, zijn vrijheid te ontnemen. Die rechtvaardiging kan niet zonder meer worden gevonden in de maatschappelijke beveiliging. Want deze doelstelling is niet uniek voor de tbs. Zij ligt ook ten grondslag aan de gevangenisstraf en zal bovendien bij combinatievonnissen reeds zijn verdisconteerd in de duur van de opgelegde (gevangenis)straf.

Een monistisch alternatief

De enige uitweg uit de problemen rondom de relatie tussen tbs en gevangenisstraf is gelegen in een monistisch stelsel, waarbij gevangenisstraffen opgelegd aan geestelijk gestoorde delinquenten worden tenuitvoergelegd in zogenaamde verplegingsgevangenissen. Mij staat het volgende stelsel voor ogen. Verminderd toerekeningsvatbare daders (of liever: plegers van strafbare feiten die lijden aan psychiatrisch

benoembare stoornissen) zouden conform de huidige praktijk moeten worden veroordeeld tot een (qua duur gefixeerde) gevangenisstraf, echter met dit verschil dat daarnaast niet langer een tbs kan worden opgelegd. Indien van een strafrechtelijk verwijt als gevolg van een zeer ernstige psychiatrische stoornis geen sprake is, dient de verdachte te worden ontslagen van alle rechtsvervolging. De verdere opvang van een dergelijk persoon is een zaak van de geestelijke gezondheidszorg dan wel van de handhaving van de openbare orde, en derhalve een kwestie die in de Wet BOPZ zal moeten worden geregeld.

De verantwoordelijkheid van de strafrechter bestaat daarin dat hij bij de straftoemeting uiteenlopende factoren verdisconteert. Het verwijt dat de verdachte kan worden gemaakt is slechts één van die factoren. Daarnaast dient de rechter rekening te houden met de persoon van de veroordeelde, de ernst van het feit én het belang van maatschappelijke beveiliging. Dat laatste belang zou zeer zwaar kunnen wegen indien de rechter op basis van een rapportage door gedragsdeskundigen de indruk heeft gekregen dat van betrokkene een niet te accepteren gevaar voor personen uitgaat. Een dergelijke afweging zou dan kunnen resulteren in een lange vrijheidsbeneming. Indien achteraf blijkt dat de rechterlijke prognose te somber is geweest zou gratie van het strafrestant kunnen worden verleend.

In de tenuitvoerleggings sfeer dient de behoefte aan een psychiatrische behandeling een belangrijk selectie-criterium te zijn. Indien deze behoefte aanwezig is zal de veroordeelde in een verplegingsgevangenis (thans een tbs-kliniek) moeten worden geplaatst. Zijn rechtspositie dient gelijk te zijn aan die van gedetineerden die in gewone gevangenschappen verblijven. Dat betekent mijns inziens dat behandelingsmethoden die een belangrijke inbreuk met zich meebrengen op de lichamelijke integriteit van de betrokkene slechts op basis van een zogenoemd behandelingscontract kunnen plaatsvinden. Zodra dat mogelijk is volgt overplaatsing naar een 'gewone' gevangenis. Daarnaast dient ruimte te bestaan voor de geleidelijke overgang van vrijheidsbeneming naar vrijheidsbeperking.

Ten slotte

De huidige tbs-klinieken krijgen in een monistisch stelsel de functie van verplegingsgevangenis. De indruk zou daardoor kunnen ontstaan dat een monistisch stelsel niets meer om het lijf heeft dan het hernoemen van bestaande inrichtingen. Deze indruk is onjuist. Het door mij voorgestelde alternatief ondervangt nagenoeg alle in dit opstel geïnventariseerde nadelen van het bestaande stelsel. Zo wordt de kloof tussen de dogmatiek en de strafrechtspraktijk gedicht. Wordt er tegemoet gekomen aan de rechterlijke voorkeur voor een qua duur gefixeerde gevangenisstraf in zaken waarbij de maatschappelijke beveiliging in het geding is. Wordt zekergestellt dat noodzakelijke verpleging onmiddellijk na het vonnis een aanvang kan nemen. Worden geestelijk gestoorde delinquenten bovendien in hun waarde van verantwoordelijke mens gelaten waardoor gevoelens van minderwaardigheid waaraan tbs-gestelden thans lijden worden vermeden. Ontstaan geen problemen als gevolg van een statuswisseling van gevangene naar patiënt en wordt een einde gemaakt aan de onzekerheid die een vrijheidsbenaming van onbepaalde duur voor de betrokkene met zich meebrengt.

Ook de uit rechtsstatelijk oogpunt dubieuze praktijk dat de totale vrijheidsbenaming (inclusief de tbs) niet zelden de duur van de maximale op een delict gestelde gevangenisstraf overschrijdt, wordt in een monistisch stelsel ondervangen. Hetzelfde geldt voor de onbepaalde duur van de tbs die op zijn zachtst gezegd op gespannen voet staat met het legaliteitsbeginsel. Het laten opgaan van de tbs in de gevangenisstraf heeft ten slotte als bijkomend voordeel dat de term 'terbeschikkingstelling' verdwijnt. Voor het grote publiek is de terbeschikkinggestelde niet alleen een misdadiger, maar bovendien een gevaarlijke gek. De kansen op een succesvolle resocialisatie van de terbeschikkinggestelde worden door dergelijke cliché's sterk verminderd. Het risico dat de term 'verplegingsgevangenis' even stigmatiserend gaat werken is niet groot. De gevangenisstraf kent geen voor de leek kenbare gradaties. Wie aan de juistheid van deze stelling twijfelt moet bij de juridische leek maar eens informeren naar de betekenis van begrippen als open, half-open en gesloten gevangenissen.

Noten

- ¹ Van Veen is wat dit betreft nog wat stelliger. Eerst de tbs tenuitvoerleggen en als de veroordeelde zodanig is genezen dat hij niet meer gevaarlijk is de gevangenisstraf uitvoeren, 'grenst' zijn inziens 'aan het absurde'. Zie Th.W. van Veen, *De tbs onder het vergrootglas*, Delikt en delinkwent, 22e jrg., nr. 6, 1992, pp. 543-558, p. 556.
- ² Bij de invulling van zo'n monistisch alternatief kan worden voortgebouwd op de ideeën van B.V.A. Röling die aan het einde van de jaren vijftig pleitte voor de invoering van de zogenaamde 'verplgingsgevangenis'. Zie hieromtrent D. van der Landen, *Straf en Maatregel*, 1992, pp. 384 e.v.
- ³ Wet van 10 december 1992, Stb. 1993, no. 11.
- ⁴ Wet van 23 december 1992, Stb. 1993, no. 29.
- ⁵ Zie Handelingen der Staten-Generaal 1989-1990, 21345, no. 3, p. 5.
- ⁶ Zie de zogenaamde referentienota als bijlage opgenomen bij de nota tbs, een bijzondere maatregel, 's-Gravenhage 1991, Tweede Kamer, 1991-1992, 22329, nrs. 1-2, p. 60.
- ⁷ Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1910-1911, 239, 4, p. 11.
- ⁸ Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1910-1911, 239, 4, p. 11.
- ⁹ Rechtbank Almelo 16 november 1920, NJ 1920, p. 1182.
- ¹⁰ Deze maatregel zou met de straf niets van doen hebben omdat er geen sprake is van beoogde leedtoevoeging. Het leed van de maatregel is slechts een onbedoelde bijwerking van haar doel: bescherming van de maatschappij.
- ¹¹ Deze verplichting is in 1988 geschrapt.
- ¹² HR 24 juli 1967, NJ 1969, 63. Bij deze uitspraak moet overigens de kanttekening worden gemaakt dat het Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen helemaal geen tbr had kunnen opleggen omdat er in de overzeese gebiedsdelen geen tbr-inrichtingen bestaan.
- ¹³ Zie onder andere HR 15 april 1975, NJ 1975, 288; HR 4 juni 1985, NJ 1986, 95; HR 12 november 1985, NJ 1986, 327.
- ¹⁴ Handelingen der Staten-Generaal 1991-1992, Bijlagen, 22329, nrs. 1-2, p. 9.
- ¹⁵ Handelingen der Staten-Generaal 1924-1925, Handelingen Tweede Kamer, p. 1640.
- ¹⁶ Handelingen der Staten-Generaal 1971-1972, Bijlagen, 11932, no. 3, p. 10.
- ¹⁷ Handelingen der Staten-Generaal 1971-1972, Bijlagen, 11932, no. 3, p. 10.
- ¹⁸ Dit argument is door de voorzitter van de werkgroep Van der Kwast uitgewerkt in Delikt en delinkwent 1978, pp. 307 e.v.
- ¹⁹ Zie hieromtrent het Rapport van de werkgroep maximering terbeschikkingstelling van de regering. Opgenomen als bijlage bij de Memorie van Antwoord naar aanleiding van wetsvoorstel 11932. Handelingen der Staten-Generaal 1980-1981, Bijlagen, 11932, nrs. 5-7, p. 47.
- ²⁰ Handelingen der Staten-Generaal 1980-1981, Bijlagen, 11932, 5-7, p. 11.
- ²¹ A.L. Melai, *De straf en het gezichtspunt van de econometristen*, opgenomen in: speculum Langemeijer, 31 rechtsgeleerde opstellen, Deventer 1973, p. 315: 'Het is af te raden doeleinden van de straf te canoniseren, om de eenvoudige reden dat die doeleinden niet 'bestaan' of ons door een bovenzinnelijke openbaring zouden zijn 'gegeven'. Strafdoeleinden worden voor

persoonlijke rekening gekozen: noch een individu noch dwingend betoog hebben hier iets te dicteren'.

²² Handelingen der Staten-Generaal 1971-1972, Bijlagen, 11932, no. 3, p. 10.

Literatuur

Landen, D. van der

Strafen maatregel; een onderzoek naar het onderscheid tusdsen straf en maatregel in het strafrecht
Tilburg, Arnhem, 1992

Röling, B.V.A.

Beschouwingen over tbr en bewaring

(voordracht voor het Psychiatrisch-Juridisch Gezelschap), 1957

Mulder, G.E.

Vrijheidsstraf en terbeschikkingstelling

RM Themis, 1970, pp. 452-475, m.n. pp. 461 en 462

Nagel, W.H.

De plaats van de tbr in het geheel van de strafrechtspiegeling

Delikt en delinkwent, 1970, pp. 82-94

Veen, Th.W. van

De nota tbr 1970 en het strafrecht
Delikt en delinkwent, 1970,

pp. 13-27

Veen, Th.W. van

Het t.b.r.-ontwerp 1982

Delikt en delinkwent, 1983, pp. 368-378

Veen, Th.W. van

De tbs onder het vergrootglas

Delikt en delinkwent, 1992, pp. 543-558

Kelk, C., Ch. Haffmans

De strafrechtelijke maatregelen en het tanende tweesporenstelsel

In: *Honderd jaar wetboek van strafrecht*, Arnhem, 1988, pp. 333-347, p. 345

Commissie

Wettelijke voorzieningen slachtoffers in het strafproces; rapport van de commissie wettelijke voorzieningen slachtoffers in het strafproces

's-Gravenhage 1988, p. 45

Groenhuijsen, M.S., D. van der Landen (red.)

De moderne richting in het strafrecht, theorie, praktijk, latere ontwikkelingen en actuele betekenis

Arnhem, 1990

Enschede, Ch.J.

Gevangenisstraf en dwangverpleging

Tijdschrift voor strafrecht, 1963, pp. 259-277

Enschede, Ch.J.

Dienen de strafrechtelijke bepalingen betreffende psychisch

gestoorden te worden gewijzigd?
Pre-advies NJV, 1964, pp. 59-121

Enschede, Ch.J.

Gevangenisstraf en dwangverpleging, dualisme of monisme; een antwoord aan

prof. dr. G. Th. Kempe

Tijdschrift voor strafrecht, 1965, pp. 233 e.v.

Terbeschikkingstelling vanuit gedragskundig perspectief

drs. M.J. Zomer*

'Waarschijnlijk heeft een mild strafrecht meer te maken met nog onbeschreven dieptestructuren in een cultuur dan met bepaalde wetenschappelijke richtingen.'
(Bianchi, 1974)

Inleiding

De maatregel van terbeschikkingstelling was al vóór de invoering in 1928 omstreden. Voor- en tegenstanders beroepen zich doorgaans op humanitaire en rechtspositionele grondbeginselen om de maatregel als uitvloeisel van ons dualistisch strafrechtstelsel te verdedigen of te bestrijden. In het hierboven aangehaalde artikel merkt Bianchi terzijde op dat 'humanisering van de strafrechtspleging een raar woord is, als je ziet wat mensen (dat wil zeggen: humanen) allemaal uithalen in deze wereld, vooral als ze de macht hebben'. Zijn opmerking impliceert dat handhaving van de rechtsorde niet alleen mensenwerk is, maar ook dat een rechtsorde bestaande machtsverhoudingen bestendigt en een instrument van onrecht kan worden.

In zijn herdenkingsartikel naar aanleiding van het overlijden in 1968 van Pompe memoreert Kempe (1969) hoe de oorlogsjaren Pompe's opvattingen over de rechtsorde en over de persoon van de delinquent diepgaand hebben beïnvloed: 'Het verfoeilijk samenstel van gereguleerd onrecht dat zich als nieuwe orde aandienende (...) verdiepte zijn kijk op de relatieve waarde van de rechtsorde als mensenwerk'. Pompe (1957) bespeurde niet alleen in het strafrecht van totalitaire regimes (nazi-Duitsland, Sovjet-Unie),

* De auteur is directeur behandeling en beveiliging van de Pompekliniek te Nijmegen.

maar ook in dat van Europese en Amerikaanse democratieën sporen van primitieve bronnen: enerzijds de wraak, gericht tegen de vijanden van de (heersende) groep en anderzijds de tucht, gehandhaafd binnen de groep. Hij beschouwde het daderstrafrecht en de ideologie achter de maatregel van terbeschikkingstelling als tekenen van maatschappelijke vooruitgang en beschaving.

Het belang en de actualiteit van de geschriften van Pompe vloeien vooral voort uit zijn visie op de grondslagen van onze rechtsorde en van het strafrecht in het bijzonder. Centraal daarin staan zijn opvattingen over fundamentele menselijke waarden als vrijheid, verantwoordelijkheid en medemenselijkheid, evenals het mensbeeld dat hem als uitgangspunt diende en het beeld van de delinquent als unieke persoon. De criminele mens wordt niet uitsluitend bepaald door aanleg en milieu, maar hij is ook ontwerper van zijn eigen levensloop, en naar gelang zijn psychische conditie en de omstandigheden waarin hij zich bevindt, kan hij in zekere mate worden aangesproken op zijn verantwoordelijkheid.

Pompe's principe van de relatieve verantwoordelijkheid is een nuancering van het absolute existentieel-filosofische verantwoordelijkheidsbegrip dat destijds in zwang was. Het doet meer recht aan de werkelijkheid van mensen wier crimineel gedrag voortkomt uit een psychische stoornis en die daarom niet of in verminderde mate verantwoordelijk gesteld kunnen worden voor hun delict. Pompe integreerde in zijn strafrechtsfilosofie ideeën en bevindingen uit andere wetenschappen en hun toepassingsgebieden: filosofie, psychologie, criminologie, psychiatrie. Zijn uitgangspunt dat de mens de grondslag, het doel en het middelpunt van zowel het recht als de samenleving is, leidde ertoe dat zijn beschouwingen over het strafrecht nooit ontaardden in steriele, academische en abstract-juridische argumentaties, maar steeds geworteld bleven in de concrete, doorleefde en complexe werkelijkheid van de mens in de samenleving.

Wijzigingen in (de toepassing van) het strafrecht zijn uiteraard nauw verbonden met maatschappelijke ontwikkelingen, in en buiten ons land. Het strafrecht weerspiegelt de cultuur van een samenleving, om het citaat van Bianchi samen te vatten. Kelk en Silvis (1992) noemen drie ontwikkelingen die het karakter van de strafvoetmeting ingrijpend kunnen veranderen:

instrumentalisering, informatisering en internationalisering. Mede in verband hiermee signaleren zij een tendens naar rationalisering en gelijkheid in straftoewijzing, die ertoe zou kunnen leiden dat aan de individualiteit van de dader minder recht wordt gedaan.

Aan die ontwikkelingen kan worden toegevoegd dat, mede onder invloed van politieke pressie en selectieve publiciteit aangaande het criminaliteitsprobleem, het strafrechtsklimaat meer repressief van aard lijkt te worden. Dit moge blijken uit de toegenomen lengte van de opgelegde gevangenisstraffen, het afnemende begrip voor de persoon van de dader en zijn individuele en maatschappelijke problemen, en de geringe belangstelling voor de oorzaken van de criminaliteit. De aandacht lijkt meer gericht op de bestuurlijke en administratieve verwerking en beheersing van de strafrechtelijke output dan op preventie van criminele ontsporing.

De indruk bestaat dat de geleidelijke aanpassingen en veranderingen in het strafrecht niet meer worden gestuurd vanuit een fundamentele, integrale visie op de grondslagen van het recht in de samenleving, op de oorzaken van criminaliteit en op het doel van straffen en maatregelen.

Straf en maatregel

De maatregel tbs is voortgekomen uit het daderstrafrecht, de individualiserende grondslag van de moderne richting. In ideologische zin is het karakter van de maatregel beïnvloed door humane rechtsopvattingen en door gedragswetenschappelijke inzichten. Dit ligt ook voor de hand omdat de maatregel bedoeld is als oplossing voor een menselijk en maatschappelijk probleem: dat van de verminderd toerekeningsvatbare, recidiverende delinquent. De maatregel is niet gericht op schuldverging, zoals de straf, maar beoogt gunstige beïnvloeding van de delictgevaarlijkheid van de terbeschikkinggestelde. De maatregel is derhalve, anders dan de vrijheidsbenemende straf die doel op zichzelf is en zijn legitimering primair in het verleden vindt, gericht op een in de toekomst te bereiken doel: het voorkomen van recidive.

Van Veen (1977) stelt dat niet de doelmatigheid van de straf maatstaf mag zijn voor de oplegging, maar de

ernst van het delict en de mate van schuld.

Resocialisatie wordt weliswaar als nevendoelelstelling van tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf genoemd, maar het karakter van de straf en de eisen die, zeker hedentendage, aan de tenuitvoerlegging van de detentie worden gesteld, verdragen zich niet met een benadering die heraanpassing aan de maatschappij wil bevorderen. De resocialisatiedoelelstelling, zo deze al ooit bewerkstelligd zou kunnen worden vanuit de gevangenis, wordt tegenwoordig teruggebracht tot het meer realistische doel van 'beperking van de detentie-schade'.

Hoewel degenen aan wie een vrijheidsstraf is opgelegd daarmee in juridische zin verantwoordelijk zijn gesteld voor hun daad, wordt hen in het detentieregime van de gevangenis een groot deel van hun sociale verantwoordelijkheid ontnomen. In de detentie wordt aanpassing aan het regime van de inrichting bevorderd en niet aanpassing aan de maatschappelijke werkelijkheid buiten de inrichting. Foucault (1989) betoogde dat de werkelijkheid van de gevangenis met haar zichtbare effecten van meet af aan als de grote mislukking van het strafrecht kon worden aange-wezen: 'De gevangenis draagt niet bij tot vermin-dering van de criminaliteit; detentie leidt veeleer tot recidive. De gevangenis houdt geen rekening met de maatschappelijke mens en zij vergemakkelijkt, beter nog, zij bevordert de organisatie van een solidair en hiërarchisch milieu van delinquenten die bereid zijn tot allerhande toekomstige samenspanningen.'

Dit beeld van een door criminelen geschapen orde en een subcultuur waarin het recht van de sterkste en de macht van illegaal verworven financiële middelen overheersen, is in de huidige Nederlandse gevangenis-situatie zeer herkenbaar. Het gevangenisstelsel en de noodzaak van overleven binnen dat stelsel appeleren juist aan die overlevingsmechanismen van crimi-nelen welke hen in conflict met de maatschappelijke orde hebben gebracht en die de grondslag vormen van hun anti-sociale en criminele gedrag.

De Nederlandse penitentiare inrichtingen signaleren bovendien een toenemend aantal psychisch gestoorde delinquenten dat zich in het gevangenisstelsel niet kan handhaven en waarvoor in het regime van de inrichtingen geen adequate hulp en bejegening kunnen worden geboden (zie bij voorbeeld het onderzoek-verslag van de jeugdgevangenis Nieuw-Vosseveld,

1992). De verscherping van de criteria voor oplegging van de maatregel tbs is waarschijnlijk mede van invloed op deze toename van het aantal psychisch gestoorde delinquenten in de gevangenispopulatie.

Zo heeft de tendens tot gelijkschakeling van straf en maatregel, en daarmee tot uitholling van het specifieke karakter van de maatregel, tot gevolg dat in de huizen van bewaring en in de gevangenissen opnieuw dezelfde situatie ontstaat als die welke aan het begin van deze eeuw mede tot invoering van de maatregel tbs heeft geleid. Kelk en Haffmans (1986) stelden naar aanleiding van de destijds op handen zijnde wetswijziging met betrekking tot de maatregel tbr dat 'daarmee wordt erkend dat deze maatregel qua aard en karakter de vergeldende straf zeer dicht nadert, in die zin dat het mensbeeld van de rechtsburger en van de – zij het in verminderde mate – verantwoordelijke mens bewuster als uitgangspunt wordt genomen (...). Aldus is de tbr in toenemende mate tot een in ons strafrecht geïntegreerde maatregel aan het geraken'.

De juristen mogen zich hierover verheugen en zelfs algehele afschaffing van de maatregel tbr bepleiten met het oog op rechtvaardigheid, rechtszekerheid en het toekennen van verantwoordelijkheid aan de dader, in werkelijkheid is dit een hardvochtige, elitaire en inhumane stellingname die leidt tot onhoudbare toestanden in de penitentiaire inrichtingen. Bovendien leidt dit tot ernstige verwaarlozing van mensen die hulp nodig hebben, maar deze juist door de aard van hun problematiek niet kunnen vragen en die opnieuw delicten moeten plegen om hulp en zorg af te dwingen.

Het begrip verantwoordelijkheid wordt in bovengenoemde juridische redenering niet alleen gehanteerd in een, vanuit filosofisch oogpunt gedateerde, absolute zin, maar het verwijst ook naar het soort vrijheid en verantwoordelijkheid dat alleen zeer bevoorrechte mensen zich kunnen permitteren. Het is met andere woorden de ethiek van de heersende en bevoorrechte klasse die zich in de afgelopen decennia (weer) meester heeft gemaakt van het strafrechtelijk denken.

Het pleidooi voor afschaffing van de tbs is ook een stellingname die een verontrustende nonchalance in zich bergt aangaande de maatschappelijke consequenties daarvan. Ik doel in dit verband niet alleen op de eerder gesignaleerde problematiek van de tenuit-

voerlegging van de (steeds langer wordende) gevangenisstraffen en van de gevolgen daarvan voor de maatschappelijke aanpassing van ex-ge-detineerden.

De maatregel tbs is bij uitstek bedoeld om het recidivegevaar op korte en lange termijn gunstig te beïnvloeden. De inspanningen in het kader van de tenuitvoerlegging zijn gericht op de toekomstige handhaving van de psychisch gestoorde delinquent in de samenleving, en wel zodanig dat hij niet terugvalt in delinquent gedrag. De maatschappelijke veiligheid zal minder gewaarborgd kunnen worden naarmate het onderscheid tussen straf en maatregel geringer wordt en, daarmee samenhangend, naarmate de duur van tenuitvoerlegging van de maatregel sterker wordt gekoppeld aan de delictsevenredigheid dan aan het gevaarscriterium.

Algehele opheffing van de maatregel vergroot daarom niet alleen de problematiek van de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf, maar betekent ook dat de samenleving de risico's zal moeten dragen van de verwaarlozing van gevaarlijke psychisch gestoorde delinquenten.

De werkelijkheid van de terbeschikkingstelling

Speciale preventie

In het voorgaande heb ik gesuggereerd dat de juristen die zich zo verheugen over de toegenomen juridisering van de maatregel tbs te weinig oog hebben voor de complexe menselijke en maatschappelijke realiteit. Dit verwijt valt bij voorbeeld te maken aan auteurs als Van der Landen (1992) en Van Veen (1991) die pleiten voor opheffing van de maatregel, voor terugkeer naar het monistische strafrechtsstelsel en het klassieke daadstrafrecht.

Van der Landen constateert in zijn dissertatie terecht dat op weinig consequente wijze vorm en inhoud wordt gegeven aan het onderscheid tussen straf en maatregel. Opmerkelijk is echter dat hijzelf op weinig consistente wijze omgaat met de begrippen en dogma's die ten grondslag liggen aan het onderscheid tussen de gevangenisstraf en de maatregel tbs.

Zo stelt hij dat de dogmatische betekenis van het onderscheid in de loop van de tijd veranderd zou zijn: 'Toen in de jaren zestig duidelijk werd dat ook

straffen (met name de gevangenisstraf) een speciaal-preventieve doelstelling kon dienen, werd het onderscheid tussen straf en maatregel gezocht in het al dan niet verantwoordelijk stellen van de veroordeelde voor zijn handelen.' Van der Landen suggereert hier dat de gevangenisstraf dezelfde speciaal-preventieve doelstelling zou hebben als de maatregel tbs en gebruikt deze suggestie vervolgens om te betogen dat de tbs overbodig is geworden.

Nog afgezien van het feit dat de gevangenisstraf faalt in de vermindering van de kans op recidive en veeleer het criminele gedragspatroon bevestigt, wijzen zowel Van Veen als Kelk en Haffmans (1986) erop, dat bijkomende doelstellingen of effecten onverlet laten dat de gevangenisstraf vergelding beoogt. De ervaring wijst bovendien uit dat een penitentiair inrichtingsmilieu, dat primair is gericht op handhaving van het karakter van de straf (vergelding en leedtoevoeging) en op orde en tucht, zich niet leent voor bewerking van de problematiek die ten grondslag ligt aan het delinquente 'acting out'-gedrag.

Blankstein (1987) heeft betoogd dat hulpverlening in de gevangenis betekent: voorkomen dat de problemen van gedetineerden verergeren als gevolg van de psychisch belastende en levensbedreigende elementen in het verblijf in een penitentiaire inrichting. Deze hulpverlening richt zich dus niet op problemen die de gedetineerde al kende voor zijn detentie, maar op het tegengaan van de ziekmakende effecten van de lange gevangenisstraf. Bewerking van de delictgevaarlijkheid en van de psychische stoornis die daaraan ten grondslag ligt vergt een volstrekt andere omgeving dan die van de gevangenis.

Het is verwonderlijk dat Van der Landen stelt dat pas in de jaren zestig het onderscheid tussen straf en maatregel werd gezocht in het al dan niet verantwoordelijk stellen van de veroordeelde voor zijn handelen. De geschiedenis van de maatregel tbs toont aan (Hofstee, 1987) dat juist de verminderde toerekeningsvatbaarheid van psychisch gestoorde delinquenten de basis vormde van de in 1928 ingevoerde Psychopathenwetten.

De zwakte van de dissertatie van Van der Landen betreft in haar algemeenheid de onderbouwing van zijn conclusies aangaande de vraag naar de noodzaak van handhaving van het onderscheid tussen straf en maatregel. Hij doet dit niet met behulp van empirisch

verkregen onderzoekgegevens, maar op basis van argumentatie (p. 46). Een dergelijke aanpak stelt hoge eisen aan de kwaliteit van argumenteren. Zoals hierboven al gezegd, roepen juist de wijze van argumenteren van Van der Landen en zijn definiëring van begrippen vragen op. Zo verwacht hij op ontoelaatbare wijze de beveiligingsdoelstelling van de tbs met de beveiligende functie van de vrijheidsbenemende straf (p. 485). In het laatste geval gaat het om de korte termijn-beveiliging door middel van opsluiting. Een opsluiting die overigens vooral bedoeld is als vergeldende straf.

De intentie van de tbs is om de gevaarlijkheid van de terbeschikkinggestelde structureel te verminderen door therapeutische en educatieve beïnvloeding. Dit betekent dat de tbs vooral gericht is op maatschappelijke veiligheid op langere termijn. De materiële beveiliging van de forensisch-psychiatrische inrichting is voor dit doel niet meer dan een randvoorwaarde, een middel om te voorkomen dat de terbeschikkinggestelde zich aan het therapeutische milieu en aan de beïnvloeding onttrekt. Aan de korte termijn-beveiliging van de forensisch-psychiatrische inrichting ontbreekt derhalve het element straf. Op grond van dit wezenlijke onderscheid tussen de beveiligende functie van de maatregel tbs en die van de straf, wordt de stelling van Van der Landen, dat de maatschappelijke veiligheid evengoed gediend is met de vrijheidsstraf als met de tbs, onhoudbaar.

Behandeling en verpleging

Van der Landen geeft eveneens aanleiding tot verwarring wanneer hij schrijft over de behandeling in het kader van de tbs en de aanspraak die '(geestes)zieke gevangenen' kunnen maken op verpleging (p. 486). Waarschijnlijk bedoelt hij in deze passage het recht op behandeling, dat inderdaad elke gedetineerde heeft. De verpleging en behandeling in het tbs-kader zijn echter gericht op een specifiek doel: vermindering van delictgevaarlijkheid ofwel van de kans dat anderen lijden en schade wordt berokkend.

Daarentegen zijn de verpleging, verzorging en eventueel behandeling van gedetineerden die een vrijheidsstraf ondergaan gericht op vermindering van het lijden van de gedetineerde zelf, ongeacht de vraag of dit in verband staat met de kans op recidive. In het

geval van de terbeschikkinggestelde eist de maatschappij behandeling en is het bij aanvang van ondergeschikt belang of de betrokkene zelf daarvan de noodzaak inziet. Ook gedetineerden kunnen vragen om een behandeling die hen moeten helpen niet te recidiveren. In dat geval worden zij overgeplaatst naar de voorziening die hier specifiek op ingericht is: de forensisch-psychiatrische inrichting.

In het licht van het voorgaande wekt de volgende redenering van Van der Landen bevreemding: 'Indien wordt onderkend dat de gevangenisstraf mede in dienst staat van de maatschappelijke beveiliging, dan gaat het toch niet aan om het instrument daartoe, de psychiatrische-therapeutische behandeling te reserveren voor een uitdrukkelijk van de gevangenisstraf afgegrensde maatregel.' Voorwaar geen argument om de tbs af te schaffen, al schaart de auteur deze redenering onder zijn bezwaren tegen het voortbestaan van de maatregel tbs.

Van der Landen maakt in zijn betoog over straf en maatregel nauwelijks gebruik van publikaties die een realistisch beeld kunnen geven van de klinische tenuitvoerlegging van de tbs. De publikaties van gedragskundigen die hij wel aanhaalt dateren veelal van de jaren zeventig. Nu is er juist sindsdien zeer veel veranderd, niet alleen op het gebied van de wetgeving en de rechtspositie van terbeschikkinggestelden, maar ook op het gebied van de klinische behandeling in het kader van de maatregel.

De door de forensisch-psychiatrische inrichtingen ontwikkelde visie en werkwijzen zijn in diverse publikaties te traceren (Blankstein, 1979, 1987, 1990; Blankstein e.a., 1992; Reicher, 1977; Van Mesdag-kliniek, 1989) en het mag dan ook opmerkelijk worden genoemd dat deze realiteit van de klinische tenuitvoerlegging grotendeels wordt genegeerd in de door juristen gedomineerde discussies over de maatregel. Dit is des te betreuenswaardig omdat op deze wijze hardnekkige vooroordelen en misvattingen over de tenuitvoerlegging voeding blijven geven aan een onjuist of vertekend beeld van de tbs.

Een belangrijke ontwikkeling is dat de forensisch-psychiatrische inrichtingen zich in hun werkwijze explicieter dan voorheen laten leiden door inzichten aangaande de oorsprong en betekenis van het delinquente gedrag in het leven van de individuele terbeschikkinggestelde (Zomer, 1991c, 1992, 1993). De

diagnostiek van het delict en de dagelijkse schatting van risico's aan de hand van intensieve, therapeutisch gestuurde omgang tussen het therapeutische personeel en de patiënten vormen de rode draad in de behandeling.

Naargelang hun draagkracht worden de patiënten (bewoners genoemd) mede verantwoordelijk gemaakt in het onderzoek naar de drijfveren, behoeften en onbewuste motieven die ten grondslag liggen aan hun gevaarzettende en schadelijke gedragingen. Dit is een langdurig en pijnlijk proces dat op den duur moet leiden tot meer verantwoordelijkheid voor en controle over eigen gedrag en situatie. De neiging terug te vallen in afhankelijk, onzelfstandig en onverantwoordelijk gedrag is groot, vooral wanneer een volgende stap in de ontwikkeling moet worden gezet. Het therapeutisch personeel moet sensitief zijn ingesteld op de belevingswereld van de bewoners en hun affectieve en relationele behoeften, en hen steunen en stimuleren in hun ontwikkelingsproces. Dit vereist specifieke persoonlijke kwaliteiten en deskundigheid van het personeel dat betrokken is bij de zorg en de beveiliging.

De deskundigheid in het beoordelen en beïnvloeden van delictgevaarlijkheid is een verworvenheid die voortkomt uit de jarenlange ervaring van de Nederlandse forensisch-psychiatrische klinieken met terbeschikkinggestelden. Het specifieke karakter van de maatregel heeft daarvoor bij uitstek de voorwaarden geschapen en er is dan ook reden om trots te zijn op deze unieke maatregel.

De behandeling in forensisch-psychiatrische inrichtingen onderscheidt zich door de gerichtheid op de gevaarlijke manifestaties van de psychische stoornis. In de reguliere psychiatrie is de behandeling gericht op de psychiatrische symptomen van het ziektebeeld en, zoals bekend uit de tijd voor de invoering van de maatregel, dit betekent niet vanzelfsprekend dat daarmee ook de gevaarlijkheid van de betreffende patiënt vermindert. De toegenomen contacten met de reguliere psychiatrie in het kader van de doorstroming van tbs-gestelden confronteren ons momenteel weer met dit verschil. Een grote hindernis bij die doorstroming is dan ook dat de behandelingssetting in de reguliere psychiatrie niet is ingericht op het onderkennen en beïnvloeden van gevaarlijk gedrag.

Een misverstand dat helaas ook nog door sommige gedragskundigen (Van Marle, 1993) in stand wordt gehouden, betreft de definiëring van het begrip behandeling in forensisch-psychiatrische inrichtingen. Van ingrijpende betekenis voor de vormgeving van de behandeling is de constatering dat terbeschikkinggestelden zeer vroeg in hun ontwikkeling en socialisatie gestoorde mensen zijn. Het scheppen en instandhouden van een therapeutisch, faciliterend milieu en de mogelijkheid om de klinische omgeving (mensen en het gebouw) flexibel aan te passen bij de behoeften van de individuele bewoner zijn de basisvoorwaarden en tegelijk de middelen waarmee gedragsbeïnvloeding en groei kunnen worden bewerkstelligd.

Het misverstand waaraan ik zojuist refereerde komt voort uit de impliciete veronderstelling dat de behandeling in een forensisch-psychiatrische inrichting overeenkomt met de principes van de inzichtgevende psychotherapie, welke behandelingsmethode veelal wordt uitgeoefend in een één-op-één contact tussen patiënt en behandelaar, op basis van overeenstemming over de aard van de te behandelen problemen. Slechts een gering deel van de terbeschikkinggestelden is in staat te profiteren van deze methode.

De hantering van het psychotherapiemodel en het daaraan ten grondslag liggende medische ziektemodel heeft juristen die zich bezig houden met de rechtspositie van terbeschikkinggestelden verleid tot een wijze van definiëren en afbakenen van de begrippen behandeling en verpleging die niet alleen ontoepasbaar is, als het gaat over behandeling in het kader van terbeschikkingstelling, maar die ook de juristen zelf voor problemen blijft plaatsen. Vanuit rechtspositioneel oogpunt is de verpleging onvrijwillig, terwijl behandeling alleen kan plaatsvinden op basis van vrijwilligheid.

Deze tweedeling van het klinisch-therapeutische milieu lijkt eerder ontleend aan de praktijk van het somatische ziekenhuis dan aan de inzichten omtrent behandeling van mensen met ernstige persoonlijkheidsstoornissen. Onder behandeling lijkt door de juristen voornamelijk psychotherapie te worden verstaan, dan wel medicamenteuze behandeling. Het eigen karakter van de milieutherapeutische behandeling wordt in deze geforceerde begripsafbakening genegeerd.

In haar recente commentaar (1992) op het ontwerp

Beginselenwet tbs gaat de Centrale Raad voor Strafrechtstoepassing er zelfs toe over om binnen de categorie verpleging nog weer onderscheid te maken tussen twee soorten zorg: de vrijwillige en de onvrijwillige. Dit zou voor de forensisch-psychiatrische inrichtingen tot gevolg hebben dat het personeel zich van moment tot moment moet afvragen of het aan de terbeschikkinggestelde al dan niet toestemming moet vragen voor een bepaalde interventie of wijze van contactname.

Deze geforceerde benadering van de werkelijkheid van de forensisch-psychiatrische behandeling lijkt mede in verband te staan met de ontwikkeling waaraan ik reeds eerder refereerde: de tendens om straf en maatregel gelijk te stellen. Deze tendens betreft niet alleen de beginselen ten aanzien van de procedures voor oplegging en verlenging van de maatregel, hetgeen vanuit rechtspositioneel oogpunt zeer wel te verdedigen is, maar leidt ook tot pogingen om de tenuitvoerlegging van de maatregel overeenkomstig de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf te modelleren (zie het advies van de CRvS aangaande het ontwerp Beginselenwet 1992). In het model dat de Centrale Raad voor ogen staat is slechts ruimte voor bewaring van gevaarlijke mensen en niet voor beïnvloeding gericht op vermindering van de gevaarlijkheid.

Toetsing

Paradoxalerwijs kan echter ook worden gewezen op een andere tendens, namelijk bij de zittende en staande magistratuur die zich met de verlengingsprocedures bezighoudt. De forensisch-psychiatrische inrichtingen leggen in deze procedure verantwoording af over de resultaten van het verblijf van de terbeschikkinggestelde in de inrichting en over hun schatting van het recidive-risico. Dit doen zij schriftelijk door middel van de verlengingsadviezen en mondeling ter zitting. Het is verheugend te merken dat deze rechtbanken en het Openbaar Ministerie door jarenlang samenspel met gedragsdeskundigen van de inrichtingen expertise hebben ontwikkeld en inzicht hebben verkregen in het specifieke karakter van de behandeling in het tbs-kader.

Het mag opmerkelijk worden genoemd dat het kunstmatige onderscheid tussen verpleging en behan-

deling in deze zitting geen enkele rol speelt. Integendeel: van de inrichtingen wordt verwacht dat zij er hoe dan ook in slagen om veranderingen te bewerkstelligen in het gedrag van de terbeschikkinggestelde. Een tijdelijke stagnatie, die overigens vaak voorkomt en vruchtbaar is in de behandeling, of het mislukken van pogingen om de terbeschikkinggestelde in het behandelingsproces te betrekken, wordt de inrichtingen aangerekend, zelfs door de advocaat van de terbeschikkinggestelde. Het recht van de terbeschikkinggestelde om niet behandeld te worden en zich uitsluitend te willen onderwerpen aan het verblijf, is in de praktijk van de verlengingsprocedures geen onderwerp van gesprek en is blijkens onze ervaringen niet een argument dat van inrichtingszijde ter verdediging kan worden aangevoerd. Hardnekkig verzet van de terbeschikkinggestelde tegen gedragsbeïnvloeding door de inrichting kan zelfs leiden tot beëindiging van de maatregel, hetgeen impliceert dat het recht om behandeling te weigeren wordt uitgebreid tot het recht om terbeschikkingstelling te weigeren nadat de maatregel is opgelegd.

Het gegeven dat de maatregel een doel beoogt, namelijk de vermindering van recidive-risico, dat in de toekomst bereikt moet worden en de regelmatige toetsing van het resultaat van de inspanningen, brengen met zich mee dat een goed inzicht kan worden verkregen in de werking en de doelmatigheid van de maatregel. Ook in dit opzicht onderscheidt de maatregel zich wezenlijk van de gevangenisstraf, en in feite ook van de reguliere psychiatrische behandeling. Weinig sancties en weinig behandelingen worden zo intensief en nauwgezet geëvalueerd als de behandeling in het kader van de terbeschikkingstelling.

De voordelen van deze evaluatie, waarvan ook nog een motiverend effect uitgaat op patiënt en inrichting, zouden komen te vervallen indien bij voorbeeld Van der Landen (1992) zou worden gevolgd in zijn advies de maatregel op te heffen en een eventueel gewenste behandeling van een psychisch gestoorde delinquent ten uitvoer te doen leggen in het kader van een straf en in een zogenaamde behandelgevangenis. Het vervallen van de noodzaak van regelmatige evaluatie door de verlengingsrechter wordt door voorstanders van afschaffing van de maatregel vanuit efficiency-overwegingen als bijkomend voordeel genoemd. Deze opvatting getuigt van een merkwaardige visie op

efficiency: investeren in een voorziening terwijl niemand geïnteresseerd is in het nut en het effect daarvan en deze ook niet getoetst hoeven te worden.

Van der Landen noemt nog een ander voordeel van de oplossing om verminderd toerekeningsvatbaren een straf op te leggen en hen in de gevangenis de eventueel gewenste behandeling te doen ondergaan. Hij meent dat de betrokkene door het opleggen van de straf 'in zijn waarde wordt gelaten'. Gelet op de negatieve effecten van de detentie en het ontbreken van resocialisatiemogelijkheden mag dit een zeer twijfelachtige eer worden genoemd.

Een gedragskundige visie op juridische knelpunten

De juridische knelpunten en dilemma's die kennelijk samenhangen met het twee-sporenstelsel in ons strafrecht en in het bijzonder met de maatregel tbs lijken op een zodanige wijze te worden opgelost dat de maatregel dreigt te verdwijnen. In dit verband mag een waarschuwing van Pompe (1957) ter harte worden genomen: 'Het is altijd een verleidelijke uitweg om ideeën buiten boord te gooien, waar we in theorie en praktijk ernstige moeilijkheden mee hebben ... Men vergeet vaak zich de essentiële vraag voor te leggen of de bezwaren tegen de verworpen idee niet veeleer een verkeerde opvatting en een verkeerde toepassing betreffen dan de idee zelf.' In het navolgende wil ik nog ingaan op enkele knelpunten die met name juristen bezighouden in verband met de maatregel tbs.

'Ongelimiterde tbs'

Een essentieel onderscheid tussen de maatregel tbs en de vrijheidsbenemende straf wordt gevormd door de mogelijkheid van verlenging van de maatregel met één of twee jaar en daarmee samenhangend de periodieke beoordeling door de rechter van de noodzaak van verlenging. De term ongelimiterde tbs die in dit verband meestal wordt gehanteerd lijkt een niet erg zuivere aanduiding van dit onderscheid, aangezien immers de duur voor telkens één of twee jaar vaststaat.

Niettemin is de niet vooraf vastgelegde totale duur van de maatregel van wezenlijk belang voor een doelen resultaatgerichte behandeling. De psychische en sociale problematiek die tot uiting wordt gebracht in

het delict en die tot recidive kan leiden, is blijkens de jarenlange ervaring met terbeschikkinggestelden buitengewoon complex en hardnekkig.

Het storende en gestoorde gedrag wordt ingegeven en instandgehouden door motieven en drijfveren die de terbeschikkinggestelde pas kan gaan onderkennen in wisselwerking met het kliniekmilieu en in de vele botsingen, frustraties en problemen die het dagelijks leven in de kliniekgemeenschap met zich meebrengt. Dit proces van ontdekken, experimenteren en veranderen is moeizaam en pijnlijk en geeft aanleiding tot vermijdingsgedrag. Dit geldt voor elk behandelingsproces, maar het geldt bij uitstek voor terbeschikkinggestelden die stuk voor stuk te lijden hebben gehad onder zeer traumatiserende omstandigheden in de vroege jeugd en doorgaans het vertrouwen in andere mensen missen. Het delinquente gedrag en het zich niet verantwoordelijk kunnen voelen voor de aangerichte schade, zijn symptomen van de ernstige vroegkinderlijke verwaarlozing en kunnen in het leven van de terbeschikkinggestelde als een pathologisch overlevingsmechanisme worden beschouwd.

Gedurende de behandeling worden de betekenis en de functie van het delictgedrag in de overleving blootgelegd en kan de terbeschikkinggestelde ervaringsgewijs ontdekken hoe hij zich anders en beter kan handhaven. Deze groei naar meer zelfstandigheid en verantwoordelijkheid verloopt niet rechtlijnig. De angst die gepaard gaat met het zich toevertrouwen aan behandelaars geeft aanleiding tot verzet dat gerespecteerd moet worden zolang de draagkracht en het vertrouwen onvoldoende zijn. De materiële en immateriële structurering van de verblijfssituatie in de inrichting moet dan de veiligheid bieden die nog onvoldoende in het contact met mensen kan worden gevonden.

Niet altijd verkiest de terbeschikkinggestelde de winst van meer vrijheid en zelfstandigheid boven de winst van het zich slachtoffer voelen en het daarmee verbonden 'recht' om te worden ontzien en verzorgd. Bovendien gaat elke volgende stap naar zelfstandigheid gepaard met angst en onzekerheid, waardoor de neiging tot afhankelijkheid het kan winnen van de behoefte aan zelfstandigheid. Dit moeizame proces dat alleen kan worden doorstaan in een gesloten setting, omdat de neiging tot het zich onttrekken zeer groot is, heeft bijna per definitie het karakter van een

gevecht, een strijd waarvoor het milieu van de inrichting beschikbaar moet zijn en waarop het berekend moet zijn.

Bij de aanvang van de opname kan niet worden voorspeld hoe lang het zal duren voordat de terbeschikkinggestelde zich kan handhaven zonder terug te vallen in delictgedrag. De geleidelijke overgang naar maatschappelijke zelfstandigheid moet zorgvuldig worden begeleid om terugval te voorkomen. De niet vooraf bepaalde duur van de maatregel moge vanuit algemene strafrechtsprincipes als een onrechtvaardigheid worden gezien en rechtsonzekerheid met zich meebrengen, vanuit het principe van de terbeschikkingstelling is deze een wezenlijk en onmisbaar element. De terbeschikkinggestelden worden erdoor gestimuleerd verantwoordelijkheid te nemen voor de voortgang van hun behandelings- en resocialisatieproces.

De ervaring met behandeling van andere justitiabelen, die qua problematiek niet afwijken van de terbeschikkinggestelden, maar bij wie de datum van ontslag uit de inrichting vooraf vaststaat, toont aan dat juist bij hen de neiging tot het vermijden van leeren behandelingsinspanningen en van het nemen van verantwoordelijkheid erg groot is. Ook lukt het bij deze justitiabelen minder goed om de behandeling toe te spitsen op het voorkómen van recidive, en om hen mede verantwoordelijk te maken voor beïnvloeding van factoren die aan het recidiverisico ten grondslag liggen. Anders dan de terbeschikkinggestelden zijn zij immers niet als gevaarlijk en verminderd toerekeningsvatbaar beoordeeld. Dit soort argumenten draagt bij aan de neiging tot het ontkennen van de problematiek en tot het vermijden van confrontaties hiermee.

De wetgever laat nog steeds het maatschappelijke belang van het voorkómen van recidive bij terbeschikkinggestelden prevaleren boven het individuele belang van een vorm van rechtszekerheid die verondersteld wordt samen te hangen met een vastgestelde sanctieduur. Dit houdt een erkenning in van de principes die ten grondslag liggen aan psycho-sociale, educatieve en psychiatrische behandelingsprocessen. Juist waar het gaat om mensen met zeer ernstige en voor de maatschappij zeer schadelijke persoonlijkheidsstoornissen is een niet vooraf gelimiteerde behandelingsduur een *conditio sine qua non*.

Zelfs de penitentiaire inrichtingen die gedetineerden proberen te motiveren om gebruik te maken van scholings- en vakopleidingsactiviteiten blijken behoefte te hebben aan externe motiverende prikkels. Ook zij signaleren dat van de vastgestelde duur van de detentie als zodanig een averechts effect uitgaat op de motivatie.

In de verlengingsprocedures vindt de toetsing van de noodzaak van voortzetting van de maatregel lang niet altijd plaats aan de hand van het gevaarscriterium. De mate waarin het principe van delictevenredigheid prevaleert varieert per arrondissement en hangt, naar het lijkt, soms ook samen met de specifieke samenstelling van het rechtscollege, die in de loop der tijd kan wisselen. Kelk en Silvis (1992) noemen in verband met de straftoemeting het sociaal-psychologische proces binnen het rechtscollege dat van invloed kan zijn.

Dit lijkt heel aannemelijk en heel menselijk, maar zou vanuit het oogpunt van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid bedenkelijk kunnen worden genoemd. De veronderstelde inbreuken op de principes van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid kunnen, anders dan bij de tbs, immers niet worden verklaard vanuit het karakter van de maatregel of vanuit het individualiserende daderstrafrecht, maar vanuit divergerende interpretaties en attitudes van rechters.

De beoordeling van delictgevaarlijkheid

Voorafgaand aan de oplegging en de verlenging van de maatregel tbs vindt onderzoek plaats naar de kans op delictherhaling. Mede op basis van het oordeel van gedragsdeskundigen stelt de rechtbank uiteindelijk vast of er sprake is van gevaar voor recidive en of dit oplegging of voortzetting van de maatregel rechtvaardigt.

De vraag naar de mate van delictgevaarlijkheid van de terbeschikkinggestelde behoort centraal te staan tijdens de verlengingszittingen. De verlengingsprocedures en de uit te brengen adviezen vragen daarom van de forensisch-psychiatrische inrichtingen goed beargumenteerde en gedocumenteerde beoordelingen van de mate waarin de terbeschikkinggestelden nog een maatschappelijk gevaar zouden vormen indien de maatregel zou worden opgeheven.

Zoals gezegd, vormen met name sinds de invoering van de herziene tbs-wet, de verlengingsprocedures een belangrijk evaluatief moment. Een evaluatie waarop alle betrokken partijen, de terbeschikkinggestelde en zijn of haar advocaat, het Openbaar Ministerie, de rechtbank en de inrichting zich goed voorbereiden. De verlengingsprocedures maken echter ook duidelijk dat juristen en gedragsdeskundigen verschillende referentiekaders hanteren bij hun beoordeling van de noodzaak van verlenging van de maatregel (Zomer, 1991a, 1991b). Daarbij moet wel worden opgemerkt dat de mate waarin de beoordelingscriteria verschillen nogal uiteen kan lopen, afhankelijk van de visie, ervaring en samenstelling van de rechtbank.

Hoewel dit beoordelingscriterium nooit wordt vermeld in het vonnis van de rechtbank, speelt de delictsevenredigheid een minstens zo grote rol in de rechterlijke besluitvorming als het gevaarscriterium. En wel in die zin dat de rechtbank minder geneigd is zich te laten overtuigen door de inrichting, hoe sterk de argumenten van inrichtingszijde ook mogen zijn, naarmate de terbeschikkingstelling langer duurt.

De onduidelijkheid over de criteria die rechtbanken hanteren in hun beoordeling van de noodzaak van voortzetting van de maatregel plaatst de forensisch-psychiatrische inrichtingen nogal eens voor problemen, en soms voor verrassingen. Het inspelen op de verwachtingen van de rechtbank, teneinde de gewenste informatie te kunnen leveren, blijkt minder problemen op te leveren wanneer de verlengingsprocedures worden uitgevoerd door speciale tbs-kamers met langdurige ervaring in het beoordelen van de gevaarlijkheid van terbeschikkinggestelden. Het voordeel van deze tbs-kamers is dat gedragsdeskundigen en rechters vertrouwd raken met elkaars referentiekader, waardoor het onderzoek naar de delictgevaarlijkheid het karakter krijgt van de dialoog, zoals destijds door Pompe en Baan bedoeld. Een dergelijk wederzijds respect van rechtbank en inrichting voor elkaars referentiekader in de beoordeling van de kans op toekomstig gevaar voor de maatschappelijke veiligheid vormt een garantie voor een verantwoorde beslissing over de voortzetting van de maatregel.

De gedragskundige beoordeling van de mate waarin de terbeschikkinggestelde nog een gevaar vormt voor de maatschappelijke veiligheid, wordt terecht zeer kritisch bekeken. De jarenlange ervaring van foren-

sisch-psychiatrische inrichtingen met het beïnvloeden van delinquent gedrag en met het schatten van risico's heeft echter tot gevolg dat de inrichtingen steeds beter in staat zijn hun beoordeling inzichtelijk te maken.

Niettemin bestaan er misverstanden over de wijze waarop de gedragskundige beoordeling tot stand komt. De beoordeling is niet een momentopname en is niet het werk van een individuele deskundige, maar is het resultaat van dagelijkse observaties en bevindingen van behandelaars die ieder vanuit hun eigen invalshoek contact hebben met de terbeschikkinggestelde, zowel in de dagelijkse leefsituatie als in het kader van specifieke therapeutische en educatieve programma's. Aangezien het beïnvloeden van de delictgevaarlijkheid van meet af aan als rode draad door het verblijf en de multidisciplinaire behandeling loopt, wordt ook voortdurend aandacht besteed aan hypothesevorming omtrent de oorzaken van de gevaarlijkheid en aan de empirische toetsing van deze hypothese.

De diagnostiek van de delictgevaarlijkheid van de terbeschikkinggestelden is niet alleen van belang met het oog op advisering aan de rechtbank en op het toekennen van bewegingsvrijheid buiten de inrichting. Het storende, ontwrichtende en gevaarzettende gedrag manifesteert zich immers primair in de dagelijkse verblijfsituatie van de inrichting. Het belang van de directe interne en externe veiligheid vraagt van de therapeutische medewerkers dat zij kunnen anticiperen op risicovolle situaties, teneinde tijdig te kunnen interveniëren. Deze professionele ervaringen en inzichten vormen het materiaal voor de periodieke advisering aan de rechtbank.

De omstandigheid dat de inrichting niet alleen moet vaststellen wat de draagkracht is van de terbeschikkinggestelde, maar ook moet anticiperen en interveniëren om gevaarlijke situaties te voorkomen, brengt haar nogal eens in een paradoxale situatie als het gaat om de onderbouwing van de schatting van het recidiverisico in de advisering aan de rechtbank. Als de inrichting haar werk goed doet, dan kan de schatting immers niet worden gestaafd aan de hand van feiten. De rechtbank zal zich dan tevreden moeten stellen met een onderbouwing aan de hand van indicatoren die wijzen op de kans dat de terbeschikkinggestelde tot recidive zal komen indien de maatregel, en

daarmee de externe ondersteuningsstructuur van de inrichting, zouden komen te vervallen.

Conclusie

De maatregel tbs is destijds in het leven geroepen om een oplossing te bieden voor het probleem van de zogenaamd onverbeterlijke, recidiverende en geheel of gedeeltelijk ontoerekeningsvatbare delinquenten. De verminderde toerekeningsvatbaarheid betekent dat de betrokkenen onvoldoende in staat zijn om zich in de maatschappij te handhaven en hun gedrag en leefomstandigheden zelf in overeenstemming te brengen met de eisen van maatschappelijke orde en veiligheid. De plaatsing in een gesloten behandelinrichting is specifiek gericht op structurele verbetering van de aanpassing van de individuele terbeschikkinggestelde door middel van het leven in de gemeenschap van de inrichting en door therapeutische en educatieve beïnvloeding.

De maatregel is uitvloeisel van het individualiserende daderstrafrecht en is door haar specifieke karakter bij uitstek geschikt voor hulpverlening aan de categorie van delinquenten die zonder uitoefening van dwang niet in staat zijn gebruik te maken van een hulpverleningsaanbod en hun patroon van delinquent gedrag te doorbreken. De niet bij voorbaat vastgestelde duur is een essentiële factor in de doelmatigheid van de maatregel. Dit hangt samen met de aard van de populatie waarop de maatregel is gericht.

De ontwikkelingen in het strafrechtelijk en rechtspositioneel denken hebben ertoe geleid dat de ruimte voor toepassing van de maatregel in de loop der tijd is verengd. Tegelijkertijd neemt de maatschappelijke behoefte aan hulpverlening aan en beveiliging tegen recidiverende en moeilijk te beïnvloeden delinquenten toe. Daardoor ontstaat de paradoxale situatie dat het middel bij uitstek om aan deze maatschappelijke behoefte tegemoet te komen, de maatregel, wordt ingeperkt en dat voorzieningen die daartoe per definitie niet zijn geëquipeerd, zoals de strafgevangnissen, de vereiste hulpverlening moeten bieden. De maatschappelijke ontwikkelingen pleiten eerder voor versterking en uitbreiding van het werkingsgebied van de maatregel dan voor afschaffing.

Literatuur

Bianchi, H.

Naar een nieuwe fenomenologische kriminologische
Nederlands tijdschrift voor
criminologie, 1974, 16e jrg.,
pp. 97-113

Blankstein, J.H.

De forensisch-psychiatrische
kliniek als behandelingsin-
strument

Tijdschrift voor psychiatrie,
1979-1, pp. 5-17

Blankstein, J.H.

Straffen en behandelen, onver-
enigbaar of niet?

In: verslag van het
symposium 100 jaar
vrijheidsstraf,

Den Haag, Ministerie van
Justitie, 1987

Blankstein, J.H.

Behandeling van terbeschik-
kinggestelden: een zwarte of
magische doos?

In: C. Kelk, F. Koenraadt
e.a. (red.), *Harmonie en*
tegenspraak; gedragskundige
en rechtsgeleerde opstellen
over psychiatrie en strafrechts-
toepassing, Arnhem, Gouda
Quint, 1990

Blankstein, J.H., Verhagen, **M.F.M. e.a. (red.)**

Gevaar voor herhaling;
inschatten en behandelen van
het risico van delictherhaling.
Bundel opstellen ter
gelegenheid van het 25-jarig
bestaan van de Pompekliniek
Nijmegen, Pompekliniek,
1992

Centrale

Centrale Raad voor
Strafrechtstoepassing: Advies
wetsontwerp Beginselenwet
temuitvoerlegging terbeschik-
kingstelling

Den Haag, 28 april 1992

Foucault, M.

Discipline, toezicht en straf;
de geboorte van de gevangenis
Groningen, Historische
Uitgeverij, 1989

Hofstee, E.J.

Tbr en tbs; De ibr in rechts-
historisch perspectief

Arnhem, Gouda Quint, 1987

Kelk, C., J. Silvis

Vrijheid inzake straftoemeting
Justitiële verkenningen, nr. 8,
1992

Kempe, G.Th.

Herdenking van Willem
Petrus Joseph Pompe
In: *Vijf opstellen van Willem*
Pompe, Zwolle, Tjeenk
Willink, 1969

Landen, D. van der

Straf en maatregel; een
onderzoek naar het onder-
scheid tussen straf en
maatregel in het strafrecht
Arnhem, Gouda Quint, 1992

Marle, H.J.C. van

De hang naar dwang. Oratie
bij gelegenheid van de
aanvaarding van het ambt van
bijzonder hoogleraar foren-
sische psychiatrie aan de
Katholieke Universiteit van
Nijmegen op 3 februari 1993

Nog niet gepubliceerd

Mesdagkliniek

Dr. S. van Mesdagkliniek;
behandelen in onvrijheid.
Congresbundel n.a.v. het 25-
jarig bestaan van deze kliniek

Pompe, W.P.J.

De persoon des daders in het
strafrecht
Utrecht-Nijmegen, Dekker en
van de Vegt en J.W. van
Leeuwen, 1928

Pompe, W.P.J.

De mens in het strafrecht
(1957)

In: *Vijf opstellen van Willem*
Pompe, Zwolle, Tjeenk
Willink, 1969

Pompe, W.P.J.

Strafrecht en vrouwen in de medemens (1963)

In: *Vijf opstellen van Willem Pompe*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1969

Reicher, J.W.

Behandeling in penitentiaire inrichtingen en klinieken

In: *Psychiatrie en Recht - Hoofdstukken uit de forensische psychiatrie*, Deventer, van Loghum Slaterus, 1977

Veen, Th. Van

Een korte beschouwing over straf

In: W. Goudsmit, W. Nieboer e.a. (red.), *Psychiatrie en recht*, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1977

Veen, Th. van

Is voor de behandeling nog terbeschikkingstelling nodig?

Sancties, 1991, nr. 3, pp. 146-153

Zomer, M.J.

De beoordeling van delictgevaarlijkheid

In: *Tot beter begrip; voordrachten bij gelegenheid van een voorlichtingsbijeenkomst op 26 november 1990 over ervaringen met de*

herziene tbs-wetgeving voor rechters, leden Openbaar

Ministerie en functionarissen van tbs-inrichtingen, Den Haag, ministerie van Justitie, 1991(a)

Zomer, M.J.

De beoordeling van delictgevaarlijkheid in de intramurale praktijk.

Voordracht in het kader van het voorjaarscongres van de

Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie op 26 april 1991

Nijmegen, Pompekliniek, 1991(b)

Zomer, M.J.

De organisatie en het milieu van de kliniek als therapeutische middelen in de behandeling van ernstige persoonlijkheidsstoornissen

In: *Persoonlijkheidsstoornissen; empirisch onderzoek en variaties in diagnostiek en behandeling*,

Maastricht, Faculteit der gezondheidswetenschappen van de Rijksuniversiteit Limburg, 1991(c)

Zomer, M.J.

Delictgedrag als overlevingsstrategie

In: *Gevaar voor herhaling. Bundel opstellen t.g.v. het 25-jarig bestaan van de Pompekliniek*, Nijmegen, Pompekliniek, 1992

Zomer, M.J.

Agressie en overleven

In: *Agressie; onderzoek, behandeling en diagnostiek*,

Symposiumbundel Rijksuniversiteit Limburg, Maastricht, 1993

De tbs met aanwijzing

Gemiste kans of doodgeboren kind

drs. Ed. Leuw*

Inleiding

In september 1988 kwam bij het van kracht worden van de nieuwe tbs-regeling, de tbs met aanwijzing (hier verder aangeduid als tbsa) in de plaats van de voorwaardelijke tbr. De essentie van deze tbs-modaliteit is het ontbreken van vrijheidsbeneming door gedwongen 'opname ter verpleging'. In plaats daarvan worden er aanwijzingen aan de tbsa-gestelde gegeven om zich te laten begeleiden, behandelen enzovoort. Op het niet nakomen van de aanwijzingen zijn echter geen wettelijke sancties gesteld. Het al of niet nakomen van de aanwijzing is in de praktijk dus afhankelijk van de vrijwillige medewerking van de tbsa-gestelde.

Na ruim vier jaar kan worden geconstateerd dat dit strafrechtelijke instrument nauwelijks wordt gehanteerd. In de vier jaar voorafgaand aan de nieuwe tbs-regeling werd de voorwaardelijke tbr in totaal in 197 gevallen opgelegd (Smit, 1991). In de laatste vier jaar werd de tbsa in 72 gevallen opgelegd. Bovendien blijkt uit de cijfers een tendens tot een verdere afname. Een strafrechtelijke maatregel, waaraan uiteraard een zekere ratio en een doelstelling ten grondslag liggen, blijkt in de praktijk nauwelijks te functioneren. Een deelnemer aan een door het WODC georganiseerde paneldiscussie van (potentiële) professionele 'gebruikers' van de maatregel drukte dit als volgt uit: 'Het is een mooie gedachte geweest, die helaas niet werkt.'

De vraag dringt zich op of de tbsa een in potentie nuttige en levensvatbare maatregel is, waarvan de

* De auteur is als onderzoeker verbonden aan het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie.

uitvoeringsmogelijkheden zouden moeten worden verbeterd, of dat de tbsa een onpraktische en overbodige maatregel is, die maar beter uit de wet kan worden geschrapt. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zal ik eerst ingaan op de principiële merites en problemen van de maatregel. Daarna zullen, op basis van onderzoekgegevens, enkele aspecten van de feitelijke uitvoering van de maatregel worden besproken. Ten slotte wordt, op basis van een enquête, nagegaan hoe er door opleggers en uitvoerders wordt geoordeeld over de mogelijkheden en knelpunten van een tbs-modaliteit waaraan het wellicht meest wezenlijke element van de tbs, de gedwongen opname ter verpleging, ontbreekt.

Karakter en doelstelling van de tbs met aanwijzing

In de systematiek van de wetgeving is de tbs met aanwijzing onverkort te beschouwen als de opvolger van de voorwaardelijke tbr. Ook de criteria voor de oplegging van de tbsa in relatie tot de oplegging van de tbs met verpleging vinden wij in wezen terug in de verhouding tussen de voormalige voorwaardelijke en onvoorwaardelijke tbr. Zowel de voorwaardelijke tbr als de tbsa is bestemd voor eenzelfde specifiek segment – het ‘minst gevaarlijke’ deel – van de totale tbr/tbs-populatie. Doorslaggevend hierbij is een verschillende prioriteit die wordt gegeven aan de beveiligings- en de ‘behandelings’doelstellingen van de tbr/tbs.

In het geval van gedwongen opname in een forensisch-psychiatrische inrichting staan de beveiligings-oogmerken van de maatregel voorop. In het geval van oplegging van de maatregel zonder gedwongen opname is het beveiligingsoogmerk minder doorslaggevend en is (daarmee) het ‘behandelings’oogmerk van groter belang. Dit betekent dus dat bij zowel de voorwaardelijke tbr als de huidige tbsa geen maatschappelijk onacceptabel gevaarsrisico aanwezig dient (diende) te bestaan (Hofstee, 1987, p. 158, pp. 443-444).

In dit opzicht bestaat echter een principiële verschil tussen de oude en de nieuwe regeling. Anders dan bij de voorwaardelijke tbr wordt in de nieuwe constructie van de tbs met aanwijzing het gevaarsrisico niet los gezien van de met de maatregel beoogde behandeling

en begeleiding. Met andere woorden, het gevaarsrisico wordt 'niet onacceptabel' geacht, mede omdat de tbsa-gestelde in het kader van die maatregel wordt begeleid/behandeld. Deze veronderstelde relatie tussen het gevaarsrisico en de realisering van de opgelegde aanwijzingen is van groot praktisch belang bij de uitvoering van de maatregel, met name voor de vraag hoe gereageerd moet worden op het niet nakomen van de aanwijzingen. Wordt door het enkele feit van het zich niet houden aan de aanwijzingen de gevaarsdreiging van de tbsa-gestelde zoveel sterker dat hij of zij alsnog ter verpleging moet worden opgenomen? Zoals wij nog zullen zien wordt deze vraag in de praktijk ontkennend beantwoord.

Bij de tbsa bestaat in tegenstelling tot de voorwaardelijke tbr de uitdrukkelijke bedoeling dat er na de oplegging ook daadwerkelijk een psycho-sociaal behandlings/begeleidings proces zal worden ingezet: '... de tbs zonder bevel tot verpleging van overheidswege in een inrichting (is) in het wetsontwerp *Herziening tbr* niet als voorwaardelijke tbr/tbs geconstrueerd. Immers, niet de tenuitvoerlegging van de tbs, maar het bevel tot verpleging van overheidswege zal onder voorwaarden achterwege blijven' (Hofstee, p. 463).

Vergeleken met de voorwaardelijke tbr heeft de tbsa dus het voordeel dat feitelijke hulpverlening en behandeling vooropstaan en niet de bedreiging met detentie (gedwongen verpleging). Bij de tbsa ontbreekt daarmee het paradoxale kenmerk van de voorwaardelijke tbr, namelijk dat iemands delinquentie als 'gevolg' van een stoornis wordt beschouwd en dat er vervolgens niets aan deze stoornis hoeft te worden gedaan. In plaats hiervan kent de tbsa echter een ander paradoxaal kenmerk. We zullen dit aan de orde stellen, na eerst de positieve punten van de tbsa-regeling te hebben belicht.

Fundamentele mogelijkheden en moeilijkheden van de tbsa

De mogelijkheden

Het is betrekkelijk eenvoudig in te zien dat de tbsa-maatregel in theorie veel voordelen en nuttige functies kan hebben. Gezien de huidige, veel restrictievere,

toepassing van de terbeschikkingstelling mag worden aangenomen dat er een betrekkelijk grote populatie zal zijn van gestoorde en verminderd toerekeningsvatbare delinquenten, die echter niet zo extreem gevaarlijk is dat zij ter beveiliging van de maatschappij gedwongen moet worden opgenomen. In theorie zou dus een deel van de populatie die vroeger in gedwongen verpleging werd opgenomen, nu in aanmerking komen voor de tbsa-maatregel.

Daarnaast mag op grond van verschillende signalen worden aangenomen dat het aanbod van 'geestelijk gestoorde' justitiabelen de laatste jaren sterk is toegenomen. Op politiebureaus en in Huizen van Bewaring worden steeds meer 'gekten' aangetroffen, delinquenten die in de normale detentie-instellingen slecht op hun plaats zijn, persoonlijkheden waar het justitieel systeem goed beschouwd geen raad mee weet. Voor een deel van deze groep zou de tbsa dus de aangewezen mengvorm van een justitiële/psychosociale interventie kunnen zijn.

Er zijn echter meer voor de hand liggende mogelijke voordelen aan de tbsa verbonden. Door de afwezigheid van gedwongen opname ontbreekt het meest stigmatiserende element van de terbeschikkingstelling. Resocialisatie, als belangrijke doelstelling van de terbeschikkingstelling, kan in theorie beter worden gerealiseerd in een extramurale situatie, dan in een van de buitenwereld afgesloten 'totaal-instituut' (Smit, 1991; Daniëls en Van Vliet, 1991). En ten slotte zal een ambulante uitvoering van de tbs ongetwijfeld veel minder arbeidsintensief en (dus) kostbaar hoeven te zijn. De tbsa zou daarmee wellicht kunnen dienen om het capaciteitsprobleem van de forensisch-psychiatrische klinieken te verminderen.

Zoals nog zal blijken, zijn deze voordelen en nuttige functies van de tbsa afhankelijk van het bestaan van een toereikende ambulante voorziening. Gezien de alom geconstateerde moeilijke toegankelijkheid van de geestelijke gezondheidszorg (Riagg, psychiatrische ziekenhuizen, enzovoort) voor gestoorde delinquenten zouden dit waarschijnlijk categorale (forensisch-psychiatrische) voorzieningen moeten zijn. Maar deze elementaire voorwaarden voor het realiseren van de mogelijkheden van de tbsa zijn slecht vervuld. Het categorale reclasseringswerk voor 'gestoorde' delinquenten (de SPW) is de laatste jaren sterk ingekrompen en aan dit proces lijkt nog geen einde te

zijn gekomen. Poliklinische forensisch-psychiatrische voorzieningen bestaan nog nauwelijks.

Vooruitlopend op de onderzoekresultaten constateren wij dat een succesvolle tbsa-modaliteit alleen denkbaar is indien eerst wordt geïnvesteerd in de uitvoering ervan. Er bestaan echter principiële grenzen aan de mogelijkheid om door verbetering van de faciliteiten de functionaliteit van de tbsa te vergroten. Problemen die inherent zijn aan een onvermijdelijk dubbelzinnige constructie, kunnen moeilijk door een ruimere financiering worden opgelost. Op de belangrijkste van deze principiële problemen zullen we nu ingaan.

De moeilijkheden

Nog afgezien van de fundamentele paradox van de tbsa – de aanname van ‘niet onacceptabel’ gevaar in het kader van een maatregel waarbij een aangenomen ernstig gevaarsrisico doorslaggevend is – impliceert de afwezigheid van dwangopname onvermijdelijk uitvoeringsproblemen. In feite bestaan er buiten vrijheidsbenaming geen werkelijke dwangmiddelen die kunnen waarborgen dat de tbsa-gestelde zich ook werkelijk houdt aan of meewerkt aan het opgestelde behandelings/begeleidingsplan. Zoals te verwachten kan de in vrijheid verkerende tbsa-gestelde zich onttrekken aan elke behandeling of elk toezicht. Het feit dat dit lang niet altijd willens en wetens zal gebeuren, maar vaak ook het gevolg zal zijn van psycho-sociale omstandigheden die de tbsa-gestelde niet in de hand heeft, doet hieraan niets af.

Dit leidt ertoe dat voor een (althans formeel) geslaagde uitvoering van de tbsa-maatregel, een zekere bereidheid en gemotiveerdheid van de betrokkene essentieel is. Uiteraard impliceert dit tegelijkertijd de verantwoordelijkheid van de uitvoerende instanties om te trachten de betrokkene te overtuigen van de zin van de maatregel en diens motivatie voor medewerking te ontwikkelen en op peil te houden. Een zekere mate van bereidheid en gemotiveerdheid, afhankelijk van de intensiteit van de noodzakelijk geachte behandeling en begeleiding, kan dus worden beschouwd als een noodzakelijke conditie voor de oplegging van de tbsa-maatregel.

Een ander principiële uitvoeringsprobleem betreft de reeds genoemde reactie op het in gebreke blijven van

de tbsa-gestelde bij het nakomen van de aanwijzingen. Volgens Hofstee bestond reeds bij de totstandkoming van de oorspronkelijke tbr-wetgeving de overtuiging dat het 'niet naleven van de gestelde voorwaarden op zichzelf nog geen reden voor de rechter behoeft te zijn om executie van de tbr te bevelen' (Hofstee, 1987, p. 135). Deze redenering is overgenomen bij de nieuwe tbs-wetgeving. In dit geval is echter sprake van een zekere tegenstrijdigheid. Enerzijds lijkt het een logische redenering gezien het feit dat het 'niet onaanvaardbaar' zijn van de gevaarsdreiging het argument was voor het niet opleggen van dwangopname. Het is dus niet de bedoeling dat opname wordt gehanteerd als een 'straf' voor het niet nakomen van de voorwaarden. Anderzijds wordt deze redenering weersproken door de implicatie van de nieuwe 'ambulante' tbs-modaliteit, dat het gevaarsrisico mede wordt bepaald door de uitvoering van de tbsa-maatregel.

Uit de procedure die in de wet is voorzien voor de omzetting van de tbs met aanwijzing in de tbs met verpleging blijkt dat het al of niet nakomen van de aanwijzingen geen groot afzonderlijk belang heeft. Het desbetreffende wetsartikel (WvSr. 38c) stelt uitdrukkelijk als criterium de actuele gevaarsdreiging die moet zijn gebleken uit 'feiten of omstandigheden'. In de praktijk blijkt dit erop neer te komen dat omzetting in tbs met verpleging vrijwel alleen zal worden opgelegd indien een nieuw (tbs-waardig) delict is gepleegd. Bovendien gelden er voor omzetting gelijke procedurele vereisten met betrekking tot psychiatrische rapportering (een recent rapport, uitgebracht door ten minste twee gedragsdeskundigen van verschillende disciplines) als bij de oplegging van tbs met verpleging. Tbs met aanwijzing kan worden opgelegd zonder een dergelijke rapportage.

Uit bestudering van de tbsa-dossiers blijkt in zeker 15% van de gevallen sprake van een problematische ontwikkeling van de tbsa-gestelde, met een serieuze vergroting van het delictgevaar. Desondanks is van alle tot dusver opgelegde tbsa-maatregelen in geen enkel geval tot omzetting overgegaan. In vier gevallen was wel sprake van een *nieuwe* oplegging van tbs met verpleging. In deze gevallen werd dus een nieuwe rechtzaak gehouden naar aanleiding van een nieuw delict. Kennelijk is omzetting van tbs met aanwijzing in tbs met verpleging een moeilijk begaanbaar pad.

De uitvoering van de tbs met aanwijzing

Omtrent de uitvoering van deze nieuwe tbs-modaliteit in de praktijk, is informatie verzameld op basis van de tbs-dossiers en van schriftelijke enquêtes onder de *case managers* van de opgelegde tbsa-zaken. In ruim 90% van de in totaal 72 opgelegde tbsa-gevallen was zowel een persoonsdossier als de Justitiële Documentatie voor onderzoek beschikbaar. In 75% van de gevallen werd door de *case manager* informatie gegeven over het verloop van de maatregel. Achtereenvolgens zullen enkele kenmerken van de tbsa-populatie en van het verloop van de opgelegde maatregelen worden beschreven.

De tbsa-populatie

De criminaliteitsgeschiedenis van de tbsa-populatie wordt in haar *totaliteit* vooral getypeerd door drie elementen: strafbare seksualiteit, geweld en brandstichting. Deze 'typerende' delicten van tbsa-gestelden werden overwegend met een geringe frequentie geregistreerd. Bij slechts zeer kleine percentages (rond 1,5% tot 3% van de totale tbsa-groep) kwamen vijf of meer van dit soort delicten voor op de Justitiële Documentatie. Zeer frequent geregistreerd recidivisme kwam alleen voor (15% met 11 of meer delicten) bij het voor de tbs(a) groep niet typische 'vermogensdelict zonder geweld'.

Zoals mag worden verwacht onderscheidt de tbsa-populatie zich evenals de totale tbs-populatie sterk van het algemeen gangbare patroon van criminaliteit. Over dit laatste zijn geen gelijksoortige gegevens beschikbaar. Een indicatie kan echter worden gevonden door vergelijking met een jaarlijks criminaliteitspatroon van voor de rechter gebrachte zaken. Uit de CBS-gegevens van 1990 blijkt dat geweldpleging (mishandeling en levensdelicten) in 10,6% van de zaken, seksuele (gewelds)delicten in 3,9% en vermogensdelicten in 70,9% van alle Wetboek van Strafrecht-zaken voorkomt.

Gezien het veel voorkomen van (seksuele) geweldsdelicten vormt de tbsa-populatie dus duidelijk een onderdeel van de totale tbs-populatie. Anderzijds blijkt het eigen karakter van de tbsa-populatie uit de relatief hoge percentages niet-gewelddadige seksuele delicten en brandstichting. Met name dit laatste delict

onderscheidt de tbsa-populatie zowel van de totale tbs-populatie, als van de algemene populatie van overtreders van het Wetboek van Strafrecht.

Uit de dossiergegevens over het delict naar aanleiding waarvan de tbsa werd opgelegd, blijkt dat de tbsa-populatie duidelijk minder gewelddadig is dan de doorsnee tbs-populatie. In een aantal opzichten is brandstichting een typisch tbsa-delict te noemen. Vaak bleek sprake van een moeilijk voorspelbaar, chaotisch, compulsief en gestoord gedrag, met een gevaarsdreiging die meestal niet rechtstreeks tegen bepaalde personen is gericht. In een aantal gevallen wordt bij voorbeeld herhaaldelijk in de eigen woning brand gesticht.

Geweldpleging met lichamelijk letsel of dodelijke afloop, komt in de tbs-populatie in 63% van de gevallen voor, tegenover 33% in de tbsa-populatie (Ministerie, pp. 82-83). Bovendien blijkt dat agressieve delicten in de tbsa-populatie in veel gevallen zijn gericht op de eigen directe omgeving, zoals partner, familie- of gezinsleden, enzovoort. Dit was het geval in 32% van de gevallen met een persoon als slachtoffer. Dit gegeven doet uiteraard niets af aan de 'ernst'-component van het begrip 'delictgevaar'. Wel betekent het een zekere beperking van het recidivegevaar.

Al met al kan worden geconcludeerd dat de tbsa-maatregel is opgelegd aan de relatief 'minder delictgevaarlijke' groep waarvoor hij was bedoeld.

Persoonskenmerken van de tbsa-populatie

De voor de tbs-maatregel cruciale vraag in hoeverre de delinquent een bedreiging is voor de veiligheid wordt mede bepaald door psycho-sociale kenmerken zoals de aard van de 'ziekelijke stoornis', de motivatie van de delinquent om zijn gedrag te veranderen en zijn 'aanspreekbaarheid'.

Speciaal met betrekking tot de tbsa-maatregel bestaat grote consensus over het belang van intrinsieke bereidheid bij de tbsa-gestelde om mee te werken aan de vermindering van zijn delictgevaarlijkheid (i.c. de motivatie voor behandeling) (Hofstee, 1987; Daniëls en Van Vliet, 1991; Smit, 1991; Hubben, 1991). Daarnaast speelt ook een rol in hoeverre de tbsa-gestelde (bij voorbeeld qua capaciteiten en sociale omstandigheden) geschikt is voor begeleiding en

supervisie. Door een verstandelijke handicap, psychose of sterk sociaal isolement kan (onafhankelijk van motivatie en delinquentie-patroon) het realiseren van ambulante begeleiding sterk worden bemoeilijkt. Uit de gegevens omtrent de arbeidsstatus ten tijde van het tbsa-delict en de arbeidsgeschiedenis blijkt, wellicht niet onverwacht, een sterk sociaal-probleematisch karakter van de groep tbsa-gestelden. Een meerderheid (60%) van deze populatie was ten tijde van het tbsa-delict werkloos of arbeidsongeschikt. Bij niet meer dan 31% kon worden gesproken van een stabiel en regelmatig arbeidsverleden.

Indicaties met betrekking tot het al of niet bestaan van een sociaal netwerk bevestigen het beeld van de tamelijk sterke marginaliteit van de tbsa-populatie. In 75% van de dossiers bleek de tbsa-gestelde sociaal sterk geïsoleerd te zijn of in een zeer beperkte sociale context te functioneren. In deze gevallen werd bij voorbeeld vermeld dat de tbsa-gestelde buiten zijn partner of naaste familie geen contacten had. In ongeveer 60% van de dossiers waarin informatie werd gegeven over gezinnen/relaties in het leven van de tbsa-gestelde was sprake van ernstige problemen of verbroken relaties.

Er zijn opvallende verschillen in psychiatrische diagnoses in de tbsa-populatie vergeleken met de totale tbs-groep. Met name de diagnose 'anti-sociale persoonlijkheidsstoornis' wordt in de tbsa-groep (27% versus 43%) veel minder gesteld. De tbsa-populatie kan – in de termen van het in 1989 gehouden congres over het raakvlak van psychiatrie en strafrecht – meer als 'Leip' (ziek) en minder als 'Link' (gevaarlijk) worden aangeduid, minder 'psychopathie' en meer 'gekke'. Uit de kwalitatieve dossieranalyse komt naar voren dat de tbsa-groep deels bestaat uit lastige, nauwelijks beïnvloedbare of aanspreekbare delinquenten. Vaak zijn deze personen sterk gestoord en staan zij zeer vervreemd en geïsoleerd in de maatschappij, zonder dat zij daarbij tot ernstig agressief gedrag neigen.

Met andere woorden: de tbsa-populatie staat wellicht dichter bij de doorsnee ggz-populatie dan het geval is bij de totale tbs-populatie. In dit geval is het niet onwaarschijnlijk dat een deel van de tbsa-populatie veel gemeen heeft (of deels samenvalt) met de groep die met civiele dwang (krachtens de Krankzinnigenwet/BOPZ) in de ggz wordt opgenomen.

Zoals eerder gesteld is de bereidheid van de tbsa-gestelde om mee te werken aan de behandeling/begeleiding, de *conditio sine qua non* van deze tbs-modaliteit. Het begrip motivatie wordt nader omschreven als een *intrinsic* motivatie die voortkomt uit een behoefte tot verandering; in tegenstelling tot een extern bepaalde motivatie, die bij voorbeeld voortkomt uit de behoefte de strafrechtelijke consequenties van het delict zoveel mogelijk te ontgaan. Intrinsieke motivatie wordt onder meer verondersteld wanneer de tbsa-gestelde blijk geeft van een sterke 'lijdensdruk' naar aanleiding van het delict (Derks, 1993; Daniëls en Van Vliet, 1991).

Blijkens de informatie uit zowel de dossiers als de enquêtes van de *case managers* is bij aanvang van de maatregel iets meer dan de helft van de populatie 'tamelijk' tot 'sterk' gemotiveerd, een grote minderheid van circa 30% tot 40% is 'niet' of 'weinig' gemotiveerd tot medewerking aan begeleiding/behandeling. Ongeveer de helft van de tbsa-populatie blijkt behoorlijk te hebben meegewerkt aan de uitvoering van de maatregel. Ongeveer een derde van de groep geeft daarentegen blijk van een geringe inzet, onttrekt zich aan of verzet zich tegen de maatregel. In totaal heeft echter niet meer dan circa 10% van de tbsa-gestelden zich uitdrukkelijk aan het contact onttrokken.

Ondanks alle tekortkomingen en dubbelzinnigheden, inherent aan deze maatregel, oordelen de *case managers* over het algemeen tamelijk positief over het verloop van de tbsa. Hun werd gevraagd naar een oordeel over de formele afwikkeling van de tbsa-maatregel, de voortgang van het (voorgenomen) behandelingsproces in de praktijk en eventuele verbeteringen in het psycho-sociale functioneren van de tbsa-gestelde. In al deze gevallen deed tussen de 50% en 60% van de respondenten hier positieve uitspraken over. Een minderheid van tussen de 20% en 30% oordeelde negatief over de voortgang/het succes van de maatregel. Slechts zeer kleine percentages van de ondervraagde *case managers* (rond 5%) gaven te kennen dat de tbsa-gestelde tijdens de loop van de maatregel slechter was gaan functioneren.

De uiteindelijk meer positieve dan negatieve beoordeling van het tbsa-proces in een bepaalde casus, blijkt maar zeer ten dele uit de overtuiging of de tbsa-maatregel *achteraf gezien* wel de juiste maatregel is

geweest. Op de 'gewetensvraag' welke justitiële reactie achteraf de juiste zou zijn geweest, bevestigde niet meer dan 26% van de respondenten de keuze voor de tbsa-maatregel. De grootste categorie (43%) spreekt zich achteraf uit voor enige modaliteit van (forensisch)-psychiatrische opname. De kennelijk grote behoefte aan intramurale behandeling in het kader van een qua karakter typisch ambulante maatregel blijkt één van de belangrijkste praktische knelpunten te zijn bij de uitvoering van de tbsa. Hieronder ga ik daarop nader in.

Intramurale behandeling

De grootste praktische paradox van de tbsa-maatregel doet zich voor wanneer opname ter behandeling in een tbs-instelling als aanwijzing wordt gegeven. Dit is vooral het geval indien de aanwijzing opname in een tbs-kliniek of forensisch psychiatrische kliniek inhoudt. Uit de aard van de maatregel vloeit voort dat dit geen aanwijzing aan het ministerie of aan een bepaalde kliniek is, maar uitsluitend aan de tot de maatregel veroordeelde, die alleen kan worden uitgevoerd op basis van zijn vrijwillige medewerking en de bereidheid van de tbs-instelling.

Aangezien een tbs-kliniek is bestemd voor opname van personen die zijn veroordeeld tot tbs met verpleging, is er voor elke andere opname-titel expliciete toestemming van het ministerie van Justitie nodig. Het ministerie is niet gehouden tot medewerking en zal, zeker bij een gebrek aan opnamecapaciteit, als regel besluiten geen toestemming te verlenen tot opname in een tbs-kliniek. En als deze toestemming wel wordt verleend, dan heeft dit consequenties voor tbs-gestelden die in detentie plaatsing in een kliniek moeten afwachten. Bovendien kunnen de gebruikelijke selectie- en plaatsingsprocedures bij een dergelijke opname in de praktijk moeilijk worden gerealiseerd.

Al deze moeilijkheden en bezwaren hebben betrekking op de tenuitvoerlegging van een aanwijzing tot opname in een forensisch-psychiatrische voorziening. Uit de dossiers blijkt dat van de 56% van de tbsa-gestelden die tijdens de uitvoering van de maatregel (tijdelijk) worden opgenomen, het merendeel (62%) in (een psychiatrische afdeling van) een Algemeen Ziekenhuis terecht komt. Slechts 19% van de opnames

vindt plaats in een forensisch-psychiatrische voorziening.

De 'ambulante' tbs-maatregel blijkt in de praktijk in veel gevallen sterke intramurale aspecten te hebben. Dit hoeft onder enkele voor de hand liggende voorwaarden geen speciaal probleem met zich mee te brengen, bij voorbeeld wanneer de tbsa-gestelde bereid (gemotiveerd) is te worden opgenomen en er bovendien een geschikte instelling beschikbaar is. Wanneer er geen aanmerkelijk veiligheidsrisico in het geding is hoeven er vanuit het justitiële (beveiligings)-perspectief niet veel problemen te zijn wanneer de tbsa-gestelde niet wenst mee te werken aan een medisch-psychiatrisch noodzakelijk geachte opname.

Problemen ontstaan wanneer in de context van de tbsa-maatregel opname wel (mede) is geïndiceerd vanwege het beveiligingsoogmerk, maar niet kan worden gerealiseerd. Dit is met name het geval wanneer de tbsa-gestelde zich verzet tegen en zich onttrekt aan een dergelijke opname. De paradox van deze situatie is duidelijk: de tbsa-maatregel staat uitdrukkelijk geen gedwongen opname toe, terwijl opname tegelijkertijd wel urgent wordt geacht. Ter illustratie een citaat uit een vonnis waarin deze contradictie duidelijk naar voren komt: 'Uit het psychiatrisch rapport blijkt dat de verdachte ten tijde van het telastegelegde delict lijdende was aan een ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens. Er is sprake van een sterk recidivegevaar. Behandeling in een dwangkader acht de psychiater niet nodig, echter een behandeling in een vrijwillig kader is volgens de psychiater te weinig verplichtend. Hij acht intramurale behandeling wel nodig en de enige aangewezen instellingen daarvoor zijn behandelcentra binnen de 'tbs-wereld'. Het advies van de psychiater is verdachte te veroordelen tot een tbs met de aanwijzing dat verdachte zich zal laten opnemen in een tbs-kliniek als de *Pompe-kliniek* of de *Van der Hoevenkliniek*.'

Vervolgens blijkt dat verdachte enkele maanden later inderdaad in een tbs-kliniek wordt opgenomen. In een brief van het ministerie van Justitie wordt er van gewaagd dat de opname weliswaar uit het vonnis voortvloeit maar in wezen, zowel voor verdachte als voor de tbs-instelling niet-verplichtend is:

'... betrokkene heeft ook na opname op elk gewenst moment de mogelijkheid die opname eenzijdig te beëindigen ...' Ten slotte komt een half jaar later een

bericht van de tbs-instelling dat betrokkene zich metterdaad heeft 'onttrokken aan de groep met wie hij buiten was om boodschappen te doen'. Later besluit betrokkene in een gesprek met de instelling, maar kennelijk tegen het advies van de instelling, definitief om zijn behandeling te beëindigen.

De paradox dat een tbsa-gestelde de aanwijzing krijgt opgelegd dat hij zich 'vrijwillig in een door de rechter te bepalen inrichting moet laten opnemen' (Derks, 1993) brengt als het erop aankomt niet alleen evidente beveiligingsproblemen met zich mee, maar kan ook de desbetreffende tbs-instelling voor moeilijk hanteerbare problemen stellen. Een 'vrijwillig' opgenomen tbsa-gestelde temidden van 'gedetineerde' tbs-gestelden kan ernstige groepsdynamische consequenties hebben. Vrijwel onvermijdelijk komt het moment dat de 'vrijwillig' geplaatste zich zal willen onttrekken aan de behandeling als deze pijnlijk en belastend wordt. Met dit proces dreigt de normale gang van zaken binnen de inrichting te worden verstoord: 'Wanneer vervolgens in november en december een aantal verzoeken (zoals verlofaanvragen) wordt afgewezen en zich bovendien conflicten op de werkplaats voordoen, dreigt hij enkele keren dat hij de afkoelingsperiode wil laten ingaan. Dit roept irritaties op bij medepatiënten en groepsleiding, die telkens het gevoel hebben voor het blok te worden gezet. De medepatiënten worden met hun neus op het feit gedrukt dat zij niet kunnen dreigen met weggaan, en de groepsleiding heeft voortdurend het gevoel ter verantwoording te worden geroepen doordat hij de legitimiteit van hun handelen ter discussie stelt' (Derks, 1993). De auteur concludeert dat de "intra-murale-ambulante' tbs' geen hanteerbare mogelijkheid is en pleit voor een door de tbs-instellingen uit te voeren dagbehandeling voor deze tbsa-gestelden.

Het oordeel over de tbsa

Op principiële gronden, gezien de beschikbaarheid van andere juridische instrumenten om dezelfde doelstelling te bereiken, wordt getwijfeld aan de noodzaak van de maatregel (Van Veen, 1992). Daarnaast worden in de literatuur over de tbsa vele praktische bezwaren en moeilijkheden genoemd met betrekking tot de uitvoering van de tbsa-maatregel

(Daniëls en Van Vliet, 1991; Smit, 1991; Hubben, 1989; Van Vliet, 1989). Het gebrek aan praktisch toepasbare sanctiemiddelen en dwangmiddelen, in het geval dat de tbsa-gestelde zich niet houdt aan de voorwaarden, staat hierbij voorop. Maar ook de realiseerbaarheid van de noodzakelijke begeleiding en psycho-medische behandeling staat ter discussie. Hierbij wordt onder meer genoemd dat de reclassering onvoldoende in staat wordt gesteld een dergelijke arbeidsintensieve taak uit te voeren. Ten slotte wordt er vrij algemeen op gewezen dat klinische en ambulante ggz-voorzieningen vaak slecht toegankelijk (geschikt) zijn voor deze populatie plegers van misdrijven. Mogelijke reserves van de geestelijke gezondheidszorg met betrekking tot slecht gemotiveerde, lastige en agerende patiënten en met betrekking tot het beveiligingselement van de tbsa-regeling worden hierbij genoemd (De Turck, 1989).

Tot dusver bestaat weinig inzicht in de vraag hoe er in een brede kring van (potentiële) 'gebruikers' tegen deze tbs-modaliteit wordt aangekeken. Om deze reden heeft het WODC een enquête gehouden onder rechters, officieren van justitie en medewerkers van reclassering (Sociaal Psychiatrische Werkenheid), tbs-instellingen en districtspsychiatrische diensten (DPD). Er werden in totaal 989 vragenlijsten verstuurd. Uiteindelijk werden 190 (19,2 %) vragenlijsten ingevuld getourneerd. Voor de verschillende beroepsgroepen gelden de volgende response-percentages: rechters 12,6%, O.M. 22,2% en DPD/reclassering/tbs 32%.

Het is duidelijk dat betrekkelijk geringe percentages van met name de zittende en staande magistratuur aan het onderzoek hebben deelgenomen. Representativiteit van de steekproef voor de magistratuur in het algemeen mag daarom niet zonder meer worden aangenomen. Gezien de ontvangen reacties is het waarschijnlijk dat de uitval vooral is voorgekomen onder leden van de magistratuur voor wie de tbsa-maatregel in hun beroepsuitoefening niet of nauwelijks relevant is.

Criteria en indicaties

Het element van geweldsrisico blijkt zwaar te wegen bij de vraag welke typen delicten het meest voor de tbsa-maatregel in aanmerking komen. Als 'typische

tbsa-delicten' worden vooral de minder ernstige geweldsdelicten en de niet-gewelddadige seksuele delicten aangewezen. Er blijkt met betrekking tot dit punt een zekere tegenstrijdigheid. Geweldsdelinquentie is een belangrijke indicatie voor de tbsa-maatregel, maar tegelijkertijd is deze vanwege de delictgevaarlijkheid in samenhang met het aan de tbsa inherente beveiligingsprobleem ook de belangrijkste contra-indicatie.

Uit de enquête komen twee geheel verschillende, speciaal voor deze maatregel geschikte geachte, typen delinquenten naar voren. Enerzijds zijn dat de goed gemotiveerden, aanspreekbaren en behandelbaren, die een gunstige prognose voor begeleiding/behandeling hebben. Hierbij geldt bovendien dat er sprake zou moeten zijn van gunstige sociale condities in het bestaan van de tbsa-gestelde. Vaste huisvesting, dagelijkse bezigheden en een enigszins stabiele sociale omgeving zijn op zichzelf al risicoverminderende factoren, die bovendien de bereikbaarheid van de tbsa-gestelde voor begeleiding sterk bevorderen. Tachtig procent van de respondenten is het eens met de stelling dat 'voor tbsa vaste huisvesting en enig sociaal netwerk minimaal noodzakelijk zijn.'

Anderzijds blijkt uit genoemde indicaties dat ook een groep moeilijk bereikbare en slecht gemotiveerde delinquenten voor de tbsa in aanmerking komt. Dit zijn vooral de hardnekkige, lastig-gestoorde, moeilijk te beïnvloeden maar niet al te gevaarlijke recidivisten. In deze voor justitie moeilijk te 'vatten' groep komen veel chaotische, sterk sociaal dysfunctionerende, zeer frequent recidiverende personen voor. Vaak zijn het in psychiatrisch opzicht onberekenbare 'border-line'gevallen, die sterk zorgbehoefstig zijn en veel maatschappelijke overlast kunnen veroorzaken. Door het beperkte acute gevaar dat zij veroorzaken biedt de BOPZ voor deze groep geen mogelijkheid. In wezen vervult de tbsa hier de functie van (geeft een titel voor) een sociaal-psychiatrische zorgvoorziening. Binnen de tbsa-populatie vallen vooral veel brandstichters in deze categorie.

Samenvattend concluderen we dat er twee categorieën delinquenten zijn voor wie de tbsa relatief het meest geïndiceerd wordt geacht:

– goed begeleidbaren en goed gemotiveerden met een matige delictgevaarlijkheid;

- moeilijk aanspreekbaren met een geringe delictgevaarlijkheid.

Knelpunten en mogelijke verbeteringen

Met betrekking tot de tbsa kunnen twee typen problemen worden onderscheiden. Deze kunnen de maatregel *ten principale* betreffen of betrekking hebben op *uitvoeringsproblemen* met de maatregel. In het eerste geval is oplossing van de problemen denkbaar door wetswijziging of schrappen van de maatregel, in het tweede geval zou kunnen worden volstaan met het verbeteren van de uitvoeringspraktijk van de tbsa. Het onderscheid tussen beide soorten problemen zal overigens niet altijd duidelijk zijn.

Op vragen naar 'de redenen voor het geringe gebruik' en 'de belangrijkste knelpunten bij de tbsa-maatregel' noemen de 'gebruikers' vooral fundamentele problemen van juridische aard. Het gebrek aan dwangmiddelen, sancties, reële mogelijkheden tot omzetting in gedwongen verpleging is veruit het meest vermelde bezwaar. Rond driekwart van de ondervraagden noemt dit als de belangrijkste tekortkoming van de tbsa-maatregel. De volgende citaten zijn in dit opzicht veelzeggend:

- 'Maatregel is een 'papieren tijger'. Een aanwijzing niet opvolgen betekent geenszins overgaan tot een tbs met verpleging!'
- 'Ontbreken van sanctiemogelijkheden voor justitie en de begeleidende reclassering doet deze maatregel een 'doodgeboren kind' zijn.'

Ook het hieraan verwante bezwaar dat de maatregel, vanwege de in de tbs-wetgeving opgenomen rechtswaARBorgen, een juridisch te zwaar en omslachtig middel is, wordt veel genoemd. Met name wordt verwezen naar de praktische onuitvoerbaarheid van art. 38c WvS bij een noodzakelijk geachte omzetting in tbs met verpleging. Aangevoerd wordt dat deze omzetting in de praktijk alleen kan geschieden bij het vóórkomen van een nieuw feit (dus als het te laat is).

Eén van de respondenten drukte de problemen met de tbsa-maatregel in het geval de uitvoering ervan dreigt mis te lopen als volgt uit: 'Als 'stok-achter-de-deur-maatregel' is het vanwege zijn zwaarte ongeschikt.' Dit zou dus betekenen dat de maatregel

weinig wordt opgelegd omdat daarmee de geschiktere 'stok achter de deur' van de gevangenisstraf niet meer kan worden gehanteerd. Deze verklaring is zeker plausibel gezien het tamelijk grote aantal respondenten dat uitdrukkelijk een voorkeur uitspreekt voor de voorwaardelijke gevangenisstraf met bijzondere voorwaarde als alternatief voor de tbsa.

Een minderheid van respectievelijk 26% en 18% is het er mee oneens dat tbsa-gestelden die zich niet aan de aanwijzingen houden in hechtenis dan wel in tbs-verpleging zouden moeten worden opgenomen. Twintig procent van de respondenten is het oneens met de stelling dat de voorwaardelijke tbr een beter hanteerbare maatregel was dan de huidige tbsa. Slechts 3% van de respondenten verwerpt de stelling dat 'onder de huidige condities de toepassing van de tbsa niet kan worden uitgebreid'.

Zoals met elke vorm van (justitieel) beleid staat vrijwel altijd de optie open om de praktische uitvoering ervan te verbeteren, knelpunten weg te nemen en de voorwaarden voor een bevredigend functioneren van de maatregel te optimaliseren. De vraag of verbetering van het functioneren van de tbsa-maatregel in theorie mogelijk is, is dus minder van belang dan de volgende vragen:

- In hoeverre wordt in het forum van beroepshalve betrokkenen aan een dergelijk streven belang gehecht?
- Wat is de noodzaak van een dergelijk streven gezien mogelijke alternatieven voor de maatregel?
- Wat zijn de aan een dergelijk streven verbonden kosten en baten?

Wij zullen met name ingaan op het eerste en het laatste punt. De meningen over de wenselijkheid van grotere (dan de huidige minimale) toepassing van de tbsa-maatregel blijken sterk te zijn verdeeld. Gelijke groepen van ruim een derde verklaren zich voor of juist tegen een dergelijk streven. In dit geval bestaat een sterk en wellicht niet onverwacht verschil tussen de beroepsgroepen. Ruim 63% van de uitvoerders (DPD/reclassering/tbs) spreekt een voorkeur uit voor het streven naar meer toepassing van tbsa onder voorwaarde van een verbeterde uitvoeringspraktijk. Bij de zittende en staande magistratuur geldt dit voor minder dan 30%. Meer eenstemmigheid bestaat er over de vraag of onder de huidige condities meer intramurale tbs-opleggingen zouden kunnen worden

vervangen door de tbsa. Bij alle beroepsgroepen meent een meerderheid dat dit niet het geval is.

Wij kunnen dus concluderen dat vooral de opleggers, rechters en O.M., weinig vertrouwen hebben in de potentiële mogelijkheden van de tbsa, terwijl de uitvoerders meer belang hechten aan het verbeteren van de kwaliteit van de maatregel. Als belangrijke verbeteringen van de uitvoering worden – afgezien van het bovenal komende punt van het kunnen stellen van sancties op het zich niet houden aan de aanwijzingen – vooral de volgende genoemd:

- De toegankelijkheid van intramurale en extramurale ggz-voorzieningen zou moeten worden vergroot.
- De positie van de Sociaal Psychiatrische Werkzaamheid zou (mogelijk in samenwerking met de DPD) moeten worden versterkt.
- Er zou een intensief samenwerkingsverband moeten worden gerealiseerd met (poli)klinische forensisch-psychiatrische instellingen.

Conclusie

Deze conclusie is mede gebaseerd op enkele van de belangrijkste punten die naar voren kwamen uit de eerder genoemde paneldiscussie met professionele betrokkenen bij oplegging en uitvoering van de tbsa: rechters, officieren van justitie, advocatuur, reclas-sering, departementale beleidsdirectie, tbs-instelling en districts-psychiatrische dienst.

Het uit het onderzoek naar voren komende beeld van de tbsa als een onpraktische, weinig geloofwaardige maatregel werd vrijwel eenstemmig bevestigd. Het uiteindelijke oordeel was dat de tbsa zonder pijn zou kunnen worden gemist uit het repertoire van strafrechtelijke mogelijkheden. Er bestaat reeds een scala van middelen waaraan de tbsa in wezen weinig toevoegt. Het gaat er bij de tbsa om te bereiken dat er een serieuze ‘sanctie’ op delinquent gedrag wordt gesteld, waarbij wordt getracht om deze (ten dele) te laten bestaan uit een vorm van psychosociale behandeling/begeleiding.

De doelstellingen van de maatregel (vergelding, behandeling en beveiliging) kunnen ook – en volgens de meeste deelnemers beter – worden bereikt door het opleggen van een bijzondere voorwaarde bij een (deels) voorwaardelijke straf. Hierbij kwam naar

voren dat een wettelijke uitbreiding van de termijn waarover een bijzondere voorwaarde kan worden opgelegd tot bij voorbeeld drie jaar, een afdoende alternatief voor de tbsa mogelijk zou maken.

Over het algemeen wordt weinig verwacht van wetswijzigingen om de fundamentele bezwaren tegen de tbsa te ondervangen. Procedurele belemmeringen voor een slagvaardiger beleid bij een slecht verlopende maatregel zouden weliswaar betrekkelijk eenvoudig kunnen worden weggenomen. Dit is echter niet het geval voor de cruciale vraag of tot vrijheidsbeneming (opname ter verpleging) in het kader van de tbs kan worden overgegaan. Daarvoor blijven alle wettelijke vereisten (acute gevaarsdreiging, ontoerekeningsvatbaarheid en de relatie tussen stornis en delict) immers onverkort bestaan.

Als theoretische mogelijkheid werd geopperd om onverkort tbs op te leggen en deze in het geval dat tbsa zou zijn geïndiceerd te 'schorsen', bij voorbeeld door direct tot proefverlof over te gaan. In deze gevallen zou bij gevaarsdreiging of bij een acute (intramurale) behandelingsnoodzaak direct tot opname kunnen worden overgegaan. Vooral de rechters in het gezelschap zagen echter onoverkomelijke bezwaren bij een dergelijke constructie. In dat geval zou de rechter als het ware een zeer ruime machtiging aan de behandelaars/begeleiders geven om al of niet te besluiten tot vrijheidsbeneming. Dit lijkt onwenselijk en is mogelijk zelfs strijdig met de grondwet.

Literatuur

Daniëls, D., J.A. van Vliet

Met een open deur; advisering en tenuitvoerlegging van de terbeschikkingstelling met aanwijzingen Sancties, nr. 3, 1991, pp. 154-165

Derks, F.C.H.

Praktijkervaringen rond de tbs met aanwijzingen
Delikt en delinkwent, januari 1993

Emmerik, J.L. van

Tbs en recidive; een vervolgstudie naar recidive van ter beschikking gestelden van wie de maatregel is beëindigd in de periode 1979-1983
Arnhem, Gouda Quint, 1989, WODC, Onderzoek en beleid nr. 95

Hofstee E.J.

Enige jurisprudentie inzake de tbs
Delikt en delinkwent, 21c jrg., 1991, nr. 4, pp. 363-386

Hofstee, E.J.

Tbr en tbs; de tbr in rechtshistorisch perspectief
Arnhem, Gouda Quint BV, 1987

Hofstee, E.J.

Van tbr naar tbs

Zwolle, Tjeenk Willink, 1989,
Studiepockets strafrecht, nr. 18

Hubben, J.H.

*Rechtspositie en behandeling in de
(ambulante) tbs*

In: *Link & Leip; Reclassering
tussen strafrecht en geestelijke
gezondheidszorg*. Inleidingen
symposium 2 november 1989

Ministerie

*Ministerie van Justitie, tbs een
bijzondere maatregel (De tenuit-
voerlegging van de maatregelen
van tbs, referentienota)*

Den Haag, 1991

Smit, J.

*Reclassering en de tbs zonder
verpleging*

Proces, 70e jrg., nr. 10, 1991,
pp. 284-295

Turck, L.H.J. de

*Voldoende terrein voor vruchtbare
samenwerking*

In: *Link & Leip, Reclassering
tussen strafrecht en geestelijke
gezondheidszorg*. Inleidingen
symposium 2 november 1989

Veen, T.W. van

De tbs onder het vergrootglas
Delikt en delinkwent, 22e jrg.,
nr. 6, 1992, pp. 547-562

Vliet, J.A. van

Onbegonnen werk?

In: *Link & Leip; Reclassering
tussen strafrecht en geestelijke
gezondheidszorg*. Inleidingen
symposium 2 november 1989

De wet ter bescherming van de maatschappij in België

prof. dr. J. Goethals*

De strafrechtelijke aanpak van de geesteszieke delinquent wordt in België enerzijds geregeld door art. 71 van het Strafwetboek (Sw.) en anderzijds door de Wet ter Bescherming van de Maatschappij van 1 juli 1964, die de wet van 9 april 1930 vervangt (verder genoemd de wetten B.M. van 9 april 1930 en 1 juli 1964). Art. 71 Sw. voorziet dat 'er geen misdrijf is wanneer de beschuldigde of de beklaagde op het ogenblik van het feit in staat van krankzinnigheid was of wanneer hij gedrongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan'. De wet ter Bescherming van de Maatschappij maakt het mogelijk verdachten 'die zich op het ogenblik van de berechting bevinden in een staat van krankzinnigheid, een erge staat van geestestoornis of van zwakzinnigheid die hen ongeschikt maakt om hun daden te beheersen' aan een speciale beveiligingsmaatregel, internering genoemd, te onderwerpen.¹

In dit artikel wordt deze wet kort voorgesteld vanuit een historische en een juridische invalshoek. Verder worden enkele morfologische gegevens gepresenteerd. Daarna wordt het Belgische stelsel vergeleken met de Nederlandse tbr/tbs-regeling. Geconcludeerd wordt dat, hoewel beide wetten in dezelfde tijd tegen eenzelfde problemenachtergrond tot stand zijn gekomen, naast enkele gelijkenissen, heel wat fundamentele verschillen bestaan. Dit geldt niet alleen voor de juridische vormgeving van beide stelsels, maar zeker ook voor de toepassing ervan.

* De auteur is als hoofddocent verbonden aan de rechtenfaculteit van de KU Leuven.

De wet B.M. in historisch perspectief

De interneringsmaatregel werd in België ingevoerd door de Wet ter Bescherming van de Maatschappij van 9 april 1930. Vóór deze datum hadden de rechters enkel de beschikking over art. 71 Sw. (voordien art. 64 Sw.) dat sinds 1820 in het Sw. was opgenomen. Beklaagden die krachtens artikel 71 Sw./64 Sw. van vervolging ontslagen werden of vrijgesproken, konden dan wel op vordering van het O.M. in een krankzinnigeninrichting worden opgenomen ('gecolloceerd') waar zij aan dezelfde regels werden onderworpen als de gewone krankzinnigen. Ontslag uit een dergelijke instelling was mogelijk op verzoek van de familie van de zieke of van de administratieve overheid, of op medische bevestiging dat de zieke genezen was. Wel diende het O.M., dat de collocatie gelast had, te worden ingelicht. Het O.M. kon in beroep gaan bij de Bestendige Deputatie (het Bestuur) van de provincie waarin de instelling gelegen was. Beklaagden, in beschuldiging gestelden en veroordeelden dienden na hun ontslag uit de krankzinnigeninrichting, opnieuw te worden opgesloten in de instelling waarin zij voordien verbleven, tenzij hun straf was uitgeboet. De gecollocerde zelf kon zijn vrijstelling bepleiten bij de voorzitter van de rechtbank van het arrondissement waarin de instelling was gelegen (Van de Kerchove, 1987, 1988).

De praktijk toonde aan dat de rechters de term krankzinnigheid erg breed interpreteerden en ook vormen van geestesstoornis die niet als krankzinnigheid konden worden bestempeld, doch die een belangrijke aantasting van de verantwoordelijkheid meebrachten, met deze krankzinnigheid assimileerden. Andere delinquenten, die slechts als 'verminderd toerekeningsvatbaar' werden beschouwd, werden wel gestraft, zij het dan proportioneel aan de graad van hun toerekeningsvatbaarheid, omdat de verminderde toerekeningsvatbaarheid als verzachtende omstandigheid werd gehanteerd (Cornil, 1946).

Onvrede

De wettelijke regeling, als ook de toepassingsmodaliteiten van het collocatiestelsel, gaven anno 1900 aanleiding tot zeer ernstige kritieken. Enerzijds werd de aanpak van de verminderd toerekeningsvatbaren

afgekeurd; anderzijds verzette men zich tegen het feit dat de (bijna) volledig ontoerekeningsvatbaren van rechtsvervolging werden ontslagen of vrijgesproken, en opgesloten in krankzinnigeninrichtingen.

Wat de verminderd toerekeningsvatbare delinquenten betreft werden twee kritieken geuit. Vanuit wetenschappelijke hoek werd de dichotomie toerekeningsvatbaar-ontoerekeningsvatbaar als verouderd afgedaan, omdat tussen beide zovele tussenstadia en -vormen zijn terug te vinden dat het onderscheid niet scherp kan worden getrokken. De nieuwe inzichten in de criminele antropologie hadden de medici trouwens duidelijk gemaakt dat bij alle wetsovertreders 'defecten' aanwezig waren, verschillend weliswaar naar vorm en intensiteit, doch van dien aard dat niet één specifieke subgroep (volledig ontoerekeningsvatbaar), doch alle subgroepen aan diagnostisch onderzoek moesten worden onderworpen met het oog op penitentiaire classificatie (Vervaeck, 1921, 1924).

De andere kritiek, vooral door juristen verwoord, hield in dat het inroepen van de verminderd ontoerekeningsvatbaarheid als verzachtende omstandigheid geen garanties bood voor de samenleving: gevaarlijke personen bleven in de samenleving of kwamen er terug na korte straffen, en vormden dus een voortdurend veiligheidsrisico (Cornil, 1932). Rechters grepen daarom vaak naar de totale ontoerekeningsvatbaarheid, om op deze wijze de collocatie van de beklagde mogelijk te maken.

Dit laatste gebeurde evenwel ook niet probleemloos, zo blijkt uit de houding tegenover de collocatie van volledig ontoerekeningsvatbaren. Aangeklaagd werd dat de maatschappij ontoereikend beschermd werd, onder meer omdat de rechter alle initiatief en bevoegdheid tot collocatie uit handen gaf aan gemeentelijke overheden en parket (O.M.). Men vond dat gecollocerden veel te snel in vrijheid werden gesteld, want dat kon op eenvoudig advies van de geneesheer (Van de Kerchove, 1987, 1988). En ook de geneesheren zelf zagen problemen rond de veiligheid in de instellingen, want de gecollocerde delinquenten belastten het interne regime van de instellingen en vormden een voortdurend ontsnappingsgevaar. Naast de veiligheidsargumenten werden eveneens morele motieven tegen de collocatie van delinquenten ingeroepen. Men vond het onaanvaardbaar dat delinquente en niet-delinquente geesteszieken vermengd

werden in de psychiatrische inrichtingen, waartegen vooral familieleden van gewone psychiatrische patiënten in opstand kwamen (Van de Kerchove, 1987, 1988).

Een derde punt van kritiek was dat wat de straftoemeting betreft elk beginsel van gelijke behandeling met voeten werd getreden. Sommige beklaagden die ontoerekeningsvatbaar werden verklaard, werden opgesloten, terwijl andere, gelijkaardige gevallen in vrijheid werden gesteld (Vervaeck, 1924; Cornil, 1932). En ten slotte bestond ook kritiek op de voorwaarden waaronder deskundigen informatie moesten inwinnen van de beklaagden. De geneesheren hadden behoefte aan een onderzoeksmilieu, waarin zij simulanten konden ontdekken en onwillige verdachten dwingen zich aan een psychiatrisch onderzoek te onderwerpen (Collin, 1931; Vervaeck, 1927).

Op zoek naar alternatieven

Oplossingen voor deze problemen werden gezocht in een dubbele richting. Enerzijds werd vanaf het begin van de jaren twintig, onder invloed van de sociaal-verweerdachte die zich erg sterk liet voelen, een aantal voorstellen geformuleerd om de strafwet grondig te veranderen en een (nieuwe) wet op de 'abnormale' wetsovertreders te creëren. Dit zou uiteindelijk gerealiseerd worden in 1930.

Anderzijds, en dit reeds vóór initiatieven voor een dergelijke wet werden genomen, werd gezocht naar mogelijkheden om deze problemen op te lossen binnen de grenzen van de bestaande strafwet. Gedacht werd aan gevangenisasielen, waarin de krankzinnige wetsovertreders zouden kunnen worden geïnterneerd (Van de Kerchove, 1988), aan speciale annexen, aangehecht aan bestaande inrichtingen voor krankzinnigen (Willemaers, 1900) en aan de oprichting van psychiatrische annexen binnen gevangenissen (Heger-Gilbert, Vervaeck, 1919, 1921).

De beide eerste alternatieven werden nooit (politieke) werkelijkheid. Door kwartieren op te richten in bestaande psychiatrische inrichtingen zou enkel een bestaande problematische toestand worden bestendig, en daar was geen enkele medicus voorstander van. Gevangenisasielen waren weliswaar hard bepleit door de medici, maar politiek onhaalbaar, hoewel wetsvoorstellen terzake werden ingediend. Vanaf 1921 werden dan in het kader van de

Penitentiair Antropologische Dienst (medische dienst van de gevangenen, opgericht in 1920) enkele psychiatrische annexen opgericht (Antwerpen en Gent in 1921, Vorst in 1922 en Leuven in 1923), die vrij snel intensief werden gebruikt (Vervaeck, 1932).

Een nieuwe wet

Vanaf de jaren twintig was onder de bezielende leiding van toenmalig minister Vandervelde, een bewonderaar van A. Prins, de eminente Belgische strafjurist en inspecteur-generaal van de gevangenen, aan het ontwerp van een nieuwe wet gesleuteld. Na heel wat vinnige discussies in het parlement resulteerde dit voorstel in de nieuwe Wet ter Bescherming van de Maatschappij tegen abnormalen en gewoontemisdadigers van 9 april 1930. Deze wet werd op 1 januari 1931 van kracht en werd later vervangen door de wet van 1 juli 1964, die slechts enkele wijzigingen in de bestaande wet aanbracht (zie Goethals, 1991).

De wetten B.M. van 1930 en 1964

De nieuwe Wet ter Bescherming van de Maatschappij maakte het mogelijk verdachten die een misdrijf of wanbedrijf hebben gepleegd en die zich op het ogenblik van de berechting bevinden in een staat van krankzinnigheid, een ernstige graad van geestesstoornis of zwakzinnigheid die hen ongeschikt maakt hun daden te beheersen, aan een dwangverpleging (internering) of een psychiatrische observatie (in observatiestelling) te onderwerpen.

Een in observatiestelling is een gespecialiseerde maatregel waaraan verdachten die zich bevinden in een van de hierboven geschetste toestanden, kunnen worden onderworpen met het oog op een efficiënte psychiatrische voorlichting van de rechter. Deze maatregel wordt evenwel nauwelijks nog toegepast en wordt daarom hier verder buiten beschouwing gelaten (zie Dupont, Verstraeten, 1990).

Het opleggen van de internering

De wet B.M. maakt het mogelijk verdachten aan een dwangverpleging te onderwerpen wanneer drie

voorwaarden (gelijktijdig) zijn vervuld:

- De verdachte moet een wanbedrijf of misdaad hebben gepleegd.
- De verdachte moet zich op het ogenblik van de berechting bevinden in een staat van krankzinnigheid, een ernstige graad van geestesstoornis of zwakzinnigheid die hem ongeschikt maakt zijn daden te beheersen.
- De betrokkene moet sociaal 'gevaarlijk' zijn.

Rechtspraak van het Hof van Cassatie maakt duidelijk dat de rechter ten gronde soeverein en in feite oordeelt over de laatste twee voorwaarden, zonder dat hij daarbij gebonden is door een eventueel advies van een deskundige. Verder moeten de drie voorwaarden samen vervuld zijn. Indien een rechter van oordeel is dat de betrokkene zich weliswaar bevindt in één der geestestoestanden opgesomd in de wet, doch dat hij niet gevaarlijk is voor de maatschappij, moet hij afzien van internering. In dit geval kan de rechter ook geen straf opleggen en zal hij de beklagde moeten vrijspreken.

Deze dwangverpleging kan worden gelast door een onderzoeksgerecht en door een vonnisgerecht. Tegen de beslissingen van de onderzoeksgerechten die een internering gelasten zijn dezelfde rechtsmiddelen mogelijk (verzet, hoger beroep en beroep in cassatie) in dezelfde vormen en binnen dezelfde termijnen als tegen de beslissingen van de vonnisgerechten.

Sinds 1 juli 1964 wordt deze maatregel uitgesproken voor onbepaalde duur. Voordien werden termijnen opgelegd van vijf, tien of vijftien jaar, in functie van de kwalificatie van het delict.

De uitvoering van de maatregel

De bevoegdheid over de uitvoering van de interneringsmaatregel wordt in de wet B.M. toevertrouwd aan een speciale commissie: de commissie ter bescherming van de maatschappij (C.B.M.). Deze commissies zijn samengesteld uit een (ere)magistraat-voorzitter, een advocaat en een geneesheer. Een ambtenaar door de minister van Justitie aangewezen neemt het ambt van secretaris waar. Aan de zittingen van deze commissie wordt eveneens verplichtend deelgenomen door de procureur des Konings van het gerechtelijk arrondissement waar de psychiatrische

annexe zich bevindt en door de raadsman van de geïnterneerde. Ook de directeur of de geneesheer van de instelling waar de betrokkene verblijft dient te worden gehoord. Ten slotte kunnen ook gedelegeerden van reclasserings- of voogdijdiensten aan de debatten deelnemen. Tijdens de beraadslagingen en de beslissingen zijn evenwel enkel de drie leden en de secretaris aanwezig. Momenteel functioneren landelijk acht van dergelijke commissies die elk een bepaald geografisch gebied bestrijken.

De C.B.M.'s beschikken over zeer uitgebreide bevoegdheden. Ze wijzen de inrichting aan waar de internering moet worden uitgevoerd, gelasten eventueel de overbrenging van geïnterneerden naar een andere instelling, kunnen vormen van beperkte vrijheid (beperkte vrijheid, uitgangsverlof, begeleid uitgangsverlof, verlof) en definitieve invrijheidstelling of vrijheid-op-proef toestaan en moeten advies geven nopens de internering van veroordeelden en zich uitspreken over de heropsluiting van geïnterneerden vrij-op-proef.

De maatregel wordt uitgevoerd in rijksinstellingen. Anno 1992 beschikt de overheid over (bijzondere) Afdelingen Sociaal Verweer in de strafinrichtingen van Merksplas (mannen), Turnhout (mannen), Brugge (mannen en vrouwen) en Vorst (vrouwen), en over een Inrichting ter Bescherming van de Maatschappij (te Paifve bij Luik, mannen). De C.B.M.'s plaatsen bovendien nogal wat geïnterneerden in de psychiatrische inrichtingen van Bergen (vrouwen) en Doornik (mannen), die tot de bevoegdheid van de Franse Gemeenschap behoren en (sinds de wetwijziging van 1964) ook in algemeen psychiatrische inrichtingen 'die daarvoor geschikt zijn vanuit het oogpunt van veiligheid en verzorging'. Van deze modaliteit mag evenwel enkel gebruik gemaakt worden 'omwille van therapeutische redenen en bij speciaal met redenen omklede beslissing'.

De C.B.M. kan de geïnterneerde een vorm van beperkte vrijheid toestaan. De wet B.M. zelf voorziet dat een geïnterneerde onder bepaalde voorwaarden de inrichting kan verlaten om een beroep uit te oefenen of een opleiding te volgen. Een dergelijke beperkte vrijheid kan voor langere termijnen worden toegestaan (langer dan negen maanden). Verder kunnen de commissies krachtens ministeriële omzendbrieven (begeleid) uitgangsverlof toestaan met het oog op

familie- of vriendenbezoek, het vervullen van administratieve taken of als test voor een mogelijke invrijheidstelling. In geval van begeleid uitgaansverlof kan de geïnterneerde gedurende enkele uren de instelling verlaten onder begeleiding van een betrouwbare derde. Ten slotte kan ook verlof worden toegestaan. De geïnterneerde krijgt dan toestemming om, mits bepaalde voorwaarden worden nageleefd, minstens één en gewoonlijk drie nachten door te brengen bij familie.

De invrijheidstelling

De C.B.M. beschikt over de bevoegdheid geïnterneerden vrij te stellen op proef of definitief. Zij kan dat ambtshalve, op verzoek van de procureur des Konings, of op verzoek van de geïnterneerde of zijn raadsman. In tegenstelling tot de wet van 9 april 1930, die bepaalde dat de commissie verplicht was tot invrijheidstelling over te gaan 'indien de toestand van de betrokkene in een voldoende mate was verbeterd', bepaalt de wet van 1 juli 1964 dat de commissie daar nu soeverein over kan oordelen, doch dat ze niet alleen rekening moet houden met de geestestoestand, doch ook met de eis 'dat de voorwaarden voor de reclassering vervuld zijn'. Onder 'verbeterd' moet worden verstaan niet dat de betrokkene genezen is, doch dat de pathologie vrijwel overwonnen is of dat men deze onder controle heeft (Dupont, Verstraeten, 1990).

Met het oog op deze besluitvorming kan de commissie het advies inwinnen van een door haar gekozen geneesheer die al dan niet tot de rijksadministratie behoort. De directeur of de geneesheer van de inrichting moet worden gehoord. De geïnterneerde kan zich ook laten onderzoeken door een geneesheer van zijn keuze en diens advies aan de C.B.M. voorleggen. Met de voorwaarde 'dat de reclassering moet vervuld zijn' verwijst de wetgever naar de noodzaak dat er voldoende garanties zijn dat een geïnterneerde zonder risico's in de samenleving kan worden gereïntegreerd. Over deze voorwaarden oordeelt de C.B.M. in feite en op onaantastbare wijze, en daarbij is ze niet verplicht de adviezen van de directeur of de geneesheer van de inrichting te volgen (cassatierechtspraak). Wordt een verzoek van een geïnterneerde tot invrijheidstelling op proef

afgewezen, dan kan het niet hernieuwd worden voor het verstrijken van een termijn van zes maanden.

Wordt de invrijheidstelling gelast op proef, dan wordt de geïnterneerde onderworpen aan een sociaal-geneeskundige voogdij, waarvan aard, duur en modaliteiten worden vastgelegd door de C.B.M. De wet van 9 april 1930 hanteerde hier voogdijtermijnen van één jaar. Na gunstige afloop van de proeftermijn wordt de invrijheidstelling definitief. De wet heeft aan de voorzitter van de commissie ook de bevoegdheid gegeven in dringende gevallen de voorlopige invrijheidstelling van de geïnterneerde te gelasten. Deze beslissing dient evenwel gemeld te worden aan de procureur des Konings, en voorgelegd aan de C.B.M. die tijdens haar eerstvolgende vergadering daarover uitspraak doet.

Tegen een weigering tot invrijheidstelling op proef staat geen beroep open voor de geïnterneerde. Sinds de wetwijziging van 1964 beschikt de procureur des Konings wel over de bevoegdheid om in verzet te gaan tegen een beslissing tot invrijheidstelling door de C.B.M. Een hoge Commissie ter Bescherming van de Maatschappij dient dan over dit verzet te beslissen.

Aan een 'invrijheidstelling-op-proef' kan een einde gemaakt worden indien 'in de gedragingen of in de geestestoestand van de betrokkene een gevaar voor de maatschappij aanwezig is'. Dit is onder meer het geval wanneer hij zijn voogdijvoorwaarden niet nakomt of nieuwe feiten pleegt. In een dergelijk geval kan de geïnterneerde met proefontslag worden opgesloten in de psychiatrische annexe op bevel van de procureur des Konings van het arrondissement waar hij werd aangetroffen (onder de wet van 9 april 1930 was de procureur des Konings daar toe verplicht). De C.B.M. dient nadien de vraag tot heropname te onderzoeken, en kan de betrokkene opnieuw laten opsluiten, maar ook (zelfs definitief) opnieuw vrijstellen.

De C.B.M.'s beschikken ook over de bevoegdheid de geïnterneerden definitief in vrijheid te stellen. Wordt dit verzoek afgewezen dan kan het niet hernieuwd worden binnen een termijn van zes maanden. Voor een definitieve invrijheidstelling is een voorafgaande invrijheidstelling op proef niet vereist. De C.B.M. oordeelt in feite en op onaantastbare wijze of de voorwaarden voor de definitieve invrijheidstelling vervuld zijn.

Aan te wenden rechtsmiddelen

Behoudens het verzet van de procureur des Konings tegen beslissingen met betrekking tot invrijheidstelling heeft de wetgever geen specifieke rechtsmiddelen voorzien tegen de beslissingen van de commissies. Bovendien bestond lange tijd onduidelijkheid over het rechtskarakter van de beslissingen van deze C.B.M.'s. Zijn het administratieve beslissingen, en dus vatbaar voor annulatieberoep voor de Raad van State, of zijn het beslissingen die het karakter hebben van rechterlijke beslissingen, en dus vatbaar voor cassatieberoep? Tot op vandaag heeft de Raad van State zich onbevoegd verklaard voor annulatieberoepen tegen beslissingen van de C.B.M.'s, op grond van het argument dat het beslissingen betreft waarbij de C.B.M.'s meewerken aan de uitvoering van vonnissen en arresten uitgesproken door rechtscollèges van de rechterlijke macht (Mattheussen, 1982).

Tot in 1968 verklaarde ook het Hof van Cassatie cassatieberoepen tegen beslissingen van de C.B.M.'s onontvankelijk op grond van het feit dat beslissingen, uitgaande van een administratieve overheid, geen vonnissen en arresten zijn waartegen cassatieberoep openstaat. In een beginselverklaring van 15 februari 1968 heeft het Hof zijn jurisprudentie gewijzigd en aanvaardt het nu cassatieberoepen tegen de beslissingen van de commissies voor zover die betrekking hebben op de persoonlijke vrijheid van de geïnterneerde, dus op zijn opsluiting en invrijheidstelling. Niet vatbaar voor cassatie zijn onder meer de beslissingen over de keuze van de inrichting, overbrenging naar een andere instelling, modaliteiten van verlof en beperkte vrijheid (cassatierechtspraak).

Enkele morfologische gegevens

Cijfermateriaal betreffende de wet B.M. is schaars. Nationale cijfers kunnen worden gehaald uit de Gerechtelijke Statistieken die jaarlijks (zij het met een vertraging van ongeveer vijf jaar) cijfers publiceren rond de toemeting van de maatregel naar rechtsgebied, type rechtbank, aard van de gepleegde delicten en sekse. Andere populatiekenmerken op nationale schaal vallen uit deze Gerechtelijke Statistieken niet te achterhalen. Deze schaarse gegevens vullen wij

daarom aan met enkele berekeningen die wij via een dossieranalyse op het bestand van de C.B.M. Leuven hebben uitgevoerd (Eyssen, 1984; Goethals, 1991). Op basis van deze analyses konden we vier populatieprofielen beschrijven:

- de populatie die na 1945 werd geïnterneerd en vóór 1964 definitief vrijgesteld (N=287; cohorte 1);
- de populatie die na 1964 werd geïnterneerd en vóór 1980 definitief vrijgesteld (N=160; cohorte 2);
- de dagpopulatie op 1 januari 1955 (N=135);
- deze van 1 januari 1984 (N=83).

Ten slotte verwijzen we nog naar enkele empirische onderzoeken die door de directies van de afdeling B.M. van Merksplas (Broothaers e.a., 1984) en de instelling B.M. van Paifve (Paquay, 1982; Paquay e.a., 1981) werden verricht.

Het aantal interneringen

Tussen 1930 en 1985 werden nationaal gezien per jaar gemiddeld 360 personen geïnterneerd, of gemiddeld een verdachte per dag. De cijfers laten bovendien zien dat sinds het begin van de jaren zestig dit aantal steeds is gedaald, doch in de jaren tachtig weer is gaan stijgen. In 1988 bedroeg het aantal opnieuw 353. Ongeveer 80% van de interneringen wordt opgelegd door onderzoeksgerechten en 20% door vonnisgerechten. Verder stelden we vast dat de interneringskans verschilt per rechtsgebied: de kans op internering, uitgedrukt als de verhouding tussen het aantal interneringen en het aantal verwijzingen naar de correctionele rechtbank of de Kamer van Inbeschuldigingstelling, varieerde van 8 op 100 tot 465 op 100, wat suggereert dat men in het ene rechtsgebied 58 maal meer kans loopt op een internering dan in het andere.

Het populatieprofiel

Sociografische kenmerken

De geïnterneerdenpopulatie kan worden omschreven als een wat oudere, doch steeds jonger wordende populatie, die overwegend is samengesteld uit Belgische mannen met een gering scholingsniveau, die socio-economisch en relationeel erg zwak staan en die

frequent gerechtelijke antecedenten hebben. We baseren dit oordeel op de beschrijvingen van de cohorte 1964-1980 en van de dagpopulatie op 1 januari 1984. De dagpopulatie omvatte 11% vrouwen, de cohorte 14%. Dit percentage ligt iets hoger dan in de globale geïnterneerden-bevolking, waar het 7,35% bedroeg. Het percentage in de vergelijkbare populatie veroordeelden was toen 14%.

Van de dagpopulatie was 29% jonger dan dertig en 60% jonger dan veertig jaar. Van de cohorte beëindigde 26% zijn lager onderwijs niet (28% in de dagpopulatie), voltooide 35% zijn lager onderwijs wel (23% op 1 januari 1984), volgde 28% 'leercontract' of lager secundair onderwijs (18% op 1 januari 1984) en voltooide slechts 10% lager secundair onderwijs en 1% hoger secundair onderwijs (op 1 januari 1984 respectievelijk 30% en 1%).

Hun arbeidssituatie is eveneens erg zwak: in de cohorte vonden we 36% niet-actieven (18% werklozen, 4% pensioentrekkers, 4% invaliden en zieken, 7% huisvrouwen); in de dagpopulatie 56% niet-actieven (34% werklozen, 12% invaliden en zieken, 6% huisvrouwen). In deze periode bleef het nationaal werkloosheidscijfer steeds onder de 5%. Wat het beroepsprestige betreft behoorde 86% van de cohorte 1964-1980 tot de groep van de geoefende en ongeofende arbeiders (87% in de dagpopulatie); 63% was tewerkgesteld als arbeider (81% op 1 januari 1984), bijna de helft onder hen in de bouwsector (het percentage tewerkgestelden in de bouwsector bedroeg op dat ogenblik 8,5%).

Wat relationale kenmerken betreft stelden we vast dat meer dan de helft van de cohorte (55%) ongehuwd was, 34% gehuwd, 7% gescheiden en 7% verweduwd (in de dagpopulatie respectievelijk 66%, 28%, 6% en 0%). Van de cohorte leefde 24% alleen, 33% samen met een partner, 28% bij ouders en 12% bij familieleden (in de dagpopulatie respectievelijk 20%, 28%, 33% en 5%).

Uit de vergelijking van de cohortes vóór en na 1964 en van de beide dagpopulaties blijkt verder dat dit sociografisch profiel in een ongunstige richting is ontwikkeld: de populatie werd geleidelijk jonger en omvat steeds meer alleenstaanden en ongehuwden, en mensen met een ongunstig beroepsprofiel.

Psychiatrisch profiel

Wat psychiatrische kenmerken betreft, vonden we in de populatie van de C.B.M. Leuven een grote groep zwakzinnigen (in de cohorte 1964-1980 38,5% en in de dagpopulatie 25%, terwijl in deze laatste nog 48% zwakzinnigheid als secundaire diagnose toebedeeld kreeg), een groep psychopaten (27% in de cohorte, 42% in de dagpopulatie), een kleine groep neurotici (5% in beide populaties), een wat grotere groep psychotici (12% in de cohorte, 22% in de dagpopulatie), een kleine groep die leed aan organische syndromen (respectievelijk 6% en 2%) en een restgroep van diverse ziektebeelden.

Uit de vergelijking van de groepen vóór en na 1964 blijkt dat het aantal zwakzinnigen is gedaald, doch dat de aantallen 'psychopathische syndromen' en psychotici zijn toegenomen. Deze laatste groep is momenteel ook sterker vertegenwoordigd in de rijksinstellingen Sociaal Verweer: vergelijkend populatieonderzoek in de instellingen van Merksplas en Paifve toont aan dat in deze instellingen het aantal psychotici is toegenomen en het aantal psychopaten gedaald (Broothaers e.a., 1984; Paquay, 1982; Paquay e.a., 1981).

Vooraf vanaf 1980 is het aantal chronische patiënten fors gestegen. Dit zou een gevolg zijn van het striktere opnamebeleid dat de algemeen-psychiatrische inrichtingen zijn gaan voeren, van de afbouw van het aantal bedden voor chronische patiënten aldaar, van de ongelijke spreiding van het aantal ziekenhuizen over de regio en van de trend slechts personen te internen met een uitgesproken psychiatrische problematiek (Broothaers e.a., 1984). Eén en ander betekent dat het geïnterneerdenbestand zich minder snel is gaan vernieuwen en dat er zich een steeds groter wordend residu heeft gevormd waarvoor de toekomstkansen uiterst beperkt zijn.

Delinquentieprofiel

In 1984 werd een derde van de beklagden geïnterneerd naar aanleiding van vermogensdelicten (25% omwille van gewone diefstal of diefstal met geweld, 6% omwille van oplichting), een vierde omwille van seksuele delicten (27%), een vijfde (18%) wegens ernstige gewelddaden tegen personen en een zesde

voor andere delicten. Sinds de beginjaren is het percentage gewelddelicten tegen personen en goederen (brandstichting) gestegen (een daling viel te registreren tijdens de periode 1946-1950), terwijl het aantal vermogensdelicten daalde (dit aantal groeide tijdens de jaren na de oorlog). Ook het aantal zedendelicten daalde na 1965. Oververtegenwoordigd onder de geïnterneerden blijven evenwel steeds zedendelinquenten, brandstichters en levensdelinquenten.

Internering versus tbr/tbs²

Historische achtergronden en ontwikkelingen

Niet toevallig kwamen Nederland en België in dezelfde periode tot vrij gelijklopende stelsels voor de bejegening van de geestesgestoorde delinquent. Tegen het einde van de negentiende en aan het begin van de twintigste eeuw kampten beide landen immers met een reeks identieke problemen rond de bejegening van volledig en verminderd toerekeningsvatbare delinquenten, waarvoor een alternatieve oplossing diende te worden gezocht.

Met het strafrecht van de negentiende eeuw dat kan worden omschreven als een 'schuld' of 'klassiek' strafrecht beschikten de beide landen bovendien over een inefficiënt wapen in hun strijd tegen criminaliteit gepleegd door geestesgestoorde delinquenten. Efficiëntere wapens kwamen in het begin van deze eeuw beschikbaar dankzij de ontwikkelingen in de medische en menswetenschappen (criminologie en criminele politiek).

De criminologie als produkt van een positivistische stroming kwam toen in botsing met de opvattingen van de abstracte wilsvrijheid, en de aandacht voor de persoonlijkheid vanuit biosociale, sociologische en antropologische (medische) invalshoeken deed twijfel groeien aan het principe van de individuele morele verantwoordelijkheid. Met dit gewijzigd mensbeeld werd de aandacht verlegd van de objectieve ernst van de gepleegde feiten naar de persoonlijkheid van de delinquent, vooral naar zijn 'gevaarlijkheid', en van de bestraffing naar de 'maatregel'.

Liepen de problemen, achtergronden en de wetenschappelijke ontwikkelingen voor beide landen opmerkelijk gelijk, de wijze waarop Nederland vorm heeft

gegeven aan de nieuwe maatregel torent kwalitatief gezien hoog boven die in België uit. Nochtans was op het ogenblik dat de nieuwe wetten van kracht werden in geen van beide landen de nodige infrastructuur, qua personeel en gebouwen, aanwezig voor de invoering ervan.

Bovendien bevonden beide landen zich in een financieel-economische depressie, zodat het in plaats van investeren in de nieuwe maatregel bezuinigen en afremmen werd. In Nederland beschikte men bij de aanvang van de maatregel over één rijksasiel om tbr-gestelden op te nemen. In België beschikte men evenmin over aangepaste gebouwen en opteerde de overheid voor uitvoering van de nieuwe maatregel in bestaande gevangenisgebouwen en twee rijksasielen voor (gewone) krankzinnigen. Voor de nazorg deed zij beroep op het privé-initiatief en op de enkele reclasseeringsambtenaren die Justitie toen rijk was.

Schaarste aan financiële middelen zal in België trouwens als een rode draad door de geschiedenis van de wet B.M. blijven lopen. Slechts in 1976 werd een eerste Instelling voor Sociaal Verweer opgericht in Paifve met een feitelijke capaciteit van 110 geïnterneerden (voorzien capaciteit 500) en in 1992 werd een afdeling in het nieuwe penitentiair centrum van Brugge geopend. Geschikt personeel is ook anno 1992 erg schaars. Gedurende zestig jaar werden nauwelijks psychiaters, psychologen en andere hulpverleners geworven om geïnterneerden te behandelen. Enige verbetering kwam er na de regionalisering van het land, in de zin dat de geïnterneerden die nu verblijven in het vroegere rijksasiel van Doornik (nu instelling van de Franstalige Gemeenschap) een behoorlijke behandeling krijgen.

Vormde geldgebrek tijdens de eerste jaren ook in Nederland een ernstig probleem, met als gevolg een gebrek aan geschikte asielen en geschikt personeel, en een 'passanten'-probleem, geleidelijk aan werd daar toch ruimte gecreëerd, een selectie- en behandelingsdifferentiatie uitgebouwd en – zij het wellicht nog onvoldoende – toch heel wat deskundig personeel aangetrokken. Dat België nooit een passantenprobleem en ruimtegebrek heeft gekend, betekent dus helemaal niet dat de overheid zo vooruitziend is geweest. In feite had zij nauwelijks aandacht voor behandelingsmodaliteiten en -differentiatie en is zij ervan uitgegaan dat, bij voldoende opvangcapaciteit

in gevangenissen, zich geen enkel probleem voordeed.

Het gevolg hiervan was dat de Belgische rechtbanken niet hoefden worden ingetoomd bij de oplegging van de internering, iets wat in Nederland reeds in 1933 nodig was (de 'stopwet'). In 1931 werden in België 365 verdachten geïnterneerd (tegenover zeventig tbr-stellingen in Nederland in 1929) en dat aantal klom geleidelijk tot gemiddeld 425 net voor de Tweede Wereldoorlog, om op een hoog peil te blijven tot halverwege de jaren zestig (gemiddeld 435). De instellingen van Justitie en Volksgezondheid waar deze geïnterneerden werden opgesloten, kenden dan ook snel een bezetting van een duizendtal geïnterneerden (exclusief de geïnterneerden vrij op proef). Deze aantallen lagen veel hoger dan de aantallen tbr-stellingen in Nederland, doch het behandelingsaanbod bleef sterk inferieur. En dit is zo gebleven tot vandaag.

Tbr en internering juridisch vergeleken

Aan de introductie van de beide maatregelen lagen in de beide landen twee identieke doelstellingen ten grondslag: via een strafrechtelijke maatregel de maatschappij beschermen tegen gevaarlijk geachte psychisch gestoorde daders en een medisch-psychiatrische behandeling mogelijk maken, waardoor deze daders zonder al te veel risico heropgenomen kunnen worden in de maatschappij. In beide stelsels voerde evenwel de eerste doelstelling de boventoon.

Bovendien wensten beide landen een maatregel die van toepassing was op zowel volledig als verminderd toerekeningsvatbare delinquenten. In België is de wet terzake evenwel niet erg duidelijk. Art. 7 wet B.M. stelt immers dat een verdachte geïnterneerd kan worden 'indien hij zich bevindt in een staat van krankzinnigheid of in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden'. De term 'krankzinnigheid' die in tegenstelling met Nederland nog steeds in de wet figureert, verwijst naar volledige ontoerekeningsvatbaarheid. Maar ook de toevoegingen 'ernstig' en 'die hem ongeschikt maakt om zijn daden te beheersen' suggereren dat volledige ontoerekeningsvatbaarheid vereist is om geestesgestoorden en zwakzinnigen te interneren.

Uit de begeleidende commentaren bij het wets-

ontwerp, uit de jurisprudentie en uit uitspraken van bepaalde topmagistraten blijkt evenwel dat totale ontoerekeningsvatbaarheid niet vereist is (Goethals, 1991). In dat geval zou immers aan de problemen die aan de basis van deze nieuwe wet lagen, nauwelijks iets verholpen kunnen worden.

Toch bestaan er grote verschilpunten tussen beide stelsels.

– *Dualisme*

Waar het Nederlandse stelsel koos voor een dualistisch systeem van maatregel en straf in geval de rechter het delict slechts ten dele kan toerekenen aan de dader, hetzij onder vorm van een verplichte combinatie van straf en maatregel (vóór 1988), hetzij onder vorm van een facultatieve combinatie van beide (na 1988), laat de Belgische wet een dergelijk dualisme niet toe. De Belgische rechter moet kiezen voor hetzij een straf, hetzij een internering. In geval van volledige ontoerekeningsvatbaarheid ligt de keuze van de rechter voor de hand. Indien de rechter evenwel besluit tot verminderde toerekeningsvatbaarheid dient hij een van beide alternatieven te kiezen.

Daar de internering in België een beschermingsmaatregel is en geen straf, en ook niet met straf kan worden gecombineerd, kunnen geen bijkomende straffen worden opgelegd. Wel kan de beschuldigde worden veroordeeld tot de kosten en eventueel tot teruggave, en kan worden overgegaan tot verbeurdverklaring en tot de intrekking van de rijbevoegdheid wegens lichamelijke ongeschiktheid. Andere straffen, zoals de ontzetting uit het recht een bepaald beroep uit te oefenen, kunnen niet worden opgelegd (cassatierechtspraak).

Het feit nu dat de rechter in heel wat gevallen effectief voor internering koos leidde in België al snel na de invoering van de wet tot een scherpe controverse rond de assimilatie van 'krankzinnigen' en 'abnormalen' (geestesgestoorden en zwakzinnigen). Beide groepen werden immers door de wet als zieken beschouwd en in de praktijk aan eenzelfde behandeling in eenzelfde type instelling onderworpen. Deze gelijkenschakeling was voor de critici, en ook voor de man in de straat, onaanvaardbaar. Eén en ander leidde dan ook reeds in 1939 tot een voorontwerp van nieuwe wet (het voorontwerp Cornil-Braffort), waarin een verschillende behandeling voor 'krankzinnigen' en

'abnormalen' werd bepleit. Dit weekte evenwel op zijn beurt zoveel reacties los, dat het nooit in een echt wetsvoorstel is uitgemond (Cornil, Braffort, 1940).

– *Garantie*

Zowel de tbs als de internering hebben als doelstellingen de bescherming van de maatschappij en de medisch-psychiatrische behandeling van de geesteszieke delinquent. De Nederlandse wet voorziet expliciet dat de minister erop moet toezien dat de terbeschikkinggestelde met dwangverpleging de nodige behandeling krijgt en de terbeschikkinggestelde zonder dwangverpleging hulp en steun wordt gegarandeerd, wat voor de terbeschikkinggestelde een garantie vormt dat zal worden gewerkt aan de vermindering of de opheffing van de stoornis.

In de Belgische interneringswet is een dergelijke garantie niet opgenomen. De geïnterneerde kan aan deze wet dan ook geen rechten ontleen om te eisen dat aan zijn symptomen en problemen effectief wordt gewerkt. Omgekeerd kan in België (in Nederland lopen de meningen daarover uiteen) evenwel ook een interneringsmaatregel worden opgelegd in geval er geen kans bestaat op genezing (cassatierechtspraak).

De afwezigheid van een garantie op behandeling leidde in België dan ook naar een invulling van de wet waarbij een kwaliteitsbehandeling in de rijksinstellingen nagenoeg volledig ontbreekt. Enkel in de Afdeling Sociaal Verweer van de strafinrichting van Merksplas functioneert een (beperkt) gedragstherapeutisch programma voor een beperkte groep van zwaar geregresseerde geïnterneerden en in de Instelling voor Sociaal Verweer van Paifve wordt gewerkt met het concept van de therapeutische gemeenschap. Voor de rest blijft alles beperkt tot het verstrekken van medicijnen.

Bovendien is er in België geen sprake van selectie en nauwelijks van differentiatie. Het oriënteringscentrum (selectie-instituut) dat de wet B.M. van 1 juli 1964 voorziet werd nooit opgericht. De enige positieve noot in dit schrijnende verhaal vormen de pogingen van de C.B.M.'s om geïnterneerden – vooral die met medisch goed herkenbare ziektebeelden – te plaatsen in particuliere algemeen-psychiatrische ziekenhuizen. Globaal gezien blijft de situatie evenwel erg negatief, zeker in vergelijking met Nederland, hoewel ook daar kritiek wordt geleverd.

Om aan een internerings- of een tbr/tbs-maatregel te kunnen worden onderworpen, dienen in beide stelsels ongeveer dezelfde voorwaarden te worden vervuld: de dader moet psychisch gestoord zijn, de maatregel moet gerelateerd zijn aan bepaalde soorten feiten en het gevaarscriterium moet kunnen worden ingeroepen.

Op minstens drie punten verschillen beide stelsels evenwel. Ten eerste eist de Nederlandse wetgever dat voor de oplegging van de maatregel een verband tussen daad en psychische toestand kan worden aangetoond (een gelijktijdigheidsverband). De Belgische wet eist dit niet. Art. 7 wet B.M. spreekt immers van 'op het ogenblik van de berechting'. De psychische toestand op het ogenblik van de feiten is slechts secundair. Dit betekent dat al wie zich bevindt in een door de wet omschreven toestand op het ogenblik van de berechting kan worden geïnterneerd, ongeacht zijn toestand tijdens de feiten. Omgekeerd betekent dit ook dat wie een misdaad of een wanbedrijf pleegt in een in de wet beschreven toestand, maar psychisch gezond is wanneer hij voor de rechter verschijnt, niet kan worden geïnterneerd en in principe van rechtsvervolgning dient te worden ontslagen of vrijgesproken (art. 71 Sw).

Ten tweede verschillen beide stelsels wat betreft de eis van psychiatrische voorlichting. Een rechter die in Nederland tbs met dwangverpleging wil opleggen, dient zich te laten voorlichten 'met een met redenen omkleed, gedagtekend en ondertekend advies van ten minste twee gedragsdeskundigen van verschillende disciplines, waaronder een psychiater'. De rechter die een tbs zonder verpleging wil opleggen, moet rekening houden met de inhoud van de adviezen en van de rapporten die over de persoonlijkheid van de verdachte werden uitgebracht. In België is deskundig advies (via in observatiestelling, psychiatrisch-klinisch of ambulantly onderzoek) niet verplicht (cassatierecht-spraak). In de praktijk duiden de rechters weliswaar steeds een psychiater als deskundige aan, die wordt opgedragen een psychiatrisch onderzoek uit te voeren en daarover te rapporteren. De wet voorziet deze verplichting echter niet. De rechter is bovendien ook niet verplicht, evenmin als de Nederlandse rechter, met dit eventuele advies rekening te houden. Hij beoordeelt de geestestoestand van de betrokkene soeverein.

Ten derde zijn in de Belgische wet geen andere criteria voor de rechter opgenomen zoals geformuleerd in art. 37 lid 3 van de Nederlandse wet: rekening houden met de ernst van het begane feit en de veelvuldigheid van de voorafgaande veroordelingen wegens misdrijf. De rechter die in België de internering uitspreekt, oordeelt daarover soeverein en dient in principe geen rekening te houden met de ernst van het gepleegde feit of met de recidive. Uit de jurisprudentie blijkt evenwel dat beide aspecten als indicatoren van gevaarlijkheid worden beschouwd en dat ze op deze wijze toch, zij het indirect, een rol spelen in het besluitvormingsproces. Het gevolg hiervan is dat een rechter kan interneren voor eerder minieme feiten, tenminste wanneer hij van de gevaarlijkheid van de verdachte overtuigd is. Voor sommige critici is 'deze wanverhouding tussen delict en maatregel' onaanvaardbaar.

– *Voorwaardelijke maatregel*

Waar de tbr een voorwaardelijke en een onvoorwaardelijke variant voorzag, en de nieuwe regeling een tbs met en zonder dwangverpleging, is dit in België niet het geval. Een rechter kan enkel 'interneren'. De verdere uitvoering van de maatregel ontsnapt hem en ligt in handen van de commissie ter bescherming van de maatschappij. Nochtans pleitten in het verleden nogal wat critici en commissies voor een vorm van 'voorwaardelijke internering' (bij voorbeeld Vervaeck, 1931), en gingen ze bij afwezigheid van een wettelijke vorm van voorwaardelijke internering dan maar over tot 'onmiddellijke vrijstelling op proef' bij de eerste verschijning van de geïnterneerde voor de commissie. Tijdens bepaalde periodes en bij bepaalde commissies liep het percentage 'onmiddellijke vrijstellingen' op tot 40% (Vervaeck, 1936).

– *Termijnen*

Zowel de Nederlandse als de Belgische wetgevers kozen oorspronkelijk voor een maatregel van beperkte duur, die op vordering van het O.M. kon worden verlengd. In Nederland ging men er expliciet van uit dat de tbr/tbs als strafrechtelijke maatregel ter handhaving van de rechtsorde in een redelijke verhouding moet staan tot het gepleegde delict. In België leefde deze argumentatie sterk bij de juristen tijdens de voorbereidende werkzaamheden van de wet.

Zij konden dan ook doordrukken dat de internering aan termijnen diende te worden gebonden. De wet van 1930 voorzag termijnen van vijf, tien en vijftien jaar, afhankelijk van de delictkwalificatie. Nederland koos voor veel kortere termijnen en blijft ook na de wetwijziging van 1988 dergelijke korte termijnen hanteren (een termijn van twee jaar, met mogelijkheid tot verlenging tot maximum vier jaar en tot langere termijnen in geval van gewelddelicten tegen personen).

In de jaren vijftig werd in België door de medici veel kritiek geuit op deze termijnen die, volgens hen, haaks staan op een behandelingsoptiek (Ley, 1949). Ter gelegenheid van de wetwijziging in 1964 werden de termijnen geschrapt en de onbepaalde duur van de internering als norm in de wet ingeschreven.

– *Bevoegdheden*

Wat de uitvoering van de maatregel betreft, valt in België de oppermachtige positie op van de C.B.M.. Deze beschikt over ongeveer alle bevoegdheden die in Nederland worden toegekend aan de minister van Justitie, de rechter en de geneesheer-directeur van de instelling waar de betrokkene verblijft, met name de toewijzing van een instelling, het toestaan van proefverlof of een andere vorm van beperkte hechtenis, voorwaardelijke en definitieve invrijheidstelling. De enige bevoegdheden waarover de C.B.M. niet beschikt zijn het interneren van veroordeelden (daarvoor is een initiatief van de minister van Justitie vereist) en de heropname van geïnterneerde vrij op proef (daarvoor is een vordering van het openbaar ministerie vereist). In deze beide laatste gevallen dient de C.B.M. zich evenwel over de opportuniteit van de opsluiting uit te spreken.

– *Rechtspositie*

Ten slotte verschillen beide stelsels zeer grondig op het vlak van de rechtspositionele regeling, vooral wat de uitvoering van de maatregel betreft. In Nederland wordt de interne rechtspositie van terbeschikkinggestelden sinds 1 september 1988 materieel en formeel geregeld door de tijdelijke rechtspositieregeling terbeschikkinggestelden. Daarin worden de contacten met de buitenwereld (bezoek en briefwisseling) en de bewegingsvrijheid binnen de inrichting gedetailleerd geregeld en ook het instituut van de beklagregeling ingevoerd.

De materiële rechtspositie van de Belgische geïnterneerde wordt – net zoals in Nederland vóór de invoering van deze tijdelijke regeling – nog steeds geregeld door de algemene bepalingen van het reglement der strafinrichtingen. Wat de interne formele rechtspositieregeling in België betreft dient opgemerkt dat – net zoals voor de andere groepen gedetineerden – een formele beklagprocedure en een beklagcommissie nog altijd niet zijn ingevoerd. Geïnterneerden moeten met hun klachten nog steeds terecht bij de penitentiaire administratie zelf en bij leden van de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. Deze personen zijn evenwel niet verplicht op de klachten in te gaan.

Bovendien is ook de externe rechtspositie van de geïnterneerde veel zwakker dan die van de terbeschikkinggestelde, zeker wat de invrijheidstelling betreft. In Nederland worden de beslissingen nopens de invrijheidstelling genomen door de rechter, in België door de C.B.M. Bovendien vereist het Nederlandse systeem van verlenging van de internering een expliciete beslissing van deze rechter na een formele procedure. In België brengt de onbepaaldheid van de maatregel mee dat de vrijstelling een eerder routinematige zesmaandelijks beslissing is van de commissie, die vaak bij 'snelle hamerslag' wordt afgedaan. In principe is de verdediging van de geïnterneerde ter gelegenheid van verzoeken tot invrijheidstelling/-verlenging van de maatregel in beide landen even goed uitgebouwd, doch in België wordt deze verdediging vaak toevertrouwd aan pro deo-advocaten die 'het dossier' nauwelijks kennen.

Ook zijn er verschillen op het vlak van de rechtsmiddelen tegen een weigering tot invrijheidstelling of tegen andere beslissingen van de C.B.M. Een terbeschikkinggestelde kan in Nederland in beroep gaan tegen de verlenging van de tbs, zij het niet tegen de uitspraak waarbij de tbs-termijn voor de eerste maal met een jaar wordt verlengd noch tegen een weigering om verlof te verkrijgen. In België staat voor de geïnterneerde wiens vrijstelling of verlof niet wordt toegestaan geen beroep open. De procureur des Konings heeft van zijn kant wel de mogelijkheid om in verzet te gaan tegen een beslissing tot invrijheidstelling, wat een rechtsongelijkheid creëert. De geïnterneerde kan evenmin in beroep gaan tegen de andere beslissingen van de commissie en voorziening in

cassatie staat slechts open voor beslissingen die de individuele vrijheid betreffen. De geïnterneerde bevindt zich hier dus in een juridisch vacuüm (Dupont, Verstraeten, 1990; Mattheussen, 1988).

Een en ander geldt zeker voor veroordeelden die krachtens art. 21 wet B.M. worden geïnterneerd. Hun rechtspositie is nog zwakker dan die van de gewone geïnterneerden. Bovendien kunnen zij zelfs na het beëindigen van hun strafduur geïnterneerd blijven, zonder dat een nieuwe rechterlijke tussenkomst is vereist. Het ministerieel initiatief en de beslissing van de commissie terzake volstaan om een veroordeelde te interneren. Dit laatste houdt in dat de minister van Justitie de bevoegdheid bezit om een bij rechterlijke beslissing uitgesproken straf te transformeren in een maatregel van onbepaalde duur. Ook tegen deze situatie wordt hevige kritiek geuit (Dijkmans, 1988; Dupont, Verstraeten, 1990).

Een uitweg uit de impasse?

Hoe revolutionair de Belgische wet B.M. ook oogde bij haar invoering, de invulling ervan is steeds dode letter gebleven. De Belgische overheid heeft nooit de middelen vrijgemaakt om haar te laten functioneren. Tot op vandaag werden dan ook verschillende wetsvoorstellen ingediend om de wet gewoon af te schaffen en de geesteszieke delinquent (opnieuw) over te hevelen naar de algemene psychiatrie, of ten minste grondige wijzigingen in de wet aan te brengen op het vlak van de rechtspositionele regeling.

Op een studiedag op 1 oktober 1990 in Antwerpen ter herdenking van het zestigjarig bestaan van de wet, waarop politici en vertegenwoordigers van belangrijke professionele groepen (psychiatrie, psychiatrische inrichtingen, reclassering) hun visie op de situatie gaven, konden evenwel enkele kleine lichtpuntjes worden waargenomen. Zo beloofden de politici initiatieven te nemen om de impasse te doorbreken en de vertegenwoordigers van de particuliere algemeen psychiatrische inrichtingen verklaarden zich bereid te onderzoeken op welke wijze zij een grotere rol zouden kunnen spelen bij de behandeling van de geïnterneerde delinquenten. Deze vertegenwoordigers hielden woord. Sinds hun intentieverklaringen worden binnen de sector van de algemene psychiatrie immers blauw-

drukken opgemaakt voor een nieuw beleid terzake.
Eindelijk een uitweg uit de impasse?

Noten

¹ In het Belgisch Strafrecht verwijst de term 'abnormaal' zowel naar de totale groep van ontorekeningsvatbare delinquenten als naar twee subgroepen, met name de 'zwakzinnigen' en de 'geestesge stoorden', aan wie het delict slechts gedeeltelijk kan worden toegerekend. Krankzinnigheid moet in haar juridische connotatie worden begrepen en niet in haar medische. De term verwijst dan naar elke geestesstoornis waardoor men de controle over zijn daden verliest, ongeacht de oorsprong en de aard van deze geestestoestand, hetzij deze aangeboren is of het gevolg van een ziekte of psychose (Dupont en Verstraeten, 1990). Het Belgische strafwetboek hanteert een indeling van misdrijven in misdaden, wanbedrijven en overtredingen. Deze driedeling berust op de intrinsieke ernst van de misdrijven als bepaald door de aard van de toepasselijke straf. Misdrijven strafbaar met criminele straffen (doodstraf, hechtenis, dwangarbeid, opsluiting) zijn misdaden. Misdrijven strafbaar met een gevangenisstraf van 8 dagen tot 5 jaar zijn wanbedrijven, misdrijven strafbaar met politiestrafen (gevangenisstraffen van maximaal 7 dagen) overtredingen. Een onderzoeksgerecht kan evenwel door het aannemen van verzachtende omstandigheden of een strafverminderende verschoningsgrond een misdaad verzenden naar de correctionele rechter (correctionalisatie) en een wanbedrijf naar de politierechtbank (contraventionalisatie). De procureur des Konings in België

stemt overeen met de officier van justitie in Nederland, en het Hof van Cassatie in België met de Hoge Raad der Nederlanden.

² Voor de historische en vergelijkende schets werd gebruik gemaakt van Haffmans, 1988, Hofstee, 1989 en *Het Wetboek van Strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint.

Literatuur

Broothaers, J.P., R. Mentens R. e.a.

De verblijfsduur van geïnterneerden in een bijzondere afdeling tot bescherming van de maatschappij; een empirisch onderzoek
Panopticon, 1984, pp. 495-506

Collin, F.

De wet tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en gewoontemisdadigers
Rechtskundig tijdschrift, 1931, pp. 131-147

Cornil, L.

Le droit pénal et la procédure pénale après la tourmente
Nouvelles, 1946, Tome I, pp. 15-92

Cornil, L.

Les avocats et la loi de défense sociale

Revue de droit pénal et de criminologie, 1932, pp. 4-28

Cornil, L., L. Braffort

Rapport sur la révision des dispositions relatives aux déments et aux anormaux

Revue de droit pénal et de criminologie, 1940, pp. 213-267 en 268-84

Dijkmans, I.

De internering van veroordeelden krachtens een ministeriële beslissing van de minister van Justitie: een maatregel van onbepaalde duur
Panopticon, 1980, pp. 224-236

- Dupont, L., R. Verstraeten**
Handboek Belgisch Strafrecht
Leuven, Acco, 1990
- Eyssen, A.**
De geïnterneerden van de CBM-Leuven. Een populatiestudie
Leuven, licentiaatsverhandeling
Criminologische Wetenschappen
KU Leuven, 1983
- Goethals, J.**
Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij
Antwerpen, Kluwer, 1991
- Haffmans, Ch.**
Terbeschikking gesteld. Geschiedenis, oplegging en executie van een strafrechtelijke maatregel
Arnhem, Gouda Quint, 1984
- Heger-Gilbert, F., Vervaeck, L.**
Les réformes du régime pénitentiaire
Revue de droit pénal et de criminologie, 1921, pp. 3-19
- Heger-Gilbert, F., L. Vervaeck**
Considérations sur le régime pénitentiaire
Bulletin de l'Académie royale de Médecine mentale de Belgique, 1919, pp. 487-518
- Hofstec, E.J.**
Vun TBR naar TBS
Zwolle, Tjeenk Willink, 1989
- Kerchove, M., van de**
Le droit sans peines. Aspects de dépenalisation en Belgique et aux Etats-Unis
Brussel, Publ. Fac. univ. St-Louis, 1987
- Kerchove, M., van de**
L'organisation d'asiles spéciaux pour aliénés criminels et aliénés dangereux. Aus sources de la loi de défense sociale
In: F. Tulkens (red.), *Généalogie de la loi de défense sociale en Belgique (1880-1914)*, Brussel, Story Scientia, 1988, pp. 113-140
- Ley, J.**
Les délinquants anormaux et la défense sociale. Etude critique et projets de révision de la loi belge de 1930 envisagés au point de vue médical
Ann. Méd. Psychol., 1947, pp. 1-29
- Mattheeussen, C.**
Rechterlijke bescherming inzake de uitvoering van de internering; een taak voor de Raad van State
Panopticon, 1982, pp. 42-46
- Paquay, J.**
Inrichting tot bescherming van de maatschappij te Paifve Studie aangaande de periode van 1 december 1980 tot 15 januari 1981
Bulletin Bestuur Strafinrichtingen, 1982, pp. 49-58
- Paquay, J., M. Paquay e.a.**
Bilan van vijf jaar toepassing van de wet ter bescherming van de maatschappij in de I.B.M. Paifve
Bulletin Bestuur Strafinrichtingen, 1981, pp. 79-93
- Ruyver, B. de, J. Goethals**
Actiedag internering, Antwerpen, 5 oktober 1990
Panopticon, 1991, pp. 184-189
- Vervaeck, L.**
La conception anthropologique du traitement des condamnés. Les réformes du système pénitentiaire qu'elle entraîne
Revue de droit pénal et de criminologie, 1921, pp. 355-377
- Vervaeck, L.**
Le fonctionnement des annexes psychiatriques
Journal Neurologique Psychiatrique, 1924, pp. 81-88
- Vervaeck, L.**
L'internement des aliénés criminels
Revue de droit pénal et de criminologie, 1927, pp. 452-455
- Vervaeck, L.**
Les conditions de l'expertise mentale des anormaux visés par la loi de défense sociale
Revue de droit pénal et de criminologie, 1931, pp. 10-51

Vervaeck, L.

L'annexe psychiatrique des prisons. Son rôle dans l'application de la loi de défense sociale

Revue de droit pénal et de criminologie, 1932, pp. 345-369

Vervaeck, L.

Le premier bilan quinquennal de la loi de défense sociale à l'égard des anormaux

Revue de droit pénal et de criminologie, 1936, pp. 633-648 en 801-817

Willemaers, H.

Les aliénés criminels

Bulletin de la société de médecine mentale de Belgique, 1900, pp.

375-433

Summaries

Justitiële Verkenningen (Judicial Explorations) is published nine times a year by the Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice in cooperation with the publishing house Gouda Quint BV. Each issue focuses on a central theme connected with criminal law, criminal policy and criminology. The section *Summaries* contains abstracts of the internationally most relevant articles of each issue. The central theme of this issue (vol. 19, nr. 3, 1993) is *The future of tbs*. The tbs-order can be imposed on people suffering from a mental disorder who have committed serious crimes and who are supposed to be dangerous because of their mental disorder.

J. van Emmerik

The tbs-order: an overview in figures

In this article a description is given of the population of tbs-patients based on available, recent data. Besides that a description is given of several aspects of the execution of the tbs-order and the known longterm effects of the treatment. Nowadays people get imposed a tbs-order only in case of the most serious crimes (for example manslaughter or rape) because of the great impact of the order in the life of the people concerned. Besides, the percentage of tbs-patients with psychotic disorders has sharply increased with a parallel decrease of the percentage of personality disorders. It appears that a large part, after their tbs-order, will also need some kind of help, be it in halfway houses or general mental hospitals. Nowadays, about a quarter of the population has its roots in other cultural backgrounds, especially from Surinam and the Antilles. In the near future the number of Turks and Moroccans will increase. Also background data are presented on social, educational,

psychiatric and labour characteristics. With regard to the execution of the tbs-order data are presented on the volume of the tbs-population and its growth in the past decade, the duration of the treatment, its costs, and the number of incidents (absences without leave and recidivism during the execution of the order), that is to say the short term effects. The article concludes with data on the recidivism after the termination of the order, and data on the mental and social wellbeing of the patients, that is to say the long term effects. Given the characteristics of the tbs-populations the author describes the results as encouraging.

J. van Zeijst

History of tbs

Tbs (detention under a hospital order) is a measure of safety that can be applied to persons who are completely irresponsible for their actions or who are diminished responsible. Before tbs could come about in 1928, a disagreement had to be solved between the supporters of the theory of retaliation on the one hand and those of the modern movement on the other. The former want a punishment imposed on someone of diminished responsibility possibly combined with a measure of tbs, whereas the modern movement considered the punishment to be a hindrance to the improvement meant to be brought about by the measure of tbs. The theory of retaliation finally emerged victorious of the battle. Partly due to this, the ideal of improvement did not get off the ground. Some other causes were the overcrowding of the institutions and the lack of personnel. This lasted until about the sixties, when the number of people put into tbs decreased thanks to a more selective application of the measure and the improvement of therapeutic facilities. The obligatory imposition of punishment was abolished only in 1980. All this doesn't mean that the improvement shows up well now. For really dangerous delinquents, for whom in fact the tbs is meant, it is still quite common to combine the prison sentence with the measure of tbs, even though the obligation for such a combination is gone. Our system therefor is still in two minds: retaliation and improvement.

D. van der Landen

A plea for the abolition of tbs

Proponents of dualism argue that the (prison) sentence manifests the responsibility of the offender while tbs lacks this function. This criterion cannot justify maintaining imprisonment and tbs alongside one another. If a defendant is convicted of having committed an offence, he is *by definition* held responsible for his actions. As it is, in imposing a combination sentence (imprisonment and tbs), it is totally illogical to confront a mentally disturbed offender with both a punishment in which his own responsibility is made clear and a measure indicating that he is incapable of responsibility. Even more objections to the continued existence of tbs are brought forward. It is argued, among other things, that the dualism between prison sentence and tbs leads to unequal administration of justice and, in addition, prevents optimal individualization of the sanction. For the reasons mentioned above we should opt for a monistic system. Offenders in a state of diminished responsibility (or, rather, those perpetrators of punishable offences who are mentally ill) would, as in present practice, have to be sentenced to a prison sentence (of fixed duration), however with the difference that tbs could no longer be given in addition.

M.J. Zomer

Tbs from a behavioral point of view

This article contains reflections on the typical Dutch legal order by which offending criminals, who cannot be held responsible for their delinquent acting-out behaviour, are detained in a forensic psychiatric hospital. The order differs essentially from the prison-sentence because of its different goals. The aforementioned reflections are intended to confront the legal opinions about the order with clinical-therapeutic opinions, which are based on experience with the treatment of seriously disturbed offenders.

Ed. Leuw

Tbs on indication: a missed chance or a stillborn child

For those declared to be in a state of diminished responsibility the Dutch legislature includes a modality in which the convicted person is not compelled to be treated in a forensic psychiatric

hospital. This penal law measure focuses on mentally disturbed delinquents whose 'dangerousness' to society is deemed 'not to be unacceptable'. According to the revised tbs legislation of 1988 the measure should provide for actual (extra-mural) treatment and supervision, rather than simply suspend the coerced hospitalisation. During the last four years the courts have been very reluctant to apply this measure, although the population convicted under this measure roughly reflects the intended criteria. Two subgroups were distinguished, one relatively well motivated and amenable to treatment, while the other comprised very chaotic, unruly, mentally disturbed and socially dysfunctioning persons. Some fundamental contradictions hamper the measure's credibility and feasibility, most importantly the fact that realising the intended program is ultimately based on the voluntary cooperation of the convicted person. The regulations do not provide for a appropriate reaction of the Criminal Justice System if the convicted person backs out of his obligations. A general (professional) opinion prevails that this tbs-modality does not fulfill a very useful role.

J. Goethals

The Belgian Social Defense Act

The Belgian Social Defense Act of 9 april 1930 substituted by the new Act of 1 July 1964, enables the courts to send to special institutions for an indeterminate period (called 'internment') delinquents convicted of a misdemeanor or a felony who are found to be psychiatrically ill. This measure should not be considered a punishment, but a social defense measure, and is executed in a Social Defense Institution, a special wing of a prison or a general-psychiatric institution. The measure is controlled by a special commission comprised of a magistrate, a medical doctor and a lawyer. This commission is granted the power to decide on a placement in an institution, transfer, furlough, conditional and unconditional release. Although the Belgian Social Defense Act and the Dutch Tbs Act were both prepared and passed during the twenties on an identical background of social and penal problems, they differ on a number of basic characteristics. From a legal point of view they differ on their dualistic character (punishment and/or measure), some basic conditions to implement

the measure (relationship between crime and psychiatric illness, psychiatric report needed to inform the court), the way the measure is executed, the extensive role and power of the social defense commission in Belgium, the length of the measure (indeterminate in Belgium, fixed but extendible in the Netherlands), and the formal legal position of the internees. From a practical point of view, the differences are even more salient, as the Netherlands succeeded in organising a network of forensic psychiatric institutions and in guaranteeing the patients psychiatric and socio-therapeutic treatment, whilst in Belgium differentiation between social defense institutions and proper medical treatment in these institutions is rather non-existent.

Literatuuroverzicht

- Algemeen
- Strafrecht en strafrechtspleging
- Gevangeniswezen/tbs
- Criminologie
- Jeugdbescherming en -delinquentie
- Politie
- Verslaving
- Slachtofferstudies
- Preventie van criminaliteit

Literatuur-informatie

Van de artikelen die in deze rubriek zijn samengevat, kunnen bij de documentatie-afdeling van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie tegen betaling kopieën worden aangevraagd. Wij attenderen u erop dat volgens art. 16b, lid 1 van de Auteurswet 1912, de kopieën uitsluitend mogen dienen tot eigen oefening, studie of gebruik. Door de documentatie-afdeling worden boeken, tijdschriftartikelen, rapporten en jaarverslagen met betrekking tot bovengenoemde gebieden toegankelijk gemaakt. De documenten die vanaf 1987 zijn verschenen, worden automatisch ingevoerd. Op aanvraag kunnen literatuurlijsten m.b.t. specifieke onderwerpen worden toegestuurd. Boeken en rapporten kunnen te leen worden gevraagd. Tijdschriftartikelen kunnen in beperkte mate tegen vergoeding gekopieerd en toegezonden worden. In beide gevallen kan men zich wenden tot de afdeling documentatie van het WODC, Postbus 20301, 2500 EH 's-Gravenhage, tel.: 070-370 65 53 (C.J. van Netburg), 070-370 66 56 (E.M.T. Beenackers) en 070-370 65 63 (P. van Rossem).

Algemeen

1

Dekker, P., C. Maas-de Waal
Norm en deugd in het geding: de publieke opinie en het debat over misdaad en moraal
Tijdschrift voor criminologie,
34e jrg., nr. 4, 1992,
pp. 306-328

De afgelopen jaren staat de discussie over de normen hoog op de publieke agenda. Normvervaging en normverval zijn in korte tijd veel voorkomende verklaringen voor o.a. criminaliteit en misbruik van sociale zekerheid. Het ministerie van Justitie vervult een belangrijke rol in de discussie. Het beleidsplan *Recht in beweging* bevat een uitvoerige beschouwing over recht en maatschappij met een sterk accent op de moraal. Opmerkelijk is de geringe rol van empirisch onderzoek in de culturele diagnoses van criminaliteit en in de discussies over normen en waarden waartoe deze beleidsdiagnoses aanleiding hebben gegeven. De auteurs willen in dit artikel met behulp van publiek opinie-onderzoek de plausibiliteit nagaan van enkele kernveronderstellingen van de aanhangers van de nieuwe justitiële 'beleids-theorie'. Er is voornamelijk gebruik gemaakt van gegevens uit het onderzoek *Culturele veranderingen in Nederland*. Allereerst

worden op een breed terrein veranderingen van normen in kaart gebracht. In het verlengde daarvan wordt kort het metaniveau van publieksopvattingen over normen aangedaan om vervolgens speciëk te kijken naar het justitiële terrein d.m.v. een beschrijving van opvattingen omtrent een breed scala ongewenste gedragingen, percepties van onrechtmatig gedrag en criminaliteit en opvattingen over strafrechtelijke normen. De langtermijntrend die uit het onderzoek *Culturele veranderingen* naar voren komt is er een van liberalisering en intensivering van gelijkheidsaanspraken. Deze trend komt op diverse terreinen tot uitdrukking: op het gebied van opvoeding, seksualiteit en samenlevingsvormen, persoonlijke en politieke vrijheden en plichten. Ze bevestigen het idee van een grotere mondigheid en kritischer gezindheid. De vraag of het zoveel slechter gesteld is met het normbesef is daarmee niet beantwoord. Het beeld is ook niet dat van een algemeen toenemende onverschilligheid ten opzichte van normen en waarden, zoals o.a. uit de abortus- en euthanasiedebatten blijkt. Met literatuuropgave.

2

Hart, A.C. 't

Postmodernisme en strafrecht
Delikt en delinkwent, 22e jrg.,
nr. 10, 1992, pp. 997-1005

In het justitiële beleidplan *Recht in beweging* worden ontzuiling en een fundamentele wijziging in het denken over normen en waarden genoemd als oorzaken van de toenemende criminaliteit in Nederland in de laatste decennia. Tijdens een rede op een symposium over *Burgerschap en levensbeschouwing* begin 1992, is de minister van Justitie hierop

teruggekomen. De huidige malaise wordt door hem toegekeken aan het postmoderne denken: 'het postmoderne denken trekt in twijfel dat er universele waarden bestaan die door de mens kunnen worden gekend. Dit kennistheoretische relativisme gaat onvermijdelijk gepaard met een neiging tot ethisch relativisme (...) Niemand claimt nog het gelijk aan zijn zijde te hebben.' In dit artikel gaat de auteur nader in op het postmodernisme. Postmodernisme is geen uniforme leer maar een denkrichting, een gevarieerde stroming. Het postmodernisme wordt gekenmerkt door een grote mate van sceptis ten aanzien van overal en altijd geldende structuren, van universele, objectief vast te stellen kennis en waarden en door een neiging tot ecelecticisme en pragmatisme. Ook al verwerpt het postmoderne denken waarheden en waarden die een objectieve universele geldigheid opeisen, brengt dat nog niet mee dat grondbeginselen van maatschappelijk samenleven moeten worden ontkend. Die grondbeginselen dienen dan echter dragende structuren te zijn van een welbepaalde historisch gegroeide maatschappijvorm, zoals de democratische rechtsstaat. Bezinning op de eigen historisch bepaalde grondbeginselen van een maatschappijvorm zoals de democratische rechtsstaat zou de eigen kanaliserende en beschermende functie van het recht binnen deze maatschappijvorm kunnen veiligstellen. Bovendien zou zij weer een basis kunnen vormen voor consensus over het maatschappelijk samenleven in onze maatschappij. Extra-maatschappelijke criteria, met religieuze of wijsgerige grondslag en de pretentie altijd en overal geldig te zijn, zijn daar thans onvoldoende toe in staat.

3

Sanders, J., V.L. Hamilton

Legal cultures and punishment repertoires in Japan, Russia and the United States

Law and society review, 26e jrg., nr. 1, 1992, pp. 117-138

De organisatie van het recht is sterk afhankelijk van de aard van de rolrelaties binnen een land. Zo zal een geringer beroep worden gedaan op formele rechterlijke interventie naarmate er sprake is van solidaire verhoudingen in de samenleving. Die solidariteit wordt nl. beschadigd bij rechterlijke disputen. Bovendien zal in samenlevingen met een sterke solidariteit de aard van de rechterlijke interventies eerder gericht zijn op herstel van de verstoorte relatie en minder op bestraffing per se. De juistheid van deze veronderstellingen is getoetst met behulp van een internationaal vergelijkend onderzoek in twee Japanse, een Amerikaanse en een Russische stad. In alle steden is aan steekproeven van 500 tot 600 inwoners de vraag voorgelegd hoe gereageerd zou moeten worden op drie verschillende criminele feiten. Deze feiten verschilden onderling in de mate waarin slachtoffer en dader een sterke relatie met elkaar hadden. De mate waarin in de vier steden geoordeeld werd dat het criminele gedrag gesanctioneerd diende te worden, verschilde niet opvallend. Wel bleek de aard van de wenselijk geachte sanctie te verschillen. Naarmate de relatie tussen slachtoffer en dader meer gekenmerkt was door solidariteit, achten de Japanners opvallend meer dan de Russen en Amerikanen een sanctie op zijn plaats die gericht is op herstel van de verstoorte relatie. Met literaturopgave.

Strafrecht en strafrechtspleging

4

Brants, C.

De persweeën van het strafrecht
Recht en kritiek, 18e jrg., nr. 4, 1992, pp. 360-375

De openbaarheid van het strafproces wordt algemeen beschouwd als een van de verworvenheden van de democratie. Zo heeft ook volgens artikel 6 EVRM een ieder recht op een openbare behandeling van zijn zaak: een vorm van democratische controle die in complexe moderne samenlevingen in handen is van de massamedia. Tegelijkertijd vereist het verdragsartikel dat die behandeling ook eerlijk is, de rechterlijke instantie onpartijdig en een ieder onschuldig totdat zijn schuld bewezen. Volgens artikel 8 EVRM heeft een ieder weer recht op eerbiediging van zijn privéleven en in artikel 10 wordt de vrijheid van meningsuiting gegarandeerd. Een botsing van bovenstaande rechten en vrijheden is onvermijdelijk. Hoe sluit je bij voorbeeld *trial by media* uit? Hoe vermijd je inbreuk op privacy van een verdachte, zonder inbreuk te maken op de vrijheid van meningsuiting? En ten slotte, hoe moet worden beslist welk recht zal prevaleren? In dit artikel gaat het om de wijze waarop wij in Nederland omgaan met strafproces, pers en publiciteit en in het bijzonder om de manier waarop wij genoemd conflict van rechten 'oplossen'. Met literaturopgave.

5

Doorenbos, D.R.

EG-recht en strafwetgeving

Delikt en delinkwent, 22e jrg.,
nr. 10, 1992, pp. 1041-1057

Het werkt terrein van het nationale strafrecht wordt in toenemende mate beïnvloed door het recht van de Europese Gemeenschappen. De 'implementatie' van EG-recht in onze nationale rechtsorde is voor onze wetgever een belangrijke en steeds zwaarder wegende taak. In dit artikel wordt deze kwestie vanuit een primair strafrechtelijke invalshoek bezien. Er wordt een schematisch beeld gegeven van de diverse mogelijkheden tot strafrechtelijke sanctionering van EG-recht. Daarbij geldt als uitgangspunt dat de normstelling in eerste (en hoogste) instantie op communautair niveau plaatsvindt, terwijl de sanctiebepaling op nationaal niveau geschiedt. Onderscheid wordt gemaakt tussen primair en secundair EG-recht, alsmede tussen directe en indirecte sanctionering van EG-recht. Voorts wordt onderscheiden naar het niveau waarop de keuze voor de strafrechtelijke sanctionering wordt gemaakt. Heeft de communautaire wetgever reeds (expliciet of impliciet) gekozen voor een strafrechtelijke aanpak of hebben de Lidstaten die keuze kunnen maken? Hoewel naar geldend gemeenschapsrecht verdedigbaar is dat de communautaire wetgever de Lidstaten door middel van een verordening kan verplichten tot directe strafrechtelijke sanctionering, is zulks niet wenselijk. Gemeenschaps-wetgeving kampt immers nog steeds met een 'democratisch deficit': de parlementaire inbreng ervan is gering. Uit rechtsstatelijk oogpunt verdient het aanbeveling om de Lidstaten, zo zij al moeten worden verplicht tot strafrechtelijke

lijke sanctionering, toch in elk geval enige 'implementatie-vrijheid' te laten (op gevaar af dat die vrijheid ten koste gaat van de eventueel nagestreefde uniformiteit in strafwetgeving).

6

Dünkel, F.

Gesetzliche Unterschiede der Jugendgerichtsbarkeit und der (strafrechtlichen) Reaktionen auf Jugenddelinquenz in Europa

Tijdschrift voor criminologie,
34e jrg., nr. 3, 1992,
pp. 253-268

Nu eind 1992 de grenzen in Europa zijn weggefallen dringt zich de vraag op of er niet een uniform jeugd(straf)recht, met name ten aanzien van de leeftijdsgrenzen, zou moeten komen. In dit artikel worden de diverse jeugdstrafrechtssystemen in Europa met elkaar vergeleken. Hoewel er aanzienlijke verschillen in de wetgeving te onderkennen zijn, vertonen de praktijk en de ontwikkelingstendenzen alsmede de daaraan ten grondslag liggende filosofie sterke overeenkomsten. Het criminaliteits-theoretische inzicht in het tijdelijke karakter en de in het algemeen geringe zwaarte van jeugd-delinquentie heeft geleid tot milde strafrechtelijke reacties. *Diversie* en nieuwe ambulante sancties zoals bij voorbeeld dienstverlening, worden eerst bij jeugdigen beproefd en daarna – indien succesvol – bij jong-meerderjarigen. Ook het zoveel mogelijk vermijden of – indien onvermijdelijk – zo kort mogelijk houden van vrijheidsstraffen wordt algemeen nagestreefd. Harmonisering van het jeugdstrafrecht in Europa wordt echter bemoeilijkt door de grote verschillen ten aanzien van de leeftijdsgrenzen in de verschillende landen. De leeftijden waarop jeugdigen strafrechtelijk

aansprakelijk worden geacht, variëren van 7 jaar in Zwitserland en Ierland tot 18 jaar in België. Hier zijn echter ook weer gemeenschappelijke tendensen te bespeuren, in die zin dat in het algemeen pas aan jeugdigen in de leeftijd van 14 tot 15 jaar vrijheidsstraffen worden opgelegd. Als richtlijn voor een toekomstige Europese criminaliteitspolitiek zou misschien kunnen dienen dat een vrijheidsstraf pas opgelegd dient te worden vanaf de leeftijd dat jeugdigen niet meer leerplichtig zijn, dus ca. 15-16 jaar. Ook zou een speciaal jeugdrecht voor jong-meerderjarigen tot 21 jaar aanbeveling verdienen, omdat op deze leeftijd de ontwikkeling van jonge mensen nog niet voltooid is en opvoedkundige maatregelen dan nog zinvol kunnen zijn.

Met literatuuropgave.

7

Haines, H.

Flawed executions, the anti-death penalty movement, and the politics of capital punishment
Social problems, 39e jrg., nr. 2, 1992, pp. 125-138

In de Amerikaanse geschiedenis zijn perioden waarin fel tegen de doodstraf werd geageerd, afgewisseld door perioden waarin deze sanctie algemeen werd geaccepteerd. De doodstraf is een sanctie die heftige emoties kan oproepen. Om die reden is de executie ervan met vele procedurele waarborgen omgeven. Als er desondanks iets misgaat bij een executie, veroorzaakt dat veel ophef. De auteur onderscheidt een aantal manieren waarop de doodstraf onjuist wordt geëxecuteerd. In de eerste plaats kunnen er technische fouten worden gemaakt. In de tweede plaats kan het inrichtingspersoneel de ter dood veroordeelde onheus behan-

delen. In de derde plaats komt het voor dat de ter dood veroordeelde niet meewerkt en zich manifest verzet tegen zijn executie. In de vierde plaats komt het nogal eens voor dat iemand achteraf gezien onschuldig ter dood is veroordeeld. Als actiegroepen tegen de doodstraf van dit soort onjuist verlopen executies gebruik maken, kunnen zij een belangrijke rol spelen bij het beleid met betrekking tot de doodstraf. Hetzelfde geldt voor de media. Daarbij moet worden bedacht dat de media veel aandacht schenken aan alle hierboven beschreven soorten onjuist verlopen executies. De auteur heeft dit vastgesteld na een inhoudsanalyse van een aantal bekende Amerikaanse dagbladen.

Met literatuuropgave.

8

Lein, L., R. Rickards e.a.

The attitudes of criminal justice practitioners toward sentencing issues

Crime and delinquency, 38e jrg., nr. 2, 1992, pp. 189-203

De auteurs stelden aan 124 personen die nauw betrokken zijn bij de rechtshandhaving vragen over het justitiële beleid inzake vonniswijzing. De respondenten waren rechters, officieren van justitie, reclasseringshoofden en advocaten uit Texas. De auteurs informeerden naar drie probleemgebieden. Ten eerste aan welke aspecten moeten beleidsvormers aandacht geven. Ten tweede of er onder rechtshandhavers consensus is over reeds ingevoerde beleidsveranderingen ten aanzien van deze aspecten. En ten derde of er onder rechtshandhavers behoefte bestaat aan een specifiek onderzoek ter ondersteuning van de vorming van het overheidsbeleid. De auteurs concluderen dat er vier belangrijke probleem-

gebieden zijn. In volgorde van belangrijkheid zijn deze problemen: overvolle gevangenissen; het verschil tussen het opgelegde vonnis en de tijd die de verdachten werkelijk in de gevangenissen doorbrachten; de problematiek van gevaarlijke criminelen en recidivisten; inconsistenties tussen sancties voor hetzelfde misdrijf. Verder was er onder de respondenten weinig consensus te bespeuren, maar de drie meest genoemde oplossingen betroffen: alternatieven voor vrijheidsbeneming; het bouwen van meer gevangenissen; wijziging van het systeem van voorwaardelijke straffen. Ook bleek er weinig animo te bestaan voor het gebruik van wetenschappelijke methoden ter vaststelling van de risicograad van wetsovertreders, en tevens voor zowel gebiedende als niet-gebiedende richtlijnen voor vonniswijziging. Met literatuuropgave.

Gevangeniswezen/tbs

9

Downes, D.

The case for going Dutch; the relevance of post-war penal policy in the Netherlands for Britain

Tijdschrift voor criminologie, 34e jrg., nr.3, 1992, pp.198-209

Ten behoeve van de nodige veranderingen in het Engelse gevangeniswezen, beschrijft de auteur de ontwikkelingen in Nederland vanaf het midden van deze eeuw. De problemen in Engeland zijn op het ogenblik groot: ernstige overbevolking van de inrichtingen, ontevreden gedetineerden en personeel, en slechte materiële en immateriële condities. Dat in Nederland de toestand, volgens de auteur, veel rooskleuriger is ondanks een eveneens stijgende

criminaliteit, heeft een aantal redenen. Sinds het rapport van de commissie Fick in 1947 is het strafrechtelijk systeem in Nederland goed bezig: de rechterlijke macht blijft ernaar streven het gevangeniswezen zo weinig mogelijk te belasten, Officieren van Justitie hebben een prioriteitenlijst, gevangenis capaciteit wordt uitgebreid naar behoefte, elke gedetineerde heeft nog steeds een eigen cel, en regimes en omgang met gedetineerden zijn humaan, waardoor er minder reden tot opstand is. Een belangrijk gegeven is ook dat in Nederland de gevangenisdirectie niet verplicht is een gedetineerde op te nemen als er geen plaats is. Daarnaast is er meer plaats voor een uitgebreid systeem van verlofregelingen, vervroegde invrijheidstelling, huisarrest, en alternatieve straffen. Uit de vergelijking trekt de auteur drie conclusies: 'mode oplossingen' zoals privatisering van het gevangeniswezen, moeten worden verworpen; menselijke sociale relaties en procedurele rechten van de gedetineerden zijn een goed middel tegen opstanden en onrust; en verbetering in de Engelse situatie is niet te bereiken zonder (verminderde) inbreng van de rechtelijke macht. Met literatuuropgave.

10

Pratt, J.

Punishment and the lessons from history

The Australian and New Zealand journal of criminology, 25e jrg., nr. 2, 1992, pp. 97-114

Het is de verdienste van Foucault geweest dat hij het belang heeft aangetoond van onderzoek naar de geschiedenis van de strafrechtstoepassing. In zijn opvatting dient deze geschiedenis te worden geïnterpreteerd vanuit veranderende opvattingen over de wijze

waarop sociale controle dient te worden vormgegeven. De auteur acht deze benadering echter te eenzijdig en toont dit aan door middel van een analyse van de ontwikkeling van de strafrechts-toepassing in Nieuw Zeeland. Twee factoren blijken op deze ontwikkeling een doorslaggevende invloed te hebben gehad. In de eerste plaats is dat de eind vorige eeuw in gang gezette tendens om de strafrechtstoepassing, d.w.z. de penitentiaire inrichtingen, uit het zicht te hebben. Penitentiaire inrichtingen werden steeds vaker uit de stad naar het platteland verhuisd. Deze ontwikkeling kan onder meer worden verklaard met behulp van de civilisatiethorie van Elias: misdaad en straf zijn gevoelige onderwerpen geworden die de maatschappij liever uit de weg gaat. Een tweede factor die de strafrechtstoepassing sterk heeft beïnvloed, is het Victoriaanse politiek-economische principe dat wetsovertreders benadeeld moeten worden. Dit heeft tot gevolg gehad dat harde arbeid een hoeksteen werd van het penitentiaire regime en dat de gevangenis veel sterker dan voorheen werd afgeschermd van de samenleving. Ook deze tendens is eind vorige eeuw begonnen. Met literatuuropgave.

Criminologie

11

Berghuis, A.C.

Opheldering gezocht

Tijdschrift voor criminologie,

34e jrg., nr. 4, 1992,

pp. 288-295

Voor de media en politici is het ophelderingspercentage, naast die ontwikkeling van het aantal misdrijven, een vanzelfsprekende indicator voor de kwaliteit van de criminaliteitsbestrijding. Het

ophelderingspercentage wordt gezien als de maat voor de effectiviteit van de politie in het bestrijden van de criminaliteit. Immers, naarmate minder misdrijven worden opgehelderd blijkt de politie minder goed te voldoen aan haar functie van boevenvanger. In dit artikel wordt het ophelderingspercentage aan een nadere beschouwing onderworpen. Wat wordt nu eigenlijk gemeten? Welke betekenis moet aan dit percentage worden toegekend? Is het eigenlijk wel bruikbaar? Zijn er andere indicatoren die beter zijn? Aan het eind van zijn betoog komt de auteur tot de conclusie, dat het ophelderingspercentage in de huidige situatie weinig bruikbaar is en dat het zeker niet kan dienen als maat voor de effectiviteit van de politie. Met literatuuropgave.

12

Berk, R.A., A. Campbell e.a.

The deterrent effect of arrest in incidents of domestic violence; a Bayesian analysis of four field-experiments

American sociological review,

57e jrg., nr. 5, 1992,

pp. 698-708

Onderwerp van bespreking is het resultaat van vier replicatie-onderzoeken van de studie naar geweldpleging in gezinnen dat in 1982 werd gedaan in Minneapolis. De auteurs analyseerden de data van het onderzoek in Colorado Springs en vervolgens die van de onderzoeken in Milwaukee, Dade County en Omaha. Beide analyses resulteerden in een meta-analyse conform de Bayesiaanse methode. Een belangrijke vraag voor de auteurs was meer inzicht te krijgen in het interactie-effect tussen formele en informele controlevariabelen. Het onderzoek richtte zich dus vooral op de invloed van huwelijk en

arbeid op het effect van arrestatie op recidive. Volgens de sociale controletheorie zijn immers huwelijk en werkring belangrijke indicaties voor sociale bindingen. Dus het effect van arrestatie op recidive in dit soort geweldpleging zou wel eens af kunnen hangen van het feit dat de verdachte wel of niet getrouwd is of wel of niet een baan heeft. De auteurs concluderen dat als de resultaten van de vier replicatie-onderzoeken gepoold worden, de uitkomst anders wordt dan wanneer elk onderzoek apart wordt geanalyseerd. Verschillende modelspecificaties blijken te kunnen leiden tot verschillende resultaten. Zij menen ook dat er wel iets te zeggen is ten faveure van de stelling dat arrestatie de loop der dingen verergert voor werkeloze verdachten.

Met literatuuropgave.

13

**Cirincione, C., H.J. Steadman
e.a.**

Schizophrenia as a contingent risk factor for criminal violence

International journal of law and psychiatry, 15e jrg., nr. 4, 1992, pp. 347-358

Om vast te stellen of er een verband bestaat tussen schizofrenie en gewelddadig gedrag is een longitudinale studie verricht. Daarbij is gebruik gemaakt van twee cohorten van volwassen mannen die in resp. 1968 en 1978 waren opgenomen in een psychiatrische inrichting in de staat New York. De onderzoeksgroepen bestonden uit resp. 255 en 327 patiënten. Van deze patiënten is nagegaan in hoeverre men in een periode van 11 jaar na opname was gearresteerd wegens een gewelddadig delict. De belangrijkste voorspellende factor van later gewelddadig gedrag bleek een voorgeschiedenis van geweld-

dadigheid te zijn. Wordt het effect van die factor, evenals die van andere onafhankelijke variabelen uitgeschakeld, dan blijkt er een gecompliceerd verband te bestaan tussen schizofrenie en later gewelddadig gedrag. Bij het cohort uit 1968 bleek dit verband significant te zijn voor degenen die geen voorgeschiedenis van gewelddadigheid hadden. Was van het laatste wel sprake, dan verdween vervolgens het verband. In het cohort uit 1978 bleek een tegengesteld verband: geen samenhang tussen schizofrenie en latere gewelddadigheid bij degenen die geen agressieve voorgeschiedenis hadden. Bij degenen met zo'n voorgeschiedenis bleek het veronderstelde verband wel te bestaan. Een verklaring voor dit verschil in onderzoeksbevindingen bij het cohort uit 1968 en dat uit 1978 kunnen de auteurs niet geven. Met literatuuropgave.

14

Dumond, R.W.

The sexual assault of male inmates in incarcerated settings

International journal of the sociology of law, 20e jrg., nr. 2, 1992, pp. 135-157

Seksuele victimisatie van mannelijke gedetineerden in gevangnissen is een ernstig, complex en niet steeds voldoende onderkend verschijnsel. In dit artikel bespreekt de auteur dit onderwerp n.a.v. bestaande onderzoeksliteratuur. De gevangniswereld is een geïsoleerde gemeenschap met een speciale subcultuur en eigen normen, taalgebruik en hiërarchie. Homoseksualiteit is hierbij een vrij algemeen verschijnsel en verbonden met agressie en machtsuitoefening. Slachtoffers zijn doorgaans zwakkere, blanke, niet-gewelddadige gedetineerden.

Victimisatie, met kans op secundaire- en revictimisatie heeft psychische (vernedering, depressiviteit), sociale (statusverlies, stigmatisering, isolatie) en fysieke (letsel, ziekten) consequenties en kan tot druggebruik, suïcide en verbittering na vrijlating met negatieve gevolgen voor de maatschappij zelf leiden. Op grond van zijn studie concludeert de auteur, dat er veranderingsstrategieën in de gevangenis ontwikkeld zouden moeten worden, zoals: onderzoek doen naar het optreden van seksueel geweld; een crisisinterventieprotocol opstellen; personeel voorlichten en trainen; het slachtoffer behandelen en zijn reïntegratie bevorderen; melding van geweld ondersteunen en het feit tijdig laten volgen. Met literatuuropgave.

15

Kingery, P.M., B.E. Pruitt e.a.

Violence and illegal drug use among adolescents; evidence from the U.S. National Adolescent Student Health Survey

The international journal of the addictions, 27e jrg., nr. 12, 1992, pp. 1445-1464

Druggebruik op scholen staat doorgaans voldoende in de belangstelling, maar het geweldsaspect erbij wordt nog wel eens onderschat. Om meer inzicht in dit verschijnsel te krijgen werden gegevens m.b.t. dit onderwerp van de U.S. National Adolescent Student Health Survey bestudeerd (nov./dec. 1987. jan. 1988. N= 3789. 8e en 10e klas. 13 tot 16 jaar). Uit het onderzoek blijkt dat in de lagere klas minder drugs gebruikt werden, maar wel regelmatig vechtpartijen voorkwamen m.n. onder jongens en waarschijnlijk voornamelijk om ruzies te beslechten. In klas 10

werden meer drugs en dan vooral door jongens gebruikt. Het gebruik stond in verband met drugs gebruikende vrienden en varieerde per gebied wat betreft intensiteit. Druggebruikers vertoonden frequenter onveilig gedrag en waren vaker slachtoffer en dader van geweld dan nietgebruikers, zowel op school als daarbuiten. Hun agressie is waarschijnlijk heviger en meer gericht op het verkrijgen van drugs. O.g.v. dit onderzoek concluderen de auteurs, dat het van belang is om drugeducatie, die al vrij algemeen wordt toegepast, te combineren met geweldeducatie, waarbij ouders, school en gemeenschap, beter dan elkaar de verantwoording toe te schuiven, tot een geschikte vorm van samenwerking zouden moeten komen.

Met literatuuropgave.

16

Klofas, J.M., S. Stojkovic e.a.

The meaning of correctional crowding: steps toward an index of severity

Crime and delinquency, 38e jrg., nr. 2, 1992, pp. 171-188

In de jaren tachtig is in Amerikaanse vakliteratuur veel aandacht geschonken aan het probleem van de penitentiaire overbevolking. De teneur van die artikelen was dat de overbevolking van de gevangnissen een tijdelijk en te overwinnen probleem vormde. Thans is deze visie op de penitentiaire overbevolking aan het veranderen. In de eerste plaats wordt steeds meer geaccepteerd dat het om een chronisch verschijnsel gaat. Verder groeit het besef dat penitentiaire overbevolking een subjectief begrip is, waarvan een heldere definitie ontbreekt. Om in het laatste verbetering te brengen is een systematiek ontwikkeld om

tot een index van de ernst van penitentiaire overbevolking te komen. Daartoe zijn in 1991 twintig gevangenisdirecteuren uit de gehele Verenigde Staten in een zgn. focusgroep bijeen gebracht. Deze focusgroep is door middel van onderlinge discussie tot een model gekomen waarin de relevante factoren zijn beschreven die van invloed zijn op de ernst van de overbevolking.

Doorslaggevende factoren bleken te zijn: het aantal gedetineerden ten opzichte van de capaciteit waarop de inrichting aanvankelijk was berekend, de mate waarin het gedetineerdenaanbod pieken in de tijd vertoont, de mate van heterogeniteit van de gedetineerdenpopulatie, de bouwkundige kenmerken van de penitentiaire inrichting, het inrichtingsregime enz. Dit conceptuele, multidimensionale model is de eerste stap om tot de eerder genoemde index te komen.

Met literatuuropgave.

17

O'Mahony, P., M. Barry

HIV-risk of transmission behaviour amongst HIV-infected prisoners and its correlates
British journal of addiction, 87e jrg., nr. 11, 1992, pp. 1555-1560

In Ierland worden met HIV besmette gedetineerden afgezonderd van de resterende gedetineerdenpopulatie. Het risico dat deze gedetineerden hun medegedetineerden besmetten, is daarom gering. De vraag blijft echter in hoeverre zij na het ontslag uit de penitentiaire inrichting een besmettingsrisico opleveren voor anderen. Om dat te onderzoeken zijn 38 van de in totaal 40 bekende seropositieven in het Ierse gevangeniswezen geïnterviewd. Daarbij is nagegaan in hoeverre zij in het verleden en

in de toekomst besmettingsrisikant gedrag vertonen. Verder zijn biografische gegevens vastgelegd, zijn psychologische tests afgenomen en is geïnformeerd welke kennis men bezat omtrent de wijze waarop Aids kan worden verspreid. Van de onderzochte groep gaf 65% aan dat zij anderen aan overdrachtsrisico hadden blootgesteld sinds zij op de hoogte waren van hun besmetting. Daar komt bij dat slechts 16% aangaf in de toekomst bij druggebruik geen injectienaalden meer te delen met anderen. Bovendien was slechts 32% bereid om in de toekomst bij geslachtsverkeer een condoom te gebruiken. Geen van de onderzochte biografische en psychologische achtergrondvariabelen bleek significant van invloed te zijn op dit risico-gedrag. Ook de mate waarin men kennis had van de manieren waarop Aids werd overgedragen, bleek niet significant uit te maken. Met literatuuropgave.

18

Pate, A.M., E.E. Hamilton

Formal and informal deterrents to domestic violence: the Dade county spouse assault experiment
American sociological review, 57e jrg., nr. 5, 1992, pp. 691-697

Het 'Minneapolis domestic violence experiment' heeft veel stof doen opwaaien. Uit dit onderzoek bleek dat arrestatie van verdachten van geweldpleging in de gezinssfeer een effectief middel was om recidive te voorkomen. Maar dit onderzoeksresultaat ontmoette veel weerstand onder criminologen. Vooral de spanningsverhouding tussen formele en informele sancties bleef de aandacht trekken, zozeer zelfs dat het

National Institute of Justice fondsen beschikbaar stelde voor replicatie-onderzoeken in een zestal regio's. Deze studies leverden echter conflicterende resultaten op. De auteurs Pate en Hamilton wierpen zich op de data van het replicatie-onderzoek in Dade county. Zij wensten het effect te onderzoeken van twee factoren: huwelijk en werk. De auteurs redeneerden namelijk dat getrouwde mannen of mannen die werk hebben door hun huwelijk of door hun baan aan zodanige informele sociale controle blootstaan dat er onder deze twee groepen minder recidive voorkomt. Met behulp van logistische regressie bleek dat arrestatie een statistisch significant afschrikkend effect had voor werkende verdachten. Maar voor werkloze verdachten bleek arrestatie juist averechts te werken: onder deze groep was er een toename van geweldpleging. Tussen getrouwde en ongetrouwde verdachten vonden de auteurs geen verschillen in recidive. De auteurs menen dat twijfel aan de juistheid en effectiviteit van arrestatie als middel om dit soort geweldpleging de kop in te drukken op zijn plaats is. Arrestatie blijkt alleen te helpen bij degenen die iets (een baan) te verliezen hebben.

Met literatuuropgave.

20

Scherpenzeel, A.

Response effecten in slachtofferenquêtes

Tijdschrift voor criminologie, 34e jrg., nr. 4, pp. 296-305

De resultaten van de internationale slachtofferenquête, die door van Dijk e.a. in 1990 werden gepresenteerd, hebben heel wat stof doen opwaaien in de media. Het Nederlands Instituut voor Maatschappij en Markt

Onderzoek (NIMMO) van de Universiteit van Amsterdam heeft, vlak na de publikatie van de resultaten van de internationale slachtofferenquête, enkele experimenten uitgevoerd met vragen uit deze enquête. De experimenten waren onderdeel van een groter, methodologisch onderzoek naar de kwaliteit van meetinstrumenten in surveys. De experimenten bestrijken alleen de volgende response-effecten: geheugeneffecten bij het rapporteren van slachtofferervaringen; het effect van een onduidelijke vraagformulering; het effect van verschillende methoden van dataverzameling. Dit artikel is een beschrijving van de theorie en de hypothesen achter ieder experiment.

Met literatuuropgave.

19

Sherman, L.W., D.A. Smith e.a.

Crime, punishment, and stake in conformity: legal and informal control of domestic violence

American sociological review, 57e jrg., nr. 5, 1992, pp. 680-690

Uit een in 1982 in Minneapolis gehouden onderzoek bleek dat het in hechtenis nemen van verdachten van domestieke geweldpleging een afschrikkende werking had met een daling van het recidive als resultaat. Er werden zes replicatie-studies ondernomen, maar de resultaten hiervan wezen op de afwezigheid van een lange termijn afschrikkende werking van arrestatie. De hamvraag is dan hoe formele en informele sancties met elkaar interfereren. De auteurs van dit artikel bogen zich over de bevindingen van het replicatie-onderzoeken uit Milwaukee en Omaha. Behalve deze gegevens analyseerden zij ook de rapporten van de telefonische alarmcentrale van

een vrouwenhulporganisatie uit Milwaukee waaraan alle gevallen van gezinsgeweldpleging via de politie werden doorgegeven. De acteurs gingen er vanuit dat conformiteit aan maatschappelijke conventies het meest tot stand komt via de informele sociale controlemechanismen die opgeld doen in huwelijk en werkkring. Dus onder getrouwden en werkenden zouden relatief weinig recidivisten voorkomen. De auteurs deden hun onderzoek aan de hand van het labeling-perspectief en de negatieve binomiale regressie. Zij vonden dat het gebruik van formele sancties (arrestatie) meer recidive tot gevolg heeft bij ongetrouwden en werklozen, en minder recidive onder getrouwden en werkenden. Dit komt omdat de informele sociale controle uit huwelijk en werkkring de escalatie naar een deviante identiteit enige mate blokkeren. De auteurs nemen afstand van het idee dat naarmate de informele controle telooftaat er meer formele sancties gebruikt moeten worden. Met literatuuropgave.

21

Vagg, J.

The borders of crime; Hong Kong-China cross-border criminal activity

The British journal of criminology, 32e jrg., nr. 3, 1992, pp. 310-328

De sterke maatschappelijke en economische verschillen tussen Hong Kong en de volksrepubliek China zijn de hoofdoorzaak van de sterke groei van drie soorten grensoverschrijdende criminaliteit: smokkel, illegale immigratie en gewapende overvallen. Vanaf 1989 is smokkel voor de justitiële autoriteiten in Hong Kong een significant probleem geworden. Het gaat daarbij met name om de

illegale uitvoer naar China van in Hong Kong gestolen auto's. De smokkelroutes lopen over land, maar vooral ook met snelle speedboten over zee. Om deze smokkel te bestrijden zijn diverse wettelijke maatregelen getroffen. Bovendien hebben enkele gerichte politieacties plaatsgevonden gericht tegen de smokkelaars. Ook de illegale immigratie van Chinezen naar Hong Kong is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Deze immigratie is een direct gevolg aan de aanwezigheid van een groot arbeiderspotentieel in China. In Hong Kong kunnen zij betere levensomstandigheden realiseren. Verschillende maatregelen zijn getroffen om de illegale immigratie te bestrijden. Deze maatregelen zijn gericht tegen zowel de immigranten zelf, als hun werkgevers in Hong Kong. Het aantal gewapende overvallen in Hong Kong is in 1989 en 1990 explosief gestegen. De directe oorzaak hiervan is de demobilisering van een miljoen Chinese militairen die hun wapens voor een deel te gelde hebben gemaakt. Met literatuuropgave.

Jeugdbescherming en -delinquentie

21

Cookson, H.M.

Alcohol use and offence type in young offenders

The British journal of criminology, 32e jrg., nr. 3, 1992, pp. 352-360

Bij 604 jonge gedetineerden (leeftijd 17-21 jaar) werd de relatie nagegaan tussen alcoholgebruik en criminaliteit. Zij vormden een representatieve steekproef van de hele populatie jonge mannelijke gedetineerden in Engeland in 1988. Uit de interviews bleek een duidelijk verband

tussen drankgebruik vlak voorafgaand aan de deliktspleging wanneer dit een geweldsdelikt betrof. Het was niet zo dat geweldsdelinquenten over het algemeen meer dronken dan andere veroordeelde delinquenten, maar zij hadden vaker voorafgaand aan het delikt (te) stevig gedronken. Hierbij komt het beeld naar voren van de impulsieve, sensatie zoekende, extraverte persoonlijkheid die zowel aangetrokken wordt door alcohol als door criminaliteit. Hierbij speelt dan een rol dat de criminaliteit een agressieve aard krijgt door de werking van de alcohol. Regelmatig te veel drinken onderscheidde echter niet tussen de verschillende typen delicten die de jongeren pleegden. De auteur meent dat hier mogelijk sprake is van een tolerantie-effect: wie vaak te veel drinkt wordt daar niet (meer) per se agressief van. Met literatuuropgave.

23

Frazier Ch.E., S.R. Lee

Reducing juvenile detention rates or expanding the official control nets: an evaluation of a legislative reform effort

Crime and delinquency, 38e jrg., nr. 2, 1992, pp. 204-218

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat wetten die worden ingesteld om minder jeugdige justitiabelen in het strafrechtelijk systeem te laten belanden, ook nogal eens het tegenovergestelde tot gevolg hebben. De onderzoekers gingen na of dat ook het geval was met een nieuwe wet in de staat Florida. De (geaggregeerde) gegevens betroffen criminaliteit en arrestaties van jeugdigen, en sociaal-economische gegevens per betrokken jurisdictie. De predictor variabelen bestonden uit drie categorieën: ernst van de jeugdcriminaliteit,

ernst van het criminaliteitsprobleem in het algemeen, en socio-economische kenmerken van de jurisdicties. De afhankelijke variabele was het percentage verandering in het aantal voorarresten van jeugdigen tussen het eerste kwartaal van 1988 en dat van 1989. In deze periode bleek een lichte stijging in het aantal gevorderde voorlopige hechtenissen, wat vooral te wijten was aan de gegevens van twee van de 19 Huizen van Bewaring. De variatie in de verandering tussen de HvB's was groot. De stijging in detenties was niet te verklaren door een stijgende jeugdcriminaliteit. Wel was er een sterk verband met de (sterk gestegen) ernst van de criminaliteit in het algemeen en een hoog gemiddeld inkomen per jurisdictie. Hieraan wordt de interpretatie gehecht dat in samenlevingen met zowel een hoge criminaliteit als ook een hoog gemiddeld inkomen, jongeren sneller worden ingesloten.

Met literatuuropgave.

24

Snel, G.

Met meer hulp meer bescherming; een voorstel tot integratie van jeugdbescherming en jeugdhulpverlening
Sancties, nr. 5, 1992, pp. 272-288

In het kader van de tussenbalans (voorjaar 1991) werd door staatssecretaris Kosto gesuggereerd de (gezins)voogdij-instellingen en de reclassering te laten samenwerken of samen te voegen. De door de staatssecretaris ingestelde stuurgroep koos al spoedig voor twee deeltrajecten: een voor de kinderscherming en de (gezins)voogdij en een voor de reclassering. De positieve reactie van de staatssecretaris op haar voorstel (juli 1992) de jeugdbeschermingsinstel-

lingen onafhankelijk van de jeugdhulpverlening te organiseren, maakt een fusie met de reclassering onwaarschijnlijk. In deze bijdrage bespreekt de auteur enkele reacties op de voorstellen. Zijn voorstel is de oplossing te zoeken in een betere integratie van vrijwillige en onvrijwillige jeugdhulpverlening. Met literatuuropgave.

Politie

25

Fielding, N., J. Fielding

A comparative minority: female recruits to a British constabulary force

Policing and society, 2e jrg., nr. 3, 1992, pp. 205-218

In een longitudinale studie onder politierekruten in het district Derbyshire werden de opvattingen nagegaan over de geschiktheid van vrouwen voor het politieambt, onderscheiden naar die van mannelijke en vrouwelijke rekruten. Het onderzoek omvatte de periode vanaf de aanmelding tot het eerste praktijkjaar. De gegevens waren zowel kwantitatief (vragenlijsten, een test, en een attitudeonderzoek) als kwalitatief (interviews). Vrouwen maakten slechts een klein deel uit van de onderzoeksgroep (10 van de 125). Er kwam vooral één bezwaar tegen vrouwen als politieagent naar voren: hun geringe fysieke kracht. Hieruit sprak zowel een anti-vrouwelijke agenten attitude als een paternalistische (je moet ze beschermen). De auteurs menen dat aan dit oordeel mogelijk een verkeerde opvatting van het agentenwerk ten grondslag ligt (nl. werk gebaseerd op lichamelijke kracht), maar dat dit beeld hecht verankerd is in de beroeps-cultuur. Dit niettegenstaande gegevens uit eerdere onderzoeken

dat het gebruik van fysieke kracht slechts in een klein percentage van de verrichte werkzaamheden voorkomt. De mythe van de vereiste fysieke vermogens bleek overigens niet t.a.v. hoger vrouwelijk politiepersoneel. Om de verkeerde beeldvorming te veranderen zijn volgens de auteurs (ook) maatregelen nodig van buitenaf, zoals druk vanuit de bevolking t.b.v. een meer 'sociale' politie.

Met literatuuropgave.

26

McConville, M.

Videotaping in interrogations: police behaviour on and off camera

The criminal law review, augustus 1992, pp. 532-548

In 1991 werden gedurende vijf weken televisiecamera's toegelaten bij de verhoren door agenten van een groot Engels politiekorps. Dit paste in een experiment waarin gedurende een langere periode alle verhoren door de politie in dat korps op video werden opgenomen en geanalyseerd. In het artikel wordt beschrijvend verslag gedaan van enkele bevindingen van dit experiment. Met name wordt ingegaan op de vraag of de politie zich anders gedraagt als het verhoor op video wordt opgenomen of niet. De auteur waarschuwt dat het experiment slechts in een enkel korps werd uitgevoerd, maar de bevinding dat de politie meer buiten haar boekje gaat als het verhoor niet wordt opgenomen, is wel heel duidelijk. Dit geldt voor alle rangen en standen binnen het korps. De recente aanstelling van de 'custody officers' in Engeland heeft hier niet veel aan verholpen, misschien soms zelfs integendeel. De auteur concludeert eveneens dat ook met opnames van de verhoren nog niet alles wordt

vastgelegd wat er voorvalt. Er blijft altijd de mogelijkheid van beïnvloeding buiten de opgenomen verhoorsessies, die niet kan worden gecontroleerd. Het idee dat met het opnemen van verhoorsessies alle problemen m.b.t. het verhoor en de verkregen verklaringen uit de wereld zijn, is volgens de auteur niet waar.
Met literaturopgave.

27

Terrill, R.

Organizational change for England's police; an American perspective

Policing and society, 2e jrg., nr. 3, 1992, pp. 173-191

In Engeland is onlangs door de minister van Binnenlandse Zaken een plan gelanceerd om zoiets als wat lijkt op de Amerikaanse FBI te introduceren in de Engelse politie-organisatie. In zijn artikel probeert de auteur dit plan te beoordelen. Hij stelt allereerst dat de organisatie-theoretische fundamente van dit plan gelegen zijn in die theorie die zegt dat de staat een aparte institutie is in de maatschappij. Zowel voorstanders als opposanten van het ministeriële voornemen dienen zich te realiseren wat de precieze historische gang van zaken is geweest die in de VS aanleiding vormde tot het ontstaan van de FBI. Zo'n historische analyse moet een centraal onderdeel zijn van de organisatie-theoretische doordenking over de gevolgen van een invoering van een FBI-achtige organisatie voor de Engelse politie. Als organisatie-theoretisch uitgangspunt kiest de auteur de gedachten van Talcott Parsons over enerzijds organisationele macht en anderzijds de kwestie centralisatie versus decentralisatie. Op grond van zijn historische en organisationele

analyse komt de auteur tot de slotsom dat het plan van de minister behept is met tal van theoretische en praktische obstakels.

Met literaturopgave.

28

Walklate, S.

Jack and Jill join up at Sun Hill; public images of police officers

Policing and society, 2e jrg., nr.3, 1992, pp. 219-232

De auteurs maakten gebruik van unieke gegevens om de beeldvorming betreffende de vereiste kwaliteiten van vrouwelijke politieagenten na te gaan, nl. aanbevelingen bij sollicitatiebrieven van 153 mannelijke en vrouwelijke politierecruten. De aanbevelingen kwamen voor het grootste deel van mensen (voornamelijk mannen) uit de middenklasse beroepsgroepen. De resultaten van het onderzoek tonen aan dat de mythevorming rond vrouwelijke politieagenten diep geworteld is. Een aantal eigenschappen werd zowel voor vrouwelijke als voor mannelijke agenten van belang geacht, zoals een plezierige persoonlijkheid, goede sociale eigenschappen, en atletische vermogens. Daarnaast werden voor mannen unieke kwaliteiten genoemd: hoge intelligentie en gevoel voor humor, en voor vrouwen andere: hoge morele standaard, toegewijd, en betrouwbaar. De auteur concludeert dat er sinds vorig onderzoek nog weinig veranderd is in de seksistische opvattingen over de vrouwelijke politieagent en haar taakuitoefening.
Met literaturopgave.

Verslaving

29

Dorn, N., K. Murji

Low level drug enforcement

International journal of the sociology of law, 20e jrg., nr. 2, 1992, pp. 159-171

Bestrijding van drugscriminaliteit heeft de laatste jaren een hoge prioriteit in Engeland en vindt op verschillende niveaus plaats. In dit artikel wordt de bestrijding op het laagste niveau, nl. dat van de kleine handelaren en gebruikers, besproken. Verschillende thema's komen hierbij aan de orde, zoals het terugdringen van de vraag, waarbij een grotere pakkans en niet de ontmoedigings- en verstoringsstrategieën t.a.v. handelsgebieden, waarbij handelaar en klant gescheiden worden, vaker op bepaalde plaatsen arrestaties plaatsvinden of markten gesloten worden: verwijzing en behandeling in plaats van berechting van gearresteerden of het opleggen van dienstverleningsstraffen; reorganisatie van de politie, gericht op decentralisatie om de aandacht voor drugsbestrijding aan de basis te vergroten; samenwerking tussen lokaal gezag, politie, buurtorganisaties en -bedrijven om sociale en economische aspecten ter plaatse te verbeteren; het ontwikkelen van betere relaties tussen de politie en de media met het oog op het drugsbeleid. Hoewel het politieke klimaat gunstig is voor deze vorm van drugsbestrijding is volgens de auteurs de toekomst ervan onzeker in verband met financiële en ethische aspecten en internationale tendensen met betrekking tot drugsbeleid. Met literatuuropgave.

30

Haves, W., W. Schneider

Kontrollierter Gebrauch illegaler Drogen: Forschungsstand und Konsequenzen

Drogalkohol, 16e jrg., nr. 2, 1992, pp. 75-89

In dit artikel wordt allereerst een overzicht gegeven van het onderzoek naar gecontroleerd gebruik van illegale drugs, waarna diverse mogelijke scenario's ten aanzien van de ontwikkeling en het vestigen van gecontroleerde vormen van druggebruik worden geanalyseerd. Duidelijk wordt gemaakt dat dwangmatige heroïnegebruikers niet de volledige, zij het wel een groot deel, van de totale populatie aan opiaatgebruikers omvatten. De analyse toont dat een gecontroleerd, risicobewust en gereguleerd gebruik niet slechts dient te worden beschouwd als een 'doorgangsfase', leidend tot hetzij dwangmatig gebruik, hetzij geheelonthouding, doch evenzeer als een autonoom, relatief stabiel consumptiemodel. Ter afsluiting wordt nog gediscussieerd over de uit dit onderzoek af te leiden politieke consequenties ten aanzien van druggebruik zoals decriminalisering en het steunen van zelfhulpgroepen (subcultuur druggebruikers). Met literatuuropgave.

31

Forsyth, A.J.M., R.H.

Hammersley e.a.

Geographical aspects of scoring illegal drugs

The British journal of criminology, 32e jrg., nr. 3, 1992, pp. 292-309

Het is in de criminologie al bekend dat het stedelijk druggebruik geografisch is gespreid. De auteurs onderzochten dit thema wat dieper door aan jonge druggebruikers in Glasgow

(n=210) te vragen waar zij hun drugs vandaan halen. Zo'n vraag kan immers licht werpen op het netwerk van druggebruikers. De auteurs hanteerden de sneeuwbal-methode, die impliceert dat elke ondervraagde voorgesteld werd vrienden en kennissen aan het onderzoek mee te laten doen. Het onderzoek beperkte zich tot elf verboden drugs, en werd uitgevoerd op de universiteit van Glasgow. Er bleek allereerst weinig verschil in druggebruik te zijn tussen personen uit meer of minder gedepriveerde wijken. Verder kwam naar voren dat de respondenten om aan hun drugs te komen hun blik vooral richten op de meer gedepriveerde buurten. Goedkope drugs werden het liefst zo dicht mogelijk bij huis gekocht. De auteurs stellen ook dat het drugsprobleem in de gedepriveerde wijken verergerd wordt door een toestroom van gebruikers die elders in de stad wonen. Met literatuuropgave.

32

Watkins jr., J.C., S.A. Watkins
Prenatal drug exposure: the pro and con arguments for criminalizing fetal harm

Journal of crime and justice,
15e jrg., nr. 1, 1992, pp.157-172

Het strafrechtelijk systeem weet nog niet goed wat haar reactie moet zijn op aan drugs verslaafde vrouwen die zwanger zijn. Heeft zij een taak in de bescherming van het ongeboren kind? Het is inmiddels wel duidelijk dat zich een reeks foetale en/of neonatale complicaties kan voordoen die irreversibel zijn, maar misschien door adequaat eerder ingrijpen wel hadden kunnen worden voorkomen. De auteurs bespreken twee hoofdstromingen in de gedachten hierover: de mensen die (strafrechtelijke) interventie

voorstaan en degenen die dat afwijzen. De eerste groep meent dat ingrijpen door de strafrechter nodig en gerechtvaardigd is vanwege de schade die door het druggebruik tijdens de zwangerschap wordt aangereicht en omdat alleen een dergelijke reactie de bevolking hierover aan het denken zet. De tweede groep meent dat een beleid dat op behandeling en opvoeding is gericht veel meer succes zal hebben en dat de staat niet gerechtvaardigd is in te grijpen i.g.v. een nog niet geboren leven. Tot nu toe is er in Engeland nog geen consensus bereikt m.b.t. deze problematiek en zullen de rechters in individuele gevallen zelf een afweging moeten maken tussen de verschillende belangen die in het geding zijn. Met literatuuropgave.

Slachtofferstudies

33

Maher, L., R. Curtis

Women on the edge of crime; crack, cocaine and the changing contexts of street-level sex work in New York City

Crime, law and social change,
18e jrg., nr. 3, 1992,
pp. 221-258

Doet emancipatie van vrouwen en hun druggebruik hun crimineel gedrag en gebruik van geweld stijgen? Om dit na te gaan werd een etnografisch veldonderzoek uitgevoerd onder vrouwelijke prostituees in twee gedesintegreerde wijken van New York City. Uit de interviews blijkt dat het aantal van deze vrouwen, die vooral crack gebruiken, sinds 1980 sterk is toegenomen. Zij kunnen voor hun inkomensverwerving alleen in de informele economie terecht (straatprostitutie, (winkel)diefstal, fraude en

berovingen). Door het grotere aantal vrouwen en de toegenomen behoefte aan geld voor crack is het sekswerk gedevalueerd en wordt laag betaald; is de onderlinge competitie en vijandschap toegenomen; wordt er vaker geweld gebruikt, en zijn vrouwen zelf meer tot beroving overgegaan. De auteurs concluderen, dat de vrouwen niet gewelddadiger zijn geworden zijn vanwege de emancipatie of het druggebruik, maar dat deze trend eerder in verband staat met de plaatselijke socio-economische ontwikkelingen en nog steeds door mannen gedomineerde structuren en relaties evenals met hun toegenomen kans op victimisatie en noodzaak om aan geld te komen. De auteurs waarschuwen ervoor om het gedrag van de vrouwen, dat in feite een overlevingsstrategie is, te criminaliseren. Met literatuuropgave.

34

Padgett, D.K., E.L. Struening
Victimization and traumatic injuries among the homeless: associations with alcohol, drug and mental problems
American journal of orthopsychiatry, 62e jrg., nr. 4, 1992, pp. 525-534

Daklozen lopen meer dan anderen kans om slachtoffer te worden van een misdrijf en ongevallen met letsel. Dit wordt bevestigd in een onderzoek dat gedaan werd in 26 opvangcentra voor daklozen boven de 18 jaar in New York City (1987, N=1260, driekwart man en zwart). Het blijkt dat mannen meer letsel oplopen dan vrouwen behalve bij verbrandingsongevallen en vaker slachtoffer zijn van misdrijven behalve van slaag en seksueel misbruik. Bij daklozen komen twee maal zoveel psychische problemen voor als bij de gewone

bevolking. Aan depressies leiden beide geslachten in gelijke mate. Vrouwen plegen echter vaker suïcide en worden meer in psychiatrische inrichtingen opgenomen dan dakloze mannen. Daklozen, m.n. de mannen, gebruiken frequenter alcohol en drugs. Bij dit onderzoek is het niet mogelijk om onderscheid te maken tussen oorzaak en gevolg. Volgens de auteurs is verdere studie nodig naar het waarom van de hoge kwetsbaarheid, naar methoden om de drempels van de hulpverlening te verlagen en naar de omstandigheden in opvanghuizen en op straat om de veiligheid en opvang van daklozen te kunnen verbeteren. Met literatuuropgave.

35

Römkens, R.

Slachtoffers tot het bittere eind? Over mishandelde vrouwen die hun partner doden

Nemesis, nr. 6, november/december 1992, pp. 10-15

Vrouwen die dodelijk geweld plegen na langdurig te zijn mishandeld zijn zowel dader als slachtoffer. Is het fatale geweld van vrouwen noodzakelijk om zichzelf te beschermen tegen een reëel aanwezige dreiging? In dit artikel wordt ingegaan op hoe de omslag van 'slachtofferschap' naar 'daderschap' bij de vrouw psychologisch verklaard kan worden en welk juridisch middel van verweer hierop aansluit. De onlangs door het Hof in Den Haag behandelde zaak waarin een langdurig mishandelde vrouw in hoger beroep terecht stond op verdenking van moord, subsidiair doodslag op haar man, wordt daartoe door de auteur nader bekeken ('s- Gravenhage 16 maart 1992, RN 1992, 293). Met literatuuropgave.

Smart, R.G., E.M. Adlaf e.a.

Adolescent drug sellers: trends, characteristics and proles
British journal of addiction, 87e
jrg., nr. 11, 1992,
pp. 1561-1570

Naar de kenmerken van volwassen drugdealers zijn veel studies verricht. Daarbij is met name vastgesteld dat deze dealers ook zelf vaak intensieve druggebruikers zijn. In de onderhavige studie is nagegaan op welke manier drughandelaren op middelbare scholen in Ontario zijn te karakteriseren. Daartoe is gebruik gemaakt van gegevens uit surveys die in 1983, 1985 en 1989 zijn gehouden onder steekproeven van resp. 2037, 2008 en 1749 middelbare scholieren in Ontario. In de schriftelijke vragenlijsten die bij die gelegenheden zijn afgenomen, is onder meer gevraagd in hoeverre men gedurende twaalf maanden voorafgaande aan het onderzoek cannabis, dan wel andere drugs had verhandeld. Dit gegeven is in verband gebracht met het eigen gebruik van harddrugs, softdrugs, alcohol en tabak, alsmede met verschillende vormen van delinquent gedrag. Uit het onderzoek bleek allereerst dat van 1983 tot 1989 het gebruik van en de handel in drugs op de middelbare scholen in Ontario zeer sterk was teruggelopen. Degenen die drugs hadden verhandeld bleken vaker dan de niet-handelaren ook zelf drugs te gebruiken en bovendien vaker ander delinquent gedrag te vertonen. Scholieren die alleen cannabis verhandelden, ten slotte, bleken minder frequent drugs te gebruiken en minder delinquent te zijn dan handelaren in harddrugs. Met literatuuropgave.

Preventie van criminaliteit

Lezers die geïnteresseerd zijn in (meer) op de praktijk gerichte publikaties over preventie van criminaliteit, kunnen zich wenden tot de DCP-documentatie, Directie Criminaliteitspreventie, Postbus 20301, 2500 EH Den Haag, telefoon 070-3706555 (J. de Waard).

37

Heuvel, G. van den

Braithwaite in Weert; de schande-dimensie van criminaliteitsbeleid

Tijdschrift voor criminologie,
34e jrg., nr. 4, 1992,
pp. 329-339

Uit een onderzoek in Weert naar de effecten van een serie criminaliteitspreventieve maatregelen dat door drie studenten was uitgevoerd in het vroege voorjaar van 1991 bleek – anders dan verwacht – dat de geregistreerde criminaliteit, op een enkele categorie uitgezonderd, toegenomen was. Uit interviews bij betrokkenen kwam bovendien naar voren dat de angstgevoelens voor criminaliteit eerder toe- dan afgenomen waren. Parallel aan dit studentenonderzoek had de gemeente een slachtofferenquête laten uitvoeren. De resultaten in dit rapport bleken nogal af te wijken van de verwachtingen. Vergeleken met slachtofferenquêtes scoorde Weert niet bijzonder positief. Veel (volgens de politiegegevens) brave woonbuurten bleken een onverwacht hoge criminaliteitsgraad te ervaren. De 'shaming' theorie van Braithwaite bleek hier onverwacht toepasbaar wat leidde tot een nieuwe hypothese inzake zowel het lokale als nationale preventiebeleid van de overheid in deze. Wezenlijk voor 'shaming' is de morele dimensie serieus nemen en als zodanig kenbaar maken aan

de omgeving met als bedoeling gedragsverandering bij de dader en normbevestiging bij de omstanders. Het betekent elkaar verantwoordelijk houden, elkaar zeggen als het van pas komt: 'dit kan zo niet'. Dat de criminaliteitscijfers voor Weert stijgen kan een goed teken zijn, maar bewezen is dit nog allerm minst. Het is niet meer dan een vage hypothese dat hier de schande-dimensie van criminaliteit aangeslagen is bij de bevolking. Een schande-dimensie die bij volle wasdom moet leiden tot minder criminaliteit en een anders omgaan met daders, maar in de aanloopfase juist leidt tot meer gemelde criminaliteit. Met literatuuropgave.

Boeken/rapporten

Onderstaande publikaties kunnen te leen gevraagd worden bij het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Schedeldoekshaven 100, 's-Gravenhage, tel. 070-370 65 53/54.

Baartman, H., A. van Montfoort (red.)

Kindermishandeling; resultaten van multidisciplinair onderzoek
Utrecht, Data Medica, 1992

Boekhoorn, P.F.M., R.W.M. Geerts

Het functioneren van arrestatieteams gemeentepolitie
Nijmegen, Onderzoek- en Adviesbureau Geerts, 1992

Byrne, J.M., A.J. Lurigio (red.)
Smart sentencing; the emergence of intermediate sanctions
Newbury Park, Sage, 1992

Combating violent crime
Combating violent crime: 24 recommendations to strengthen criminal justice
Washington, U.S. Department of Justice, Office of the Attorney General, 1992

Coveliers, H.
Twee jaar bendecommissie; een schimmengevecht
Antwerpen, Hadewijch, 1992

Criminaliteitspreventie via buurtbeheer
Criminaliteitspreventie via buurtbeheer; resultaten voormetingsfase procesevaluatie van 18 buurtbeheerprojecten
Den Haag, Directie Criminaliteitspreventie, ministerie van Justitie, 1993

Deusinger, I.M.

Der Einbrecher; psychologische Untersuchungen zu Entscheidungsstrategien im Rahmen der Tatplanung und Deliktausführung
Göttingen, Verlag für angewandte Psychologie, 1993

Drogt, A.
Seksuele vorming als alternatieve sanctie; een evaluatie-onderzoek naar het leerproject 'Sekseule Voorlichting' van de Rutgers Stichting voor Jeugdige Zedendelinquenten
Delft, Eburon, 1992

Drug couriers
Drug couriers; offenders or victims in the war on drugs? Report on the two - days bitateral seminar on this issue of March 1992
's-Hertogenbosch, Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen, 1993

Dunworth, T., A.J. Saiger
Guidelines for state monitoring under the drug control formula grant program
Washington, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 1992

Dunworth, T., A.J. Saiger
State strategic planning under the drug formula grant program
Washington, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 1992

- Faugeron, C., J.M. Le Boulaire**
Quelques remarques a propos de la recidive
Paris, Centre de Recherches Sociologiques sur le Droit et les Institutions Penales, 1992
- Groen, A., A. van Montfoort (red.)**
Kinderen beschermen en jeugd hulp verlenen
Arnhem, Gouda Quint, 1993
- Hendriks, S.**
Vroeghulp gezien door het oog van de cliënten; onderzoek naar de meningen van de cliënten over de vroeghulp tevens de eerste fase van het onderzoek naar arbeid en opleiding
Dordrecht, Stichting Reclassering Dordrecht, 1992
- Hogenhuis, C.F.H.M.**
Op zoek naar veiligheid; ontwikkeling bij de basispolitie
Delft, Eburro, 1992
- Houwen, R.J., P.A.M.G. Kempkes**
Een kwestie van aanpakken; deskundigen over fraude door werkgevers met loongerelateerde premies en belasting
Zoetermeer, Sociale Verzekeringsraad, 1993
- Kok, I., P. Koedoot e.a.**
Samenwerking op niveau; naar een betere afstemming in de hulpverlening bij kindermishandeling
Utrecht, Nederlands Centrum Geestelijke Volksgezondheid, 1992
- Kury, H., U. Dörmann e.a.**
Opfererfahrungen und Meinungen zur inneren Sicherheit in Deutschland
Wiesbaden, Bundeskriminalamt, 1992
- Light, R., C. Nee e.a.**
Car theft: the offender's perspective
London, HMSO, 1993
- Home Office research Study (130)**
- Magistraat met beleid**
Magistraat met beleid; de officier van justitie en zijn omgeving; opstellen aangeboden aan mr. C. van Steenderen bij zijn afscheid als hoofdofficier van justitie te Amsterdam op 25 september 1992
Arnhem, Gouda Quint, 1992
- McKillop, S., J. Vernon (red.)**
National overview on crime prevention; proceedings of a conference held 4-6 June 1991
Canberra, Australian Institute of Criminology, 1992
- Meurs, G.J., L. de la Combé**
Greep op de grens? Een probleemverkennde studie naar misbruik van sociale zekerheid met internationale aspecten
Zoetermeer, Sociale Verzekeringsraad, 1993
- On the front lines**
On the front lines: a directory of policing programs in America's cities
Washington, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 1992
- Oosten, H.**
Criminaliteit in en rond ziekenhuizen; een landelijk onderzoek naar criminaliteit, beveiliging en onveiligheidsgevoelens
Den Haag, Directie Criminaliteitspreventie, Ministerie van Justitie, 1993
- Parent, D.G., B. Auerbach e.a.**
Compensating crime victims; a summary of policies and practices
Washington, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 1992
- Rogier, L.J.J.**
De Wet Mulder; artikelsgewijs commentaar op de Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften; 2e dr.
Arnhem, Gouda Quint, 1992
- Rossen, B., J. Schuijjer (red)**
Het seksuele gevaar voor kinderen; mythen en feiten
Amsterdam, Swets & Zeitlinger, 1992

Schmid, A.P.

Smerige zaken: de opkomst van de onderwereld

Driebergen, Stichting Synthesis, 1992

Smid, H.A.C. (voorz.)

Milieucriminaliteit: aanpak zware milieucriminaliteit; rapport van de Werkgroep Zware

Milieucriminaliteit van de Recherche Advies Commissie

Z.pl. en uitg., 1992

Staffeleu, J.

Incestplegers in perspectief

Houten, Bohn Staffeleu Van

Loghum, 1992

Waard, D. de, J.C.M. Soeder e.a.

Het effect van handhavingsactiviteiten op rijksnelheid op autosnelwegen; deel 2: eindrapportage, optimalisatie van toezicht

Haren, Verkeerskundig Studiecentrum, Rijksuniversiteit Groningen, 1992

Wilson, P.R. (red.)

Issues in crime, morality and justice

Canberra, Australian Institute of Criminology, 1992

Mededelingen

Themanummers Justitiële Verkenningen

Regelmatig worden, bij voorbeeld ten behoeve van het onderwijs, grote aantallen exemplaren van Justitiële Verkenningen nabesteld. Voor de bepaling van de oplage is het wenselijk vroegtijdig op de hoogte te zijn van de mogelijke vraag. Om die reden geven wij, onder voorbehoud, de thema's die de redactie op dit moment in voorbereiding heeft. Over de inhoud van de nummers kan met de redactie contact worden opgenomen. Ook personen die een bijdrage willen leveren aan een van de aangekondigde nummers worden verzocht contact op te nemen met de redactie.

JV4, juni 1993: *De politie na de reorganisatie*

JV5, juli 1993: *Saftdrugs*

JV6, augustus 1993:

Strafvordering

JV7, september 1993: *Overzicht van onderzoek*

JV8, oktober 1993: *Alternatieve sancties*

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoeksresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functio-

narissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het Ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp van het rapport opgesteld wordt.

Vanaf 1 januari 1989 worden de rapporten in de reeks Onderzoek en Beleid uitgegeven door Gouda Quint BV. Rapporten die ná deze datum zijn verschenen, zijn voor belangstellenden, die niet voor een kosteloos rapport in aanmerking komen, te bestellen bij Gouda Quint BV, postbus 1148, 6801 MK Arnhem, telefoon: 085-45 47 62. De WODC-rapporten, verschenen in 1988 en daarvoor, zijn te bestellen bij de Staatsuitgeverij, afdeling Verkoop, tel: 070-378 98 80. Een complete lijst van de WODC-rapporten is te verkrijgen bij het WODC (tel.: 070-370 65 54).

Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de in 1991, 1992 en 1993 verschenen rapporten.

Hecke, T. van, J. Wemmers
Schadebemiddelingsproject
Middelburg

1992, WODC 116

Polder, W., F.J.C. van
Vlaardingen

Preventiestrategieën in de praktijk: een meta-evaluatie van criminaliteitspreventieprojecten
1992, WODC 117

Laan, P.H. van der, C. Verwers en A.A.M. Essers

Moelijk plaatsbare jongeren; een onderzoek naar plaatsingen en pogingen tot plaatsing in tehuizen van OTS-pupillen in de leeftijd van 12 tot 17 jaar

1992, WODC 118

Junger-Tas, J., M. Kruissink en P.H. van der Laan

Ontwikkeling van de jeugscriminaliteit en de justitiële jeugdbescherming: periode 1980-1990

1992, WODC 119

Berg, E.A.I.M. van den, A. Hahn m.m.v. R.F. Kouwenberg en W. Waelen

Politie, partners en milieu; woorden en daden

1992, WODC 120

Leuw, Ed., M. Brouwers

Evaluatie van de Alcohol Verkeer Cursussen

1992, WODC 121

Nelen, J.M., J.J.A. Essers

Veelvoorkomende criminaliteit op de Nederlandse Antillen

1993, WODC 122

Bol, M.W., B.J.W. Docter-Schamhardt

Politie en openbaar ministerie tegen rassendiscriminatie; over de naleving van richtlijnen

1993, WODC 123

Kroese, G.J., R.H.J.M. Staring

Prestige, professe en waanhoop; een onderzoek onder gedetineerde overvallers

1993, WODC 124

De door het WODC in eigen beheer uitgegeven rapporten, evenals de rapporten die zijn verschenen onder auspiciën van de CWOK, zijn zolang de voorraad strekt gratis te verkrijgen bij het WODC (mw. A. Weide-Eind, 070-370 65 54 tot 15.30u). In 1991 en 1992 verschenen de volgende rapporten:

Barendse-Hoornweg, E.J.M., P.C. van Duyn

De strafkamer van de Hoge Raad in cijfers 1988-1989

1991, WODC K14

Kockelkorn, R., P.H. van der Laan, C. Meulenber

Knelpunten bij de toepassing van dienstverlening? Uitkomsten van een enquête onder rechters, Officieren van Justitie, advocaten en coördinatoren dienstverlening naar eventuele knelpunten bij de toepassing van de Wet Straf van Onbetaalde Arbeid

1991, WODC K15

Grapendaal, M., R. Aidala

Duits drugstoerisme; een veldonderzoek onder Duitse druggebruikers in Arnhem

1991, WODC K16

Beenackers, E.M.T.

Aandacht van de overheid voor bodembescherming: sinds wanneer?

1991, WODC K17

M. Kruissink m.m.v. C. Verwers
Afhandeling van winkeldiefstal via de Halt-procedure; evaluatie van een Rotterdams experiment

1991, WODC K18

Wartna, B., R. Aidala

Dagdetentie; evaluatie van een experiment

1991, WODC K19

Naborn, E.M.

Gezinshereniging; de overkomst van gezinsleden van migranten en Nederlanders

1992, WODC, K20

**Wiebrens, C.J., M. Kruissink en
G.J. Terlouw**

*Aanzet tot ontwikkeling van een
output/effectrapportage van de
politie*

1992, WODC K21

Barendse-Hoornweg, E.J.M.

*Hoe worden civiele zaken
afgehandeld?*

1992, WODC, K22

Wemmers, J.M., T. van Hecke

Strafrechtelijke dading

1992, WODC K23

Veerman, G.J. m.m.v. G.J.

Paulides

*Over jaarverslagen en wetseva-
luatie*

1992, WODC, K24

Doornhein, L.

*Een eigen rechtsgang voor minder-
jarigen*

1992, WODC, K25

Spaans, E.C.

't Nieuwe Lloyd

1993, WODC, K26

Mertens, N.M.

*De ots en andere maatregelen van
kinderbescherming*

1993, WODC, K27

Netburg, C.J. van

*Terbeschikkingstelling (van de
regering); geamoteerde*

bibliografie 1986 t/m juni 1992

1992, WODC, literatuurrapport

Auteursrecht voorbehouden.
Behoudens uitzondering door de
Wet gesteld, mag zonder schriftelijke
toestemming van de recht-
hebbende(n) op het auteursrecht
c.q. de uitgever van deze uitgave,
door de rechthebbende(n)
gemachtigd namens hem (hen) op
te treden, niets uit deze uitgave
worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel
van druk, fotokopie, microfilm of
anderzins, hetgeen ook van
toepassing is op de gehele of
gedeeltelijke bewerking. Het
verlenen van toestemming tot
publikatie in dit tijdschrift houdt
in:

1. dat de auteur de uitgever
machtigt om de door derden
verschuldigde vergoeding voor
kopiëren conform artikel 17, lid 2,
Auteurswet 1912 en het KB van
20 juni 1974, Staatsblad 351 ex
artikel 16B 1912 te doen geldend
maken door en overeenkomstig
de statuten en reglementen van de
Stichting Reprorecht te
Amsterdam.
2. dat de auteur de Uitgever
machtigt om zijn rechten ex
artikel 16 sub A ten vierde
Auteurswet 1912 (bloemlezingen)
geldend te maken volgens
dezelfde beginselen als die van de
Stichting Reprorecht. Een en
ander behoudens uitdrukkelijk
voorbehoud zijdens de auteur.